

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
KARARLARINDA EĞİTİM HAKKI**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan
Aynur AYDOĞAN

İstanbul, 2018

T.C
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
KARARLARINDA EĞİTİM HAKKI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan

Aynur AYDOĞAN

Öğrenci No

165516009

Danışman

Doç. Dr. Ebru KARAMAN

İstanbul, 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA EĞİTİM HAKKI” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 13/11/2018

Aynur AYDOĞAN

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ,
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

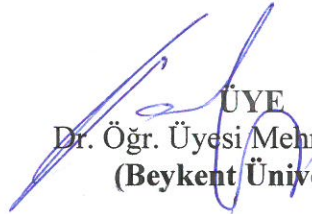
13/11/2018

Enstitümüz *Hukuk* Anabilim Dalı *Kamu Hukuku* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **165516009** numaralı **Aynur AYDOĞAN'ın** "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 06.11.2018 tarih ve 2018/44 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (60) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında *oyçokluğu/oybirliği* ile **Kabul/Red-veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN

Doç. Dr. Ebru KARAMAN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞCI
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE

Dr. Öğretim Üyesi Özlem ARMAĞAN
(Özyeğin Üniversitesi)

Adı ve Soyadı: Aynur AYDOĞAN
Danışman: Doç. Dr. Ebru KARAMAN
Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans Tezi / 2018
Alanı: Kamu Hukuku
Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi,

ÖZ

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA EĞİTİM HAKKI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı başlıklı bu çalışmanın amacı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında eğitim hakkının nasıl yorumlandığı, söz konusu kararlar alınırken hangi değer ve ilkelerin temel alındığı ve söz konusu bu kararların eğitim alanındaki mevcut sorunlara çözüm getirip getirmediğinin tespit edilmesidir. Bununla birlikte belirlenen sorunlu alanlara çözüm önerileri getirilmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, öncelikli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konuya yönelik kararları araştırılmış, bu kararlardan çıkarılan temel ilke ve esaslar, eğitim hakkının farklı yönlerine ilişkin durumlar çeşitli başlıklar altında açıklanmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak, söz konusu temel ilke ve esasların eğitim alanında özel konulara ne denli yansıdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Konunun detaylandırılabilmesi açısından gerek görüldükçe Mahkeme'nin yaklaşımına ilişkin doktrindeki görüşlere ve eleştirilere atıfta bulunulmuş, bu görüşler çerçevesinde açıklamalar yapılmış, sonuç bölümünde ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin eğitim hakkına ilişkin kararları neticesinde ortaya çıkan sorunların tespiti yapılarak sorunların etkin çözümünün sağlanması adına çözüm önerilerinde bulunulmuştur

Name and Surname : Aynur AYDOĞAN
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Ebru KARAMAN
Major : Master Thesis / 2018
Major : Public Law
Key Words : Education, Right to education, European Court Of Human Rights

ABSTRACT

THE RIGHT TO EDUCATION IN THE JUDGMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

The aims of this study are to identify and evaluate how the right to education has been interpreted by the ECtHR, in this context, which values and principles have been used in that interpretation, whether such values and principles are appropriate or not to produce fair solutions to the problems encountered in the field of education and finally to make recommendations relating to the said problematic areas.

In this sense, firstly the ECtHR judgments relating to the right to education have been reviewed and the general principles revealed from these judgments have been included in main titles. In the subheadings, how the said principles have been reflected to the specific issues. Meanwhile, the opposite arguments in the relevant literature relating to the ECtHR approach have also been included and evaluated when necessary. Finally, the problems revealed from the ECtHR approach relating to the right to education have been evaluated and some recommendations have been made to solve the problems.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM HAKKI VE SINIRLARI

A. EĞİTİM HAKKININ GENEL ÇERÇEVESİ	4
1. Eğitim Kavramı.....	4
2. Eğitim Hakkı Kavramı	5
a. 1982 Anayasası Temelinde Türk Hukuku'nda Eğitim Hakkı.....	8
b. Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkı	10
3. Eğitim Hakkının Unsurları	14
a. Fırsat Eşitliği	14
b. Bireyin ve Ebeveynlerinin Dini İnançlarına Saygı	17
c. Eğitimde Çoğulculuk	20
d. Öğrencinin Kendini İfade Özgürlüğü.....	22
B. EĞİTİM HAKKININ SINIRLARI.....	32
1. Kanunilik Zorunluluğu	32
2. Demokratik Toplum Gereklerine Uygun Olma Zorunluluğu	33
3. Sınırlamada Meşru Bir Amacın Bulunması Zorunluluğu	34

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA EĞİTİMDE HAKLAR

A. ZORUNLU VE PARASIZ EĞİTİM HAKKI	36
B. AYRIMCILIK YASAGI.....	38
1. Irk ve Etnik Köken Ayrımcılığı Yasağı	43
2. Dil Ayrımcılığı Yasağı	50
3. Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı.....	57
4. Din ve İnanç Ayrımcılığı Yasağı.....	60

C. ENGELLİLERİN EĞİTİM HAKKI	76
D. AZINLIKLARIN EĞİTİM HAKKI	83
E. ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKKI	87
1. Hastanelerde Bulunan Çocukların Eğitim Hakkı.....	87
2. Özgürlüğünden Yoksun Çocukların Eğitim Hakkı.....	89
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	100

KISALTMALAR

AÇEV	: Anne Çocuk Eğitim Vakfı
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.k.	: adı geçen karar
a.g.m.	: adı geçen makale
AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASHK	: Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
ASS	: Avrupa Sosyal Şartı
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
Bs.	: Baskı
C.	: Cilt
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
ÇHK	: Çocuk Hakları Komitesi
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
ECHR	: European Court Of Human Rights
EHİS	: Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
ESHK	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHUS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
E.T.	: Erişim Tarihi
GGASS	: Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
IAÖK	: Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi
IAÖS	: Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi
İHK	: İnsan Hakları Komitesi
İKK	: İşkenceye Karşı Komite
KKAÖK	: Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi
KKAÖS	: Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
METK	: Milli Eğitim Temel Kanunu
md.	: madde

MSHUS	: Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi
No.	: Numara
Para.	: Paragraf
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TAAD	: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
vb.	: ve benzeri
Y.	: Yıl
Yay.	: Yayıncılık
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel fark, onun bilinçli olması ve bilgiyi kullanma gücüdür. Bilgi, yalnızca eğitimle kazanılabilen ve yine eğitimle diğer toplumlara ve gelecek kuşaklara aktarılabilen bir olgudur. Bu nedenle yaşamsal devamlılığın ardından gelen en önemli hak eğitim hakkıdır. Eğitim hakkı bu özelliği ve taşıdığı önem nedeniyle ulusal ve uluslararası hukuk kapsamında özel bir çalışma alanını oluşturmaktadır.

Değişen toplumsal yapı ve yaşanan teknolojik gelişmeler, eğitim konusunun gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar açısından gün geçtikçe önemini arttırmaktadır. Bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi, nitelikli eğitimin sistemli bir şekilde kullanılması ve elde edilen bilginin kısa sürede geniş kitlelere ulaştırılabilmesi ile mümkün olmuştur. Bu nedenle devletler, maddi bütçelerinin önemli bir kısmını eğitim çalışmalarına ayırmaktadır.

Eğitim kavramı en temel anlamıyla insanları belli amaçlara göre yetiştirme şeklinde ifade edilebilir. İnsanın evrenle olan tüm etkileşimini, kısacası insana dair tüm durumları ifade etmek için kullanılan eğitim kavramı, çok zengin bir içeriğe sahiptir. Eğitim, insanın mental olarak, kendini yetiştirmesini sağlamak üzere, kullanılan imkânların bütünü olarak nitelendirilebilir. Bu özelliği nedeniyle eğitim, disiplinler arası bir özellik taşımaktadır.

Eğitim ve öğretim kavramları günümüzde birbirlerinin yerlerine kullanılan ve anlam olarak karıştırılan kavramlardır. Esasen eğitim ve öğretim kavramlarını tam anlamıyla birbirlerinden ayırmak pek de mümkün değildir. Öğretim olmaksızın bir eğitim düşünülemediği gibi eğitimi dışlayan bir öğretim de anlamsız kuru bilgiden ibaret ve zamanla unutulmaya mahkûm bir yapıda kalacaktır. Birçok durumda bu iki kavramın birlikte kullanılması gereklidir. Zira birlikte kullanılmadıkları durumda çoğu kez anlam eksikliği sorunu ortaya çıkmaktadır.

Eğitim kavramı genel bir anlamı ifade eder. Öğretim ise, daha dar ve özel bir anlama sahiptir. Öğretim, insana bilgi kazandırmayı, insanda var olan birçok yetenekten sadece zihinsel faaliyetlerinin geliştirilmesini ifade eder. Öğretim, eğitimin pek çok görünümünden sadece biri, eğitimin kapsamı içerisinde yer alan bir kavramdır. Eğitim, öğrenim ve öğretim kavramlarını da içine alan çok geniş bir içeriğe

sahiptir. Bu nedenle eğitim, insani bir hak olarak görüldüğünde, kapsayıcılığı nedeniyle, eğitim-öğretim hakkı yerine, eğitim hakkı ifadesi tercih edilmiştir.

Bu bağlamda, eğitim hakkı, insanın, ırk, cinsiyet, din, etnik köken, yaş gibi farklılıklarına bakılmaksızın, tüm eğitimden faydalanması şeklinde tanımlanabilir. Eğitim hakkının, hak sahibi tarafından korunmasını talep ettiği pasif bir yönünün bulunması yanı sıra, kamu gücünden gerekli şartların yerine getirilmesini talep etme hakkını da içeren aktif bir yönü de bulunmaktadır.

Devlet, söz konusu talebin yerine getirilmesi hususunda yükümlüdür. Devletlerin, egemenlikleri altında bulunan vatandaşların eğitimi hususunda tek sorumlu olmaları ve bu nedenle sistemi kendi görüşleri ve politik duruşlarına göre şekillendirmek istemeleri nedeniyle, bireylerin eğitim hakkının korunması sorunu ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan bireylerin kendi rızalarından dahi üstün görülen temel eğitim alma hakkı ve ailenin çocuklarını kendi istedikleri şekilde yetiştirme isteği ile devletin kendi görüşüne bağlı nesiller yetiştirme isteğinin çatışması da söz konusu sorunların çıkmasına neden olmuştur.

Eğitim hakkı, kendine özgü niteliklerinden dolayı birçok uluslararası belgede düzenleme alanı bulmuştur. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin 26. maddesi eğitim hakkına ayrılmıştır. Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan eğitim hakkının düzenlendiği bir diğer Sözleşme ise, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A(XXI) sayılı kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 27. maddeye uygun olarak 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Türkiye Sözleşme'ye 15 Ağustos 2000 tarihinde taraf olmuştur.

Uluslararası sözleşmelerden, ortaya koyduğu denetleme sistemi ile ön plana çıkan ve bu çalışmanın temelini oluşturan “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”dir.

Çalışmanın birinci bölümünde eğitim ve eğitim hakkı kavramları açıklanmış bununla birlikte eğitim hakkının, 1982 Anayasası temel alınarak Türk Hukuk sistemindeki yeri ve Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi temel alınarak uluslararası hukuk sistemindeki yeri detaylandırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan AIHS’de eğitim hakkı, tüm yönleri ile ele alınmaya çalışılmış ve bu Sözleşme ile kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin eğitim hakkına ilişkin kararları ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Bölümün son kısmında ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde eğitim hakkının unsurları ve eğitim hakkına getirilen kısıtlamalar ve kısıtlama nedenlerine değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında eğitimde haklar hususu örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM HAKKI VE SINIRLARI

A. EĞİTİM HAKKININ GENEL ÇERÇEVESİ

1. Eğitim Kavramı

İnsan doğası gereği eğitilebilen ve eğitime ihtiyaç duyan bir varlık olması nedeniyle eğitim kavramının tarihçesi oldukça eskiye dayanmaktadır¹. Ancak sistematik olarak eğitim olgusu ve söz konusu kavrama ilişkin araştırmalar 19. ve 20. yüzyıllarda artış göstermiştir².

Toplumsal gelişmelerin gelecek nesillere aktarılması, kültürel ve ortak değerlerin korunması adına eğitim kavramı ilk çağlardan itibaren önemini korumuş ve zaman içerisinde önemini giderek arttırmış bir kavramdır³. Bu bağlamda farklı toplumlarda eğitim kavramına dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı toplumların eğitim kavramı üzerinde oldukça özgürlükçü bir düşünceyi benimsediği görülürken, bazı toplumların ise aynı kavram hususunda oldukça despot bir düşünceyi benimsediği görülebilir⁴.

Eğitim olgusu, oldukça eski bir kavram olmasına rağmen, eğitimin bir bilim olarak ele alınması görece daha yeni sayılabilir⁵. Toplumsal yaşanmışlıkların artması, gelecek nesillere aktarılacak bilgilerinde artması sonucunu doğurmuş ve bu nedenle eğitim olgusu kurumsallaşmaya başlamıştır⁶. Günümüzde kurumsal temele dayanan eğitim anlayışı, Amerikan eğitim bilimci John DAWEY'in fikirlerini temel alır⁷. DAWEY'e göre eğitim, "bireyin doğumundan ölümüne kadar olan uzun bir süreci kapsamı ve bireysel ve toplumsal farklılıklar taşıması bakımından yalnızca bir tanımla açıklanması oldukça zor olan bir kavramdır ve tanımlamalar toplumların bakış açılarına göre farklılıklar içerir"⁸.

¹ Şeref ÜNAL, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.7.

² Mustafa ERGÜN, *Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları*, PEGEM Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s.16.

³ Ayşegül ATAMAN, *Eğitim Bilimine Giriş*, Gazi Kitabevi, Ankara, s.1-2.

⁴ Hakan ATAMAN, *Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, İzmir, 2008, s.3.

⁵ Davut OKÇU, "Eğitim Hakkı ve Tarihsel Gelişimi", *Yüzüncü Yüzyıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.IV, S.I, Haziran, 2007, s.46.

⁶ Halis AYHAN, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s.3

⁷ Yüksel ÇALLI, *Türk Anayasa Hukuku'nda Eğitim Hakkı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s.6.

⁸ ÇALLI, a.g.e., s.8.

Eski Türkçe’de eğitim kavramının karşılığı olarak terbiye kavramı kullanılmıştır⁹. Eski Türkçe’de terbiye anlamına karşılık gelen eğitim kavramı, batı dillerinde *beslemek* anlamına gelen “educare”, geliştirmek anlamına gelen “educario”, yükseltmek anlamına gelen “educere” ifadeleriyle açıklanmaya çalışılmıştır¹⁰.

Günümüz Türkçesi’nde eğitim kavramı, Türk Dil Kurumu’nun Türkçe sözlüğünde; “yeni kuşakların toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken gereken bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişilik geliştirmelerine yardım etme etkinliği olarak tanımlanmıştır”¹¹. Ancak bireysel ve toplumsal farklılıklar nedeniyle eğitim kavramı hususunda gerçek manasıyla bir anlam birliğine varılamamıştır. Bu nedenle eğitim kavramı genel itibariyle, insanın doğasından gelen özellikleri temel alınarak bireylerin hayatlarının devamında kendilerine gerekli olacak bilgileri ve becerileri öğrenmesine yardımcı olma, hayata hazırlama, yetenekleri doğrultusunda yönlendirme ve böylelikle kişilerin davranışlarını istenilen ölçüde değiştirme ve değerlendirme sürecidir¹².

2. Eğitim Hakkı Kavramı

Eğitim hakkı, Türk Hukuku’nda anayasal düzenleme alanı bulmuş, varlığı ve kullanımı anayasal güvence altına alınmış temel haklardandır¹³. Söz konusu bu hak, 1982 Anayasası’nda, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasına yer almaktadır¹⁴. Anayasal düzenleme alanı bulan ve güvence altına alınan eğitim hakkının ne olduğu hususunda doktrinde birbirinden farklı birçok fikir bulunmaktadır¹⁵. TDK sözlüğüne göre eğitim, “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerleri almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” anlamına gelmektedir¹⁶. FINDIKÇI ve ÖZTÜRK’e göre eğitim,” hem varoluş dünyasının önemli bir parçası

⁹ OKÇU, **a.g.e.**, s.15.

¹⁰ İbrahim Ertem BAŞARAN, *Eğitime Giriş*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1992, s.14.

¹¹ BAŞARAN, **a.g.e.**, s.15.

¹² Niyazi ALTUNYA, *Eğitim Hakkı*, 75 Yılda Eğitim, Türkiye Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.79.

¹³ OKÇU, **a.g.e.**, s.15.

¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Bölümü, 42. Madde; Bkz.: www.anayasa.gov.tr E.T. (18.12.2018)

¹⁵ BAŞARAN, **a.g.e.**, s.16.

¹⁶ Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük. Bkz.: www.tdk.gov.tr E.T (19.12.2017)

hem de bu dünyayı inşa eden bir etkinlik alanıdır”¹⁷. SÖNMEZ ise eğitimi, “bireylerin içinde bulundukları çevrenin ayarlanması sonucunda, bireylerin düşünce ve davranışlarını istenilen şekilde yönlendirme süreci olarak tanımlamıştır”¹⁸. TORAN’a göre eğitim, “bireylerin çevresiyle, doğayla etkileşimde bulunmalarıdır ve çevresiyle, doğayla etkileşimde bulunmayan, bunun için fırsatlar yaratamayan birey tek tipleştirilmiş ve ayrımcılığa maruz kalmıştır”¹⁹.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, 1974 tarihli 18. Genel Konferansı’nda, uluslararası anlayış ve işbirliğine yönelik aldığı tavsiye kararında eğitimin tanıtımına yer vermiştir²⁰. Söz konusu karara göre; “Eğitim, bireylerin ve sosyal grupların ulusal ve uluslararası toplumlar içinde ve bu toplumların da yararına olacak biçimde bilinçli olarak kişisel kapasiteleri, tutumları, davranışları ve bilgileriyle birlikte gelişmeyi öğrendikleri sürecin bütünüdür”²¹. OKÇU’ya göre ise, “devletin toplumu yönetme gücünü, yönetilenlere kabul ettirebilmek ve kendi politik görüşlerine uygun nesiller yetiştirebilmek için uyguladığı etkili ve planlı sürece eğitim denir”²². Eğitim, ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, esasında, insan için, insan tarafından, insanın yaşamsal ihtiyaçlarına göre tasarlanması ve insani düşüncelerin temel alınarak yürütülmesi gereken bir etkinliktir²³.

Bu bağlamda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan hakları idealinin dünyada yayılmasıyla birlikte eğitim hakkı yazılı anayasalarda düzenleme alanı bulmuştur²⁴. Eğitimin tüm dünyada temel insan haklarından biri olarak görülmesinin en önemli nedeni, eğitimin insan kişiliğinin tam gelişmesinde, insanların kendilerini gerçekleştirmelerinde ve özgürleşmelerinde doğrudan bir ilişkisinin olması olduğu söylenebilir²⁵.

Devletlerin anayasal güvence altına aldıkları eğitim hakkı, pek çok uluslararası sözleşmede de insan haklarının ön koşulu olarak yer almaktadır²⁶. Başkaca insan

¹⁷ İlhami FINDIKÇI, Cemil ÖZTÜRK, *Prof. Dr. Yahya Akyüz’e Armağan : Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011, s. 1183.

¹⁸ Veysel SÖNMEZ, *Eğitim Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 1997, s.39.

¹⁹ Mehmet TORAN, “Eğitim Ne Değildir?”, *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, S.4, 2009, s.88.

²⁰ UNESCO 18. Genel Konferansı Sonuç Bildirgesi, Bkz.: <http://www.unesco.org.tr/E.T> (24.12.2017)

²¹ UNESCO 18. Genel Konferansı Sonuç Bildirgesi, Bkz.: <http://www.unesco.org.tr/E.T> (24.12.2017)

²² OKÇU, *a.g.e.*, s.48.

²³ Salih ÖZSOY, “Eğitim Hakkı: Kendini Bulamamış Bir Söylem”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, S.6., 2004, s.58.

²⁴ Recep KAPLAN, “Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı”, *TAAD*, S.20., 2015, s.329.

²⁵ KAPLAN, *a.g.e.*, s.330.

²⁶ KAPLAN, *a.g.e.*, s.330.

haklarının etkin bir biçimde kullanılabilmesi, söz konusu hakların ihlallerine karşı mücadele edilebilmesi, insanların hangi haklara sahip olduklarını ve bunları nasıl kullanabileceklerini öğrenmeleri eğitimin ne denli önemli bir insan hakkı olduğunu ortaya çıkarmaktadır²⁷.

Eğitimin doğası gereği olumlu bir hak ve özgürlük olması, dolayısıyla bu hakkın sağlanması için başkalarına yükümlülük getirmesi eğitimin kamusal bir hizmet olarak yürütülmesinin temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır²⁸. Eğitim hizmeti tümüyle piyasa mekanizmasına terk edilirse ya da üçüncü sektör eliyle gönüllü bir etkinlik olarak yürütülürse, eğitim kendine özgü koşulları olan bir hak olma statüsünü yitirir ve bir ayrıcalığa dönüşür²⁹. Eğitim hizmetinin hem kamu hem de piyasa tarafından sunulduğu karma bir sistemde ise, eğitimin kamusal alandaki kendine özgü hak statüsünü piyasa kendine göre yeniden tanımlar³⁰. Piyasa seçeneğinin bulunması bile, tek başına eğitimin bir hak olma özelliğini de, onun bir kamusal hizmet olarak sunulma biçimini de değiştirmeye yeterlidir³¹. Dolayısıyla eğitimin insan hakkı olarak görülmesi devlete bu konuda pozitif bir sorumluluk yüklerken, aynı şekilde ailelere de bu hakkın etkin ve faydalı kullanımı hususunda sorumluluk yüklemektir. Eğitim hakkının kullanımı hem devletlerin hem de birey ve ailelerinin sorumluluğu altındadır³². Eğitim hakkı, insan hakkı olmasının yanı sıra, bireylerin hayatlarını şekillendirme ve kültürel devamlılığın sağlanması hususunda bir gereksinim olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda, gereksinim ve hak söylemleri bilinçli tercihlerdir³³. Gereksinim kavramı ile eğitimin özelleştirilmesi, hak söylemi ile ise devletin kamu gücü nedeniyle eğitimi finanse etmesi hedeflenmiştir³⁴.

Eğitim hakkı kaynağını devletlerin anayasalarından ve uluslararası sözleşmelerden alır. Bu nedenle eğitim hakkı, insan olmanın getirisi olan haklardan olup, kişiye bağlı, devredilemez, vazgeçilemez genel bir sosyal hak özelliğindedir³⁵. Başkasına devredilemeyen hak misyonu, uygulanma kapsamında ortaya çıkan

²⁷ ÖZSOY, **a.g.e.**, s.58-59.

²⁸ OKÇU, **a.g.e.**, s.49.

²⁹ OKÇU, **a.g.e.**, s.50.

³⁰ KAPLAN, **a.g.e.**, s.331.

³¹ ÖZSOY, **a.g.e.**, s.73.

³² ÖZSOY, **a.g.e.**, s.59.

³³ OKÇU, **a.g.e.**, s.49.

³⁴ OKÇU, **a.g.e.**, s.50.

³⁵ Feyzi ULUĞ, "Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu", **TODAİE**, S.301, 2000, s.432.

çatışmaların çözülmesini gerektirir³⁶. Kişisel haklar mülkiyet sınırlarını doğrudan etkileyebilir ve mülkiyet hakkına bazı kısıtlamaların getirilmesine neden olur³⁷. Benzer biçimde bir insana satın alma gücü ölçüsünde eğitim hakkı tanımak, onu sonucu kesin olumsuz bir duruma mahkûm etmekten farklı değildir³⁸.

Eğitim hakkının içeriği, genellikle siyasal erki bulunduran hükümetlerin eğitim görüşlerinin etkisi altında biçimlendirilmektedir³⁹. Ne kadar sakınılırsa sakınılsın, eğitim siyasetin etkisinden kurtarılamamaktadır⁴⁰.

a. 1982 Anayasası Temelinde Türk Hukuku’nda Eğitim Hakkı

1982 Anayasası’nın Kişinin Hakları ve Ödevleri başlıklı 2. Bölümünün 24. ve 27. maddelerinde eğitim ile ilgili ifadeler yer almış olup, Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlıklı 3. Bölümünde Eğitim ve Öğrenim Hakkı ele alınmış ve 42. madde ile eğitim hakkını ve eşitliğini sağlama yükümlülüğü devlete verilmiştir⁴¹.

AKYÜZ’e göre; “Devlet din ve ahlak eğitimini düzenleme ve denetlemekle görevlidir. Söz konusu bu görevlendirmenin sonucuna göre, Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer almaktadır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır”⁴². Söz konusu bu hüküm daha önce seçmeli olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi zorunlu bir ders haline getirmiştir⁴³.

KAPLAN’a göre, 1982’nin darbe Anayasası klasik laik Kemalizm çizgisinden sapmıştır⁴⁴. Daha doğrusu, siyasal, sosyal ve kültürel-eğitsel alanlarda Kemalist laiklik ile daha farklı, kendine özgü bir “İslami laiklik” anlayışı birleşmiştir⁴⁵.

³⁶ ULUÇ, **a.g.e.**, s.432.

³⁷ ULUÇ, **a.g.e.**, s.433.

³⁸ ÖZSOY, **a.g.e.**, s.74.

³⁹ ÖZSOY, **a.g.e.**, s.74.

⁴⁰ İbrahim Ethem BAŞARAN, *Türkiye’de Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*, Ekinoks Yayınevi, Ankara, 2006, s.29

⁴¹ AKYÜZ, **a.g.e.**, s.404.

⁴² Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, 26. Madde; Bkz.: www.anayasa.gov.tr E.T. (20.12.2017)

⁴³ Mediha Akarslan, *Anahatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı*, Alfa Basım-Yayım, 1. Bs., 1998, s.34.

⁴⁴ KAPLAN, **a.g.e.**, s.309.

⁴⁵ KAPLAN, **a.g.e.**, s.310.

27. madde: “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir”⁴⁶.

42. madde: “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından mahrum bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı, ilgili kanun tarafından saptanır ve düzenlenir”⁴⁷. “Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır”⁴⁸. “Bu esasa göre, bu temel ilkeye aykırı eğitim yerleri açılamaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya uygunluk hükmünü ortadan kaldırmaz. Temel öğretim, bütün vatandaşlar için hem bir hak hem de bir görevdir”. Bu nedenle temel eğitim, devlet tarafından güvence altına alınmış bir haktır. Toplumun tüm bireyleri için zorunludur ve devlet tarafından devlet okullarında ücretsiz olarak sağlanır. Bununla birlikte, özel okulların bağlı olduğu esaslar da eğitimde erişilmek istenen seviye göz önünde bulundurularak kanun ile düzenlenir⁴⁹. Devletin temel eğitim hakkını parasız yapması haricinde, maddi imkânı bulunmayan, başarılı öğrencilerin, eğitime devam edebilmeleri amacı ile burs ve başkaca gerekli yardımlar yapması da eğitim alanında temel görevleri arasındadır. Bununla birlikte devlet, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim faaliyetlerinden yoksun kalmamaları ve topluma yararlı olabilmeleri adına gerekli önlemleri alır. Eğitim ve öğretim kurumlarında yalnızca eğitim konusunun kapsamına giren, faaliyetler yürütülür. Eğitim faaliyetleri hiçbir gerekçe ile engellenemez. “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez”⁵⁰. “Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır”⁵¹.

Bu madde ile herkesin temel bir hak olan eğitim hakkından yararlanması garanti altına alınmakta ve eğitimin finansman sorumluluğunu devlete verilmektedir⁵². Bunun nedeni ise AKYÜZ’e göre eğitim hakkının, “sosyal ve ekonomik koşulların büyük ölçüde etkisi altında olmasıdır”⁵³. Bu nedenle söz konusu bu koşullar

⁴⁶ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, 27. Madde; Bkz.: www.anayasa.gov.tr E.T. (20.12.2017)

⁴⁷ AKARSLAN, **a.g.e.**, s.34-35.

⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, 42. Madde; Bkz.: www.anayasa.gov.tr E.T. (20.12.2017)

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, 42. Madde; Bkz.: www.anayasa.gov.tr E.T. (20.12.2017)

⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, 42. Madde; Bkz.: www.anayasa.gov.tr E.T. (20.12.2017)

⁵¹ Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, 42. Madde; Bkz.: www.anayasa.gov.tr E.T. (20.12.2017)

⁵² AKYÜZ, **a.g.e.**, s.404.

⁵³ AKYÜZ, **a.g.e.**, s.405.

iyileştirilmediği müddetçe kişiler bu haktan yeterli biçimde yararlanamazlar⁵⁴. Bu nedenle kişilerin bu haktan gerektiği şekilde, yararlanabilmeleri için, söz konusu olanakların kişiye devlet tarafından sağlanması gerekir⁵⁵. Ancak 1980’den günümüze kadar uygulanan politikalarla Türkiye’de eğitimin ticarileştirilmesi ve devlet okullarının paralı hale getirilmesi sosyal devlet ilkesi ve eğitimde devletin sorumluluğu hususunda ikilem yaratmıştır⁵⁶.

Ayrıca söz konusu bu madde ile temel bir insan hakkı olan anadilinde eğitim hakkı da yasaklanmıştır⁵⁷. Bununla birlikte, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme’nin 5.1.c maddesine göre, “ulusal azınlıklar kendi dillerini eğitim ortamında kullanabilir ve öğretebilirler”⁵⁸. GÖK’e göre, “Türkiye’de anadilinde eğitimin bir güvenlik ve asayiş sorunu olarak algılanmasından derhal uzaklaşılmalıdır”⁵⁹. Zira, bu sorun, demokrasi, insan hakları ve eğitim sorunudur⁶⁰.

b. Uluslararası Sözleşmelerde Eğitim Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Sözleşme’ye ilk taraf olan Avrupa ülkeleri tarafından 4 Kasım 1950’de Roma’da imzalanmış ve 3 Eylül 1953’de yürürlüğe girmiştir⁶¹. Türkiye Sözleşme’yi, 4 Kasım 1950’de imzalamış ve 10 Mart 1954 tarihinde itirazi kayıtla taraf olmuştur⁶².

Eğitim hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek.1 No.lu Protokol’ün 2. maddesinde düzenlenmiştir⁶³. Söz konusu madde: “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine

⁵⁴ AKARSLAN, a.g.e., s.35.

⁵⁵ AKYÜZ, a.g.e., s.405-406.

⁵⁶ KAPLAN, a.g.e., s.310-311.

⁵⁷ Süleyman Terzioğlu, Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı, Alp Yayınevi, 1.Bs., Mayıs 2007, s.341.

⁵⁸ Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, 5. madde, 1. Fıkra; Bkz.: http://ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/675_1.pdf E.T. (21.12.2017)

⁵⁹ Fatma GÖK, Eğitim Hakkı Bağlamında Anadilde Eğitim, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, S.10, 2012, s.10.

⁶⁰ GÖK, a.g.e., s.10.

⁶¹ AİHS, Bkz.: <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> E.T (25.12.2017)

⁶² AİHS, Bkz.: <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> E.T (25.12.2017)

⁶³ AİHS Ek. 1 No.lu Protokol 20 Mart 1952 tarihinde imzalanmış ve 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bkz.: <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> E.T (25.12.2017)

getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarıyla uyumlu olarak yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir”⁶⁴ şeklindedir.

AİHS, Ek 1 No.lu Protokol’ün 2. maddesini detaylı bir şekilde incelemek yararlı olacaktır. Ek 1 No.lu Protokol’ün 2. maddesinin 1. cümlesi, kişinin eğitim hakkının korunmasını taahhüt etmektedir. Başka bir ifadeyle, eğitim hakkından mahrum kalınmayacağını garanti altına almaktadır⁶⁵. 2. cümlesi ise, ebeveynlerin çocuklarının kendi inanç ve düşüncelerine göre eğitim alma hakkını güvence altına almaktadır⁶⁶. Söz konusu cümle ile hükme bağlanan hak, temel eğitim hakkının tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu nedenle, her iki cümle birlikte değerlendirilmelidir⁶⁷. Eğitim hakkını düzenleyen söz konusu madde temelde bu iki cümleden oluşmaktadır. AİHM içtihatlarında, ilk cümlenin temel kural, ikinci cümlenin ise tamamlayıcı kural olarak düzenlendiği belirtilmektedir⁶⁸. Mahkeme, kendisine yapılan başvuruları temel olarak bu iki kuraldan birine göre incelemektedir⁶⁹. “Birinci cümledeki temel kural, eğitim hakkının engellenmemesi hakkını kapsamaktadır⁷⁰. Temel kuralı tamamlayıcı nitelikteki kuralı düzenleyen P1-2’nin ikinci cümlesi ise devletin, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ebeveynin, bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarıyla uyum içinde yapılmasını sağlama haklarına saygı göstermesini güvence altına almaktadır”⁷¹.

Eğitim hakkı, AİHS’nin temel hakları düzenleyen Ek Protokolü’nde yer bulmasına karşın AİHM, “eğitimi yalnızca kişisel bir hak olarak görmemekte, eğitimin aynı zamanda bir kamu hizmeti niteliği taşıdığına vurgu yapmaktadır”⁷². AİHM’e göre eğitim, yalnızca doğrudan eğitim hakkını kullananlara fayda sağlayan bir hizmet

⁶⁴ AİHS EK.1 No’lu Protokol, 2. madde; Bkz.: <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T (26.12.2017)

⁶⁵ AİHS EK.1 No’lu Protokol, 2. madde; Bkz.: <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T (26.12.2017)

⁶⁶ Şeref GÖZÜBÜYÜK, Feyyaz GÖLCÜKLÜ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*, Turhan Kitapevi, Ankara, 2013, s.5.

⁶⁷ GÖZÜBÜYÜK, GÖLCÜKLÜ, **a.g.e.**, s.5-6

⁶⁸ Abdullah ÇELİK, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı”, **TAAD**, Y.6, S.20, 2015, s.282.

⁶⁹ ÇELİK, **a.g.e.**, s.282.

⁷⁰ ÇELİK, **a.g.e.**, s.283-284.

⁷¹ ÇELİK, **a.g.e.**, s.282-283.

⁷² GÖZÜBÜYÜK, GÖLCÜKLÜ, **a.g.e.**, s.6-7.

değildir. Buna göre eğitim hizmeti, geniş kapsamlı sosyal faaliyetleri de içerisinde barındıran bir kamu hizmetidir⁷³. Eğitim, günümüz devletlerinde başlıca kamu hizmetleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle, eğitim faaliyetlerini düzenlemekle yetkili olan devletin kaynak planlamasını iyi yapması gerekmektedir⁷⁴.

Söz konusu bu tespit, eğitim hakkı bağlamında, devletin bireylerin tercihlerine yeterli ölçüde cevap verebilme olanağı ile bu tercihlerin hayata geçirilme ihtimali ile doğrudan ilgilidir. Maddi kaynakların kullanımı söz konusu planlamayı ciddi oranda etkileyen bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla devletler, eğitim faaliyetlerini maddi olanaklarıyla eş doğrultuda planlarken takdir yetkisine sahiptir. Maddi kaynakların sınırlı olması durumunun, devletin eğitim faaliyetlerini planlaması sırasında takdir yetkisini genişleten bir unsur olduğu görülmektedir⁷⁵. AİHM, AİHS ve Ek Protokolleri'nin ilgili hükümlerini, hem devlet hem de özel okullar için eğitimin her seviyesinde uygulamaktadır⁷⁶. "P1-2'nin özellikle de eğitim faaliyetlerinde ebeveynlerin inançlarına saygıyı düzenleyen ikinci cümlesinin lafzı dikkate alındığında, eğitim hakkının daha çok yetişkin olmayanlara ilişkin bir hak olduğu izlenimi oluşmaktadır"⁷⁷. Ancak Mahkeme, eğitim hakkını geniş yorumlamıştır. AİHM'e göre söz konusu hüküm yükseköğretim düzeyini de kapsamaktadır. Bu durum hakkın korunması adına olumlu sonuçlar ortaya çıkarmaktadır⁷⁸. AİHM içtihatlarında, eğitim ve öğretim kavramlarının tanımı da yapılmıştır⁷⁹. Buna göre, "çocuk eğitimi, herhangi bir toplumda, büyüklerin inançlarını, kültürlerini ve diğer değerlerini gençliğe aktarma çabasını içeren sürecin bütünü; öğretim ise özellikle bilgi ve entelektüel gelişimin aktarımını ifade etmektedir"⁸⁰.

Bu tanımlar sonucunda, eğitim ve öğretim faaliyetleri, bireylerin zihinsel yapılarını şekillendirmede, hayatlarının devamında kendi yönlerini belirleme kararlar alma ve uygulama gibi konularda önemli sonuçlar ortaya çıkaran faaliyetler olarak

⁷³ Münci KAPANİ, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011, s.45.

⁷⁴ ÇELİK, a.g.e., s.284.

⁷⁵ KAPANİ, a.g.e., s.46.

⁷⁶ ÇELİK, a.g.e., s.284.

⁷⁷ KAPANİ, a.g.e., s.46.

⁷⁸ KAPANİ, a.g.e., s.46-47.

⁷⁹ KAPANİ, a.g.e., s.47.

⁸⁰ GÖZÜBÜYÜK, GÖLCÜKLÜ, a.g.e., s.7.

tanımlanabilir⁸¹. Nitekim AİHM, “bir eğitim kurumu olarak okulun kuruluş amaçları arasında öğrencilerin zihinsel güçlerinin ve karakterlerinin şekillenmesi ve geliştirilmesini de ifade etmektedir”⁸².

AİHM’e göre eğitimin temel işlevi, “büyükler, kendi değerlerini eğitilen bireylere aktaran ve onları şekillendiren olarak etken; eğitim hakkına asıl sahip olan bireyler ise aktarılan değerleri alan ve şekillendirilen olarak edilgen konumda olmaktadır”⁸³. “Bu durum, ayırt etme yetenekleri yeterince gelişmemiş olan ve bu nedenle tercihte bulunmaları mümkün olmayan küçükler adına ebeveynlerinin tercihte bulunmaları, onlara ebeveynlerinin tercihleri doğrultusunda değerlerin aktarılması ve onların şekillendirilmeleri çerçevesinde, doğal kabul edilebilir”⁸⁴. Ancak bu durumun, çocuğun gelişimi dikkate alınarak yapılması ve zararlı sonuçlar ortaya çıkarmaması adına belli bir takım sınırlara tabi olması gerekir⁸⁵.

AİHM kararlarında, eğitim ve öğretim kavramlarının tanımına da yer verilmektedir⁸⁶. “1 No.lu Protokol’ün 2. maddesi, Sözleşmeciler Devletlerin kişinin belirli bir alanda, belli bir seviyeye de ki masraflarını veya bireylerin seçtikleri eğitimi alabilmeleri için etkili tedbirler alması özel eğitimi desteklemesi gibi geniş bir anlamı kapsamamaktadır”⁸⁷. “Devletin kendi eğitim sistemini oluşturması özel okullara sağlanacak mali destek dâhil olmak üzere kendi eğitim yapısını oluşturması noktasında ki takdir devlete bırakılmıştır”⁸⁸. Ayrıca Devlet ebeveynlerin dini ve felsefi inançlarına saygı gösterir lafzıyla müdahaleden kaçınma yükümlülüğü ile beraber söz konusu hakkı sağlama yükümlülüğü de vardır⁸⁹. “Söz konusu hakkın mevcudiyeti mutlak

⁸¹ Said Vakkas GÖZLÜGÖL, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s.94.

⁸² GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.94-95.

⁸³ GÖZÜBÜYÜK, GÖLCÜKLÜ, **a.g.e.**, s.7-8; ÇELİK, **a.g.e.**, s.283.

⁸⁴ KAPANİ, **a.g.e.**, s.48.

⁸⁵ ÇELİK, **a.g.e.**, s.285.

⁸⁶ ÇELİK, **a.g.e.**, s.286.

⁸⁷ AİHS EK.1 No’lu Protokol, 2. madde; Bkz.: <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T. (26.12.2017)

⁸⁸ AİHS EK.1 No’lu Protokol, 2. madde; Bkz.: <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T. (26.12.2017)

⁸⁹ Tezcan Durmuş, Erdem Mustafa Ruhan, Sancakdar Oğuz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Seçkin Yayıncılık, 2. Bs., Ankara, 2004, s.41.

değildir; “doğası gereği devlet tarafından düzenleme yapılmasını gerektirdiğinden, zımnen kabul edilen bazı kısıtlamalara tabi olabilir”⁹⁰.

Getirilen kısıtlamalar söz konusu hakkın, özünü zedeleyecek veya kullanımını engelleyecek biçimde düzenlenmemelidir⁹¹. Söz konusu kısıtlamalar ilgili kişiler tarafından öngörülebilir olmalı ve meşru bir amaç taşımalıdır⁹². Mahkeme, 1 No.lu Ek Protokol’ün 2. maddesi kapsamında “meşru amaçların tamamını sıralamak zorunda değildir”⁹³. Bununla birlikte, başvuru yolu ile amaç arasında mantığa uygun bir orantı bulunması durumunda, söz konusu uygulama Sözleşme’nin hükümlerine uygun olacaktır⁹⁴.

1 No.lu Protokol’ün 2. maddesi, esas olarak eğitim hakkı bakımından özel bir kanun niteliğindedir. Mahkeme eğitim hakkı konusunda yapılan başvuruları yönelik kararlarını, AİHS 1 No.lu Protokol’ün 2. maddesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı gibi uluslararası belgelere dayandırmaktadır⁹⁵.

3. Eğitim Hakkının Unsurları

a. Fırsat Eşitliği

Eğitim, hakkının düzenlendiği 1 No.lu Ek Protokol’ün 2. maddesinin 1. cümlesinin mahkeme tarafından yapılan yorumuna göre bu madde, Sözleşme’ye taraf olan devlete birtakım yükümlülükler getirilmektedir⁹⁶. AİHM’in söz konusu düzenleme hakkındaki görüşü şu şekildedir: 1 No.lu Ek Protokol’ün 2. maddesinin 1. Cümlesinde yer aldığı haliyle eğitim hakkı, Sözleşme’ye taraf devletlerin sorumluluğu

⁹⁰ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.95.

⁹¹ Muzaffer Sencer, Belgelerle İnsan Hakları, Beta Yay. 1. Bs., Haziran 1988, s.69.

⁹² AİHS EK.1 No’lu Protokol, 2. madde; Bkz.: <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T. (26.12.2017)

⁹³ GÖZÜBÜYÜK, GÖLCÜKLÜ, **a.g.e.**, s.8-9.

⁹⁴ SENCER, **a.g.e.**, s.70.

⁹⁵ AİHS Ek.1 Protokol, 2. madde; Bkz.: <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T. (28.12.2017)

⁹⁶ Kerem ALTIPARMAK, Onur KARAHANOGULLARI, “PYRRHUS Zaferi : Leyla Şahin”, **Eleştirel Hukuk Dergisi**, S.3, İstanbul, 2004, s.249.

altında bulunan tüm bireylere mevcut belirli eğitim kurumlarında eğitim alabilme hakkı getirmektedir. Ancak bu durum, eğitim hakkının yalnızca küçük bir kısmını oluşturmaktadır⁹⁷. Eğitim hakkının kullanımının faydalı sonuçlar ortaya çıkarabilmesi, öncelikle hak sahibi bireylerin aldıkları eğitimden yarar sağlayabilecek imkânlarla sahip olması şartına bağlıdır.⁹⁸

Başka bir deyişle birey, “her devlette şu ya da bu şekilde yürürlükte olan yasalara uygun olarak, tamamladığı eğitimin resmi makamlarca tanınması hakkına sahip olmalıdır”⁹⁹. Aynı şekilde “hiç kimse ifadesi, eğitim hakkının kullanılmasında tüm vatandaşlara eşit muamele edilmesi ilkesini zımnen içermektedir”¹⁰⁰. Buna göre; eğitim hakkı söz konusu olduğunda, devletin vatandaşları arasında hiçbir ayrım yapmaksızın mevcut eğitim kurumlarında eğitim haklarını kullanmalarını sağlama yükümlülüğünün yanı sıra, bireylerin tamamlamış oldukları eğitimleri tanıma ve bireylerin bu eğitim neticesinde çıkar elde edimine izin verme gibi yükümlülükleri de mevcuttur¹⁰¹.

Devlet esas olarak vatandaşları arasında hiçbir ayrım yapmadan herkese eşit eğitim imkânı sağlamalıdır¹⁰². Ancak, devletin bireylerin eğitim haklarını sağlamanın yanı sıra eğitim hakkını korumakla da yükümlü olması, söz konusu hakkın kullanımını bir takım düzenlemelere tabi tutması sonucunu da beraberinde getirmektedir¹⁰³. Ancak bu kural ve düzenlemeler, söz konusu hakkın etkinliğini kısıtlayacak yahut hakkın özünü zedeleyecek şekilde yapılmaması gereklidir¹⁰⁴. AİHM’ göre eğitim hakkı önemli temel haklardandır ancak mutlak bir hak değildir. Bu nedenle, devlet tarafından makul kabul edilebilecek bir takım kısıtlamalara tabi olabilir”¹⁰⁵. Bu bağlamda, eğitim hakkını ve eğitim kurumlarını düzenleyen kanun ve kurallar, toplumun ihtiyaçlarına, eğitimde kullanılacak kaynakların çeşidine ve sınırlarına göre toplumlarda zamana ve

⁹⁷ AİHS EK.1 No’lu Protokol, 2. madde; Bkz.: <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T. (26.12.2017)

⁹⁸ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.9.

⁹⁹ ALTIPARMAK, KARAHANOĞULLARI, **a.g.e.**, s.249.

¹⁰⁰ ALTIPARMAK, KARAHANOĞULLARI, **a.g.e.**, s.249-250.

¹⁰¹ ALTIPARMAK, KARAHANOĞULLARI, **a.g.e.**, s.250.

¹⁰² GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.9.

¹⁰³ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.9

¹⁰⁴ ALTIPARMAK, KARAHANOĞULLARI, **a.g.e.**, s.250.

¹⁰⁵ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.10.

mekâna göre değişiklikler gösterebilirler¹⁰⁶. Dolayısıyla “ulusal makamlar bu konuda belli bir takdir payından yararlanmaktadırlar; fakat Sözleşme hükümlerine uyulup uyulmadığı hakkında nihai karar vermek son kertede Mahkeme’ye aittir şeklinde ek bir açıklamada bulunmuştur”¹⁰⁷.

Devlet, eğitim hakkının toplum için gerekliliğini göz önünde bulundurarak tüm vatandaşların eşit şartlarda yararlanabileceği zorunlu bir sistem kurmakla yükümlüdür¹⁰⁸. Dolayısıyla bu ilke temelinde söz konusu zorunlu eğitimin parasız olarak sağlanması gerekmektedir¹⁰⁹. Toplumun ekonomik koşulları göz önüne alındığında eğitimin paralı olması halinde hakkın etkin kullanımı mümkün olmayacaktır¹¹⁰. Eğitim faaliyetinin insan hayatı boyunca devam edebileceği düşünülürse devletin hangi aşamaya kadar eğitimi parasız olarak vermeye devam edeceği sorusu gerek doktrinde gerekse uygulamada tartışmalı bir alan olarak görülmektedir¹¹¹. Her ülke kendi koşullarına göre bu durumu düzenlemekte ve tüm bireylerinin eşit eğitim imkânlarından yararlanabilmesi için kaynaklarını bu yönde kullanmak için çaba göstermektedir¹¹². Uygulamadaki genel kabul, ilk eğitimin parasız olması lise ve meslek okullarının ve yükseköğretimin de yine devlet tarafından desteklenmesidir¹¹³.

Ülkemizde devlet okullarında temel eğitim ücretsizdir. Üniversitede öğrencilerden bağış ve benzeri isimler altında bir bedel alınsa da eğitim maliyetleri göz önüne alındığında bu alınan bedelin eğitim maliyetini karşılamaktan çok uzak olduğu da bir gerçektir¹¹⁴.

¹⁰⁶Ercan Türk, *Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler*, Türk Eğitim Sistemi, Nobel Yayın-
dağıtım, Ankara 1999, s.121.

¹⁰⁷ ALTIPARMAK, KARAHANOGULLARI, **a.g.e.**, s.250.

¹⁰⁸ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.9

¹⁰⁹İbrahim Cılga, “Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları”, **Milli Eğitim Dergisi**, S.:151,
Temmuz-Eylül 2001, s.2-3.

¹¹⁰ Nuri YAŞAR, *İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukuku’nda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*,
Filiz Kitapevi, İstanbul, 2000, s.57.

¹¹¹ CILGA, **a.g.e.**, s.2-3.

¹¹²Gülgün Müftü, “Çocukların Hakları”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:151, Temmuz Eylül 2001, s.22. ;
Muzaffer Sencer, “Hak ve Özgürlük Kavramı”, **İnsan Hakları Yıllığı**, C.:14, 1992, s.59.

¹¹³ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.10.

¹¹⁴ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.11.

b. Bireyin ve Ebeveynlerinin Dini İnançlarına Saygı

Din ve vicdan özgürlüğü, bireyin kendi iç dünyasında yaşadığı bir alanı ifade etmekle birlikte, dini inançlarını açıklama, ibadetlerini toplu olarak yapma, toplumda dini ve felsefi inançlarına göre yaşama yönleriyle dışsal bir alanı da ifade etmektedir¹¹⁵. Din ve inanç özgürlüğünün içsel alanına devlet veya başka bir güç istese de müdahale edemez¹¹⁶. Birey, yaradılış gereği kendi iç dünyasında sonsuz bir inanç özgürlüğüne sahiptir¹¹⁷. Asıl sorun inancın dışa vurumunda ortaya çıkmaktadır¹¹⁸. Bireyler içsel alandaki inanışlarını dışa yansıtmaya, başka bir deyişle toplum içinde inançlarının gerektirdiği şekilde yaşamaya başladıklarında din ve inanç özgürlüğü toplumu ilgilendiren bir etkinliğe dönüşmektedir. Dolayısıyla toplumda yer alan diğer bireylerin özgürlük alanlarının koruması adına düzenlemeler yapılması gerekmektedir¹¹⁹. Söz konusu düzenlemeler bir anlamda, din ve inanç özgürlüğünün toplumda anlamlandırılması ve yerine getirilmesine getirilen kısıtlamalar demektir¹²⁰. Din ve vicdan özgürlüğünün gerektiği şekilde yaşanabilmesi için bu düzenlemelerin toplum düzenini koruyacak şekilde ve yeterlilikte, bununla birlikte hakkın özünü de bozmayacak sınırlılıkta olması gereklidir¹²¹.

Sayfa 71 de açıklanan AİHM'nin Leyla Şahin¹²² kararı haricinde vermiş olduğu bir başka karar ise, Hasan ve Eylem Zengin¹²³ kararıdır. Söz konusu başvuru Türkiye'de Alevilik inancına mensup bir aile tarafından yapılmıştır. Aile çocuklarına kendi istekleri dışında zorunlu din eğitiminin verilmesinin hak ihlali olduğu iddiasıyla, söz konusu durumu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşımıştır. Mahkeme başvuruya ilişkin yaptığı inceleme neticesinde 09 Ekim 2007 tarihinde kararında konuya ilişkin şu temel esasları ortaya koymuştur.

¹¹⁵ YAŞAR, **a.g.e.**, s.60.

¹¹⁶ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.22.

¹¹⁷ YAŞAR, **a.g.e.**, s.58.

¹¹⁸ Selda Çağlar, "Eşitlik ve Özgürlük Dialektiği", **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2006/1-2 , s.45.

¹¹⁹ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.23.

¹²⁰ YAŞAR, **a.g.e.**, s.58.

¹²¹ GÖZLÜGÖL, **a.g.e.**, s.23.

¹²² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

¹²³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

Mahkeme, AİHS'nin 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ile diğer maddeleri arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin genel yorumuna ilişkin olarak, AİHM, içtihadındaki temel ilkeleri ortaya koymuştur¹²⁴. 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinde yer alan iki cümle, sadece birbirlerinin ışığında değil; aynı zamanda, özellikle AİHS'nin 8, 9 ve 10. maddeleri ışığında okunmalıdır¹²⁵.”

Mahkeme, söz konusu kararın devamında, eğitimde çoğulculuğun sağlanmasının devletin temel sorumluluklarından biri olduğunu vurgulamıştır¹²⁶. Buna göre, devletin eğitimde çoğulculuğu sağlaması ile ebeveynlerin dini ve felsefi inançlarına saygı duyması gerekliliği ilkesi birlikte yorumlanmıştır. İlk cümle ile ikinci cümle arasında, devlet eğitimi ve özel eğitime yönelik fazla bir ayrım bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, ikinci cümle esas olarak, eğitimde çoğulculuğu etkin hale getirmeyi amaçlamaktadır. Devletlerin bu konudaki yetkileri dikkate alındığında, söz konusu amaç öncelikli olarak devlet eğitimi ile gerçekleştirilebilir¹²⁷.

Mahkeme'nin kararından ortaya çıkan bir diğer ilke ise, “AİHS Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinde yer alan devletin ebeveynlerin dini ve felsefi inançlarına saygı duyması gerekliliği ilkesinin yalnızca din ve din eğitimi ile sınırlandırılmayacağı hususudur”¹²⁸. Aynı kararın devamında söz konusu maddeden devletin eğitim faaliyetleri boyunca, ebeveynlerin her tür inanç ve görüşlerine saygı göstermesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bu bağlamda devletin bu sorumluluğunun kapsamı oldukça geniştir. Zira söz konusu sorumluluk, yalnızca eğitimin içeriğinin belirlenmesi veya eğitim hizmetinin sağlanması ile sınırlı değildir. Bunlara ek olarak, devlet tarafından yapılması gereken görevlerin icra edilmesini de kapsamaktadır. “Saygı göstermek” fiili, “kabul etmek” veya “göz önünde bulundurmak”tan daha fazla bir anlam taşımaktadır. Doğrudan negatif bir taahhüdün yanı sıra Devlete ilişkin pozitif

¹²⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

¹²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

¹²⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

¹²⁷ Kerem ALTIPARMAK, Hasan-Eylem Zengin Türkiye Davasının Uygulanması İzleme Raporu, **İHOP İzleme Raporları**, Ankara, 2013, s.14.; Bkz.: www.aihmiz.org.tr E.T. (11.01.2018)

¹²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

bir yükümlülük de içermektedir. “İnançlar” sözcüğü, tek başına ele alındığında, “fikirler” ve “düşünceler” sözcükleriyle eş anlamlı değildir. Belli ölçüde ikna gücü, ciddiyet, uyum ve öneme sahip görüşleri ifade etmektedir”¹²⁹.

Bu durumda, ebeveynlerin eğitim öğretim faaliyetleri boyunca dini inançları ve felsefi görüşlerine saygı duyulmasını bekleme hakkı bakidir. Buna ek olarak, eğitim hakkını kullanmak ve eğitim hakkından etkin bir biçimde yararlanmak konusunda öncelikli söz sahibinin ebeveynler olduğu da anlaşılmaktadır¹³⁰. Bu noktada, her birey ve aileye göre farklılık gösterebilecek inanç ve düşünce gibi bireysel konuların, eğitim gibi toplumu ve toplum düzenini ilgilene bir konu ile ne ölçüde dengeli bir biçimde düzenlenebileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Mahkeme’ye göre; ders içeriklerinin belirlenmesi ve planlanması esas olarak devletlerin takdir yetkisi dâhilinde bulunmaktadır. Bu durum temelde esas amaca uygunluk konularıyla ilişkilidir. Bu nedenle söz konusu durumda AİHM kesin bir karar veremez. AİHM’e göre bu sorunun çözümü her toplumlara göre farklılıklar göstermektedir. Devletlerin, devlet okullarında, verilen öğretim aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak dini veya felsefi türde objektif bilgi vermesini engellemez. Ebeveynlerin dahi bu öğretim veya eğitimin okul müfredatında yer almasına itiraz etmelerine izin vermez. Zira aksi halde tüm kurumsallaşmış öğretim uygulanamaz hale gelme riski ile karşılaşır”¹³¹.

AİHM’e göre, okullarda verilen derslerin bir anlamıyla felsefi bir boyutu olabilir ve bu nedenle bunun engellenmesi imkânsızdır¹³². Bu bağlamda okullarda öğretilen derslerin, felsefi bir yönün bulunmaması oldukça düşük bir ihtimaldir. Dini eğilimlerin temelinde de felsefi ve ahlaki konulara cevap arama düşüncesi bulunduğundan söz konusu durum dini eğilimler içinde geçerlidir¹³³.

AİHM din eğitimine ilişkin devletin bir takım sorumlulukları olduğunu belirtmiş ve konuya ilişkin görüşlerini bu temelde açıklamıştır. AİHM’e göre devlet din eğitimi ve öğretimi ile ilgili üzerine düşen görevleri yerine getirirken, din eğitimin nesnel temellere dayanmasını sağlamalı başka bir deyişle öğrencilere yersiz bir din benimsetmesi yapmamalıdır. Dolayısıyla devletin temel sorumluluğu herhangi bir dini benimsetmekten ziyade, öğrencilere din konusunda nesnel bilgiler vererek eleştirel bir

¹²⁹ ALTIPARMAK, **a.g.e.**, s.15; Bkz.: www.aihmiz.org.tr E.T. (11.01.2018)

¹³⁰ ALTIPARMAK, **a.g.e.**, s.15; Bkz.: www.aihmiz.org.tr E.T. (11.01.2018)

¹³¹ ALTIPARMAK, **a.g.e.**, s.15; Bkz.: www.aihmiz.org.tr E.T. (11.01.2018)

¹³² ALTIPARMAK, **a.g.e.**, s.15; Bkz.: www.aihmiz.org.tr E.T. (11.01.2018)

¹³³ GÖZÜBÜYÜK, GÖLCÜKLÜ, **a.g.e.**, s.432.

bakış açısı kazandırmak olmalıdır¹³⁴. Bununla beraber AİHM kararlarında devletin ebeveynlerin dini ve felsefi kanaatlerine saygı gösterilmemesi olarak değerlendirilebilecek tek yönlü koşullandırma hedefi gütmesi yasaklanmıştır. Aşılması gereken sınır, budur. Mahkeme, çoğulcu demokratik bir toplumda devletin çeşitli din, inanç ve düşüncelere karşı tarafsız ve yansız olma ödevinin, dini inançların veya bunların sergilenme yöntemlerinin meşruluğuna ilişkin olarak devlet tarafından yapılacak herhangi bir değerlendirme ile uyuşmadığını her zaman vurgulamış olduğunu hatırlatır¹³⁵.

Sonuç olarak Mahkeme, başvuruya konu olan zorunlu din dersi eğitiminin dersinin içeriği bakımından AİHS'nin Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlal ettiği sonucuna varmıştır¹³⁶. İlgili kararda devletin, okullarda dini eğitim faaliyetlerinde bulunabileceği kabul edilmiştir. Ancak, söz konusu eğitimin herhangi bir dini veya görüşü benimsemeye zorlama şeklinde yapılamayacağı vurgulanmıştır. Mahkeme'ye göre devlet okullarında din eğitimi yalnızca nesnel şartlar altında, öğrenciye her görüş hakkında objektif ve eleştirel bir bakış açısı kazandırma hedefiyle yapılmalıdır¹³⁷.

Ancak devletin din eğitiminde tarafsız ve objektif bir rol üstlenmesi durumunda da ebeveynlerin savundukları dini inanç ve felsefi düşüncenin çocuğa nasıl öğretilceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Avrupa ülkelerinin bazılarında bu sorunun çözümü olarak anne ve babanın dilediği bir dini kurumda belirlenen saatler ve koşullarda çocuğun din eğitimi alması sağlanmaktadır¹³⁸.

c. Eğitimde Çoğulculuk

Okullarda anlatılacak derslerin içeriklerinin belirlenmesi ve planlanması esas itibariyle Sözleşmeciler devletlerin takdir alanında yer almaktadır. AİHM bir kararında bu konuya değinerek: "... müfredatın düzenlenmesi ve planlanması ilk olarak Taraf Devletlerin yetkileri dâhilinde bulunmaktadır. Bu durum temelde amaca uygunluk konularına ilişkindir. Bu konularda hüküm vermek AİHM'ye düşmez ve çözüm ülke

¹³⁴ ALTIPARMAK, a.g.e., s.15; Bkz.: www.aihmiz.org.tr E.T. (11.01.2018)

¹³⁵ YAŞAR, a.g.e., s.57.

¹³⁶ ALTIPARMAK, a.g.e., s.15; Bkz.: www.aihmiz.org.tr E.T. (11.01.2018)

¹³⁷ ALTIPARMAK, a.g.e., s.15; Bkz.: www.aihmiz.org.tr E.T. (11.01.2018)

¹³⁸ YAŞAR, a.g.e., s.58.

ve döneme göre değişiklik gösterebilir”¹³⁹. Bu çerçevede, okullarda okutulacak müfredatın ne olacağına diğer bir ifadeyle, eğitimin içeriğine her ülke kendisi karar verecektir¹⁴⁰. Bunlar Mahkeme’nin karar veremeyeceği, çözümleri ülkeden ülkeye ve zaman içinde değişebilecek konulardır. Özellikle Protokol’ün 2. maddesinin ikinci cümlesi, “Devletlerin eğitim ve öğretim yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak dini ve felsefi türden bilgiler vermesini engellemektedir. Hatta ana ve babaların okul müfredatına bu tür eğitim ve öğretimin eklenmesine itiraz etmelerine dahi izin vermemektedir. Zira aksi takdirde, kurumsallaşmış eğitim bütünüyle uygulanabilir olma özelliğini kaybedecektir”.

AİHM, her ne kadar ders içeriğinin belirlenmesi ve planlanması hususunu sözleşmecî devletlerin takdirine bırakmış olsa da; eğitimin standart ölçülere uygun olması amacıyla konuyla ilgili olarak bir takım sınırlamalar da getirmiştir¹⁴¹. Mahkeme’ye göre, okullarda verilecek eğitimin içerikleri belirlenirken evrensel standartlar gözetilmelidir. Dolayısıyla “...2. maddenin 2. cümlesi Devlet’in, eğitim ve öğretim konusunda üstlendiği rolü yerine getirirken, müfredatta yer alan bilgilerin tarafsız, eleştirel ve çoğulcu bir yaklaşımla sunulmasını sağlaması gerektiğini ifade etmektedir. Devletin ana ve babaların dini ve felsefi inançları ile bağdaşmayabilecek bir endoktrinasyon amacını gütmesi yasaklanmaktadır. Aşılması gereken sınır budur”.

Böyle bir yorum, aynı zamanda Protokolün 2. maddesinin 1. cümlesi, AİHS’nin 8 ila 10. maddeleri ve demokratik bir toplumda ideal ve değerlerin korunması ve geliştirilmesi amacını taşıyan bir belge olan AİHS’nin genel ruhu ile uyumludur¹⁴².

Yukarıdaki kararda, gerçek anlamda eğitim hakkından bahsedebilmek için, devletin ders içeriklerini belirlerken çoğulcu bir yaklaşım gütmesi, eğitim vereceği bireylere karşı tarafsız ve objektif bir tutum içerisinde olması gerektiği vurgulanmıştır¹⁴³. Konuya ilişkin diğer AİHM kararlarında da bu görüş tekrarlanmaktadır. Ancak bu durumda hem çoğulculuk hem de tarafsızlık nasıl sağlanacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Eğitimde çoğulculuk sağlanması anne babanın

¹³⁹ YAŞAR, a.g.e., s.59.

¹⁴⁰ YAŞAR, a.g.e., s.60.

¹⁴¹ ALTIPARMAK, a.g.e., s.15

¹⁴² ALTIPARMAK, a.g.e., s.15

¹⁴³ YAŞAR, a.g.e., s.60.

dini inançlarına saygı ilkesi gereği farklı inanç eğitimleri veren okulların da eğitim sistemine dâhil olabilmesi ve öğrencinin ilgi alanına göre tercih edebileceği farklı alternatiflerin de ortaya çıkabilmesi açısından önemlidir¹⁴⁴. Ancak devletin temel sorumluluklarından biri olan tarafsız olma ilkesinden dolayı bu çoğulcu yaklaşım devlet tarafından istenilen ölçüde gerçekleştirilemeyebilir. Bu noktada eğitimde çoğulculuk ilkesinin gerçekleştirilebilmesi için devletin özel okulların kurulmasına izin vermesi zorunlu olacaktır¹⁴⁵. Ancak bu özel okullarda uygulanacak müfredatın yine devlet tarafından belirlenmesi, devletin bu okulların farklı inanç ve düşüncelerin savunucusu olmaması için baskı yapması durumlarında özel okullar yalnızca kurucularının farklı olması bakımından devlet okullarından ayrılmış olacaktır. Bu durumun eğitimde çoğulculuğu sağlamak adına yeterli bir işlevi bulunmamaktadır.

Devlet tarafından özel okulların belli standartlar içerisinde olması adına yapılacak düzenleme ve denetlemeler makul karşılanmaktadır. Bu düzenleme ve denetlemelere örnek olarak eğitim sürelerinin belirlenmesi, eğitim faaliyetleri sırasında kullanılacak araç ve gereçlerin denetlenmesi, öğrencilerin niteliklerine yönelik okullara yönlendirilmesi, özel okulların devlet okullarındaki emsalleri seviyesinde eğitim verip vermediğinin denetlenmesi sayılabilir. Ancak devletin bu düzenleme ve denetlemeleri yaparken koruması gereken sınırlar olmalıdır. Devlet'in kendi felsefi yaklaşımı ve resmi söylemi doğrultusunda bir düzenleme yoluna gitmesi, özel okulların esas amaçlarını zedelemekle birlikte bireylerin tercih hakkını da yok edecek çoğulculuğu imkânsız hale getirecektir. Bu bağlamda devlet, özel okulların evrensel eğitim standartlarına bağlı kalmak kaydıyla belirli bir dini veya felsefi görüşleri içeren ders müfredatı hazırlamasına imkân tanımalıdır. Bu imkân sayesinde eğitimde çoğulculuk ilkesi gerçekleşmiş olacaktır. Ancak söz konusu imkânın sınırsız olması düşünülemez. Özel okullara tanınması gereken bu imkân, demokratik toplum gereklerine, insan haysiyetine ve evrensel kurallara bağlı olmalıdır.

d. Öğrencinin Kendini İfade Özgürlüğü

Demokratik toplumlarda eğitimin süjesi olan öğrencilere de birçok konuda özgürlük tanımıştır. Birey olarak öğrencilerin de tüm kurallara uyan, düşünce yapıları

¹⁴⁴ YAŞAR, a.g.e., s.60.

¹⁴⁵ YAŞAR, a.g.e., s.60.

aynı, adeta robotlaşmış kişiler olmaları beklenemez¹⁴⁶. Doğal olarak öğrenciler birbirinden farklı görüş ve kimliklere sahiptirler¹⁴⁷. Bu nedenle, öğrencilere eğitimin genel işleyişini bozmamak ve diğerlerinin özgürlük alanını kısıtlamamak kaydıyla görüş ve kimliklerini ifade edebilme imkânının sağlanması gerekir. AİHM konuya ilişkin bir kararında: “2. maddenin 1. cümlesinde güvence altına alınan eğitim hakkı, doğası itibarıyla Devletin düzenlemesini gerektirmektedir; ancak bu düzenlemeler hiç bir zaman hakkın özünü zedelememeli ve AİHS ya da Protokolleri’nde korunan diğer haklarla çelişki oluşturmamalıdır demektedir”¹⁴⁸.

AİHS ile güvence altına alınan eğitim hakkı, Sözleşme’nin özü ile ilgili diğer maddelerin birlikte yorumlanması ile anlamını bulmuş olacaktır.

İfade özgürlüğü AİHS’nin 10. Maddesi’nde düzenlemektedir:

“1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir”.

“2. Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”

Eğitim hakkı ve ifade özgürlüğü birlikte ele alındığında öğrencilerin görüşlerini ifade etme hakları Sözleşme ile garanti alınmış bir haktır¹⁴⁹. Aşağıda yer alan kararlar eğitim hakkı ve ifade özgürlüğü hakkının her ikisinin birden ihlal edildiği durumlara ilişkin olup Mahkeme’nin konuyla ilgili görüşlerinin anlaşılabilmesi açısından önemli örnekler arasında yer almaktadır.

¹⁴⁶ Aydın Turhan. “İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlkesi”. **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.: 4, S.: 2. Y.: 2013. s. 361.

¹⁴⁷ Vahap Coşkun. *İnsan Hakları-Liberal Açısından Bir Tahlil*. Liberte Yayınları: Ankara. 2006. s. 105.

¹⁴⁸ Mahmut Gökpınar, “Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması”. **TBB Dergisi**, 2015 (120). s. 15.

¹⁴⁹ Bülent Algan. *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007, s.40.

AİHM kararlarında “Açık ve diğerleri” olarak yer bulan davada, bir grup öğrenci İstanbul Üniversitesi açılış töreninde Üniversite Rektörü’nü protesto etmek amacıyla afişler açmış ve slogan atmışlardır. Bu olay sonrasında, öğrenciler protestolarını bitirmeleri ve tören alanının dışına çıkmaları hususunda uyarılmışlardır¹⁵⁰. Öğrenciler söz konusu uyarıyı dikkate almayarak tören alanından ayrılmamıştır. Bunun üzerine öğrenciler üniversitenin güvenlikleri tarafından zorla tören alanından çıkarılmış ve güvenlik güçlerine teslim edilmişlerdir. Bunun üzerine öğrenciler söz konusu uygulamanın ifade özgürlüğü haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle AİHM’e başvuru yapmışlardır¹⁵¹.

AİHM’nin olaya ilişkin değerlendirmesinde, söz konusu müdahalenin kanunda öngörülüp görülmendiğini, yapılan müdahalenin meşru bir amacı olup olmadığını ve son olarak bu tarz bir müdahalenin demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığı hususunda incelemeler yapmıştır¹⁵².

AİHM üniversitenin güvenlik görevlileri tarafından yapılan müdahalenin kanunda öngörülüp görülmendiğini incelerken, hükümetin savunmasına dayanak olarak gösterdiği yasal düzenlemeleri incelemiştir. Bunun sonucunda, savunmada yer alan ve müdahaleye dayanak olarak gösterilen yönetmeliğin ilgili maddelerinde söz konusu müdahalenin öngörülebilir olduğu yönünde karar vermiştir. Ancak bununla birlikte, yönetmelikte geçen bazı ifadelerin anlamlarının muğlak olduğunu da kararında belirtmiştir¹⁵³. Ancak Mahkeme bu konuyu ayrıntılı incelemeyi gerekli görmemiştir. Kararın devamında söz konusu müdahalenin toplumsal düzeni sağlamak ve korumak adına meşru bir amaca yönelik yapıldığını tespit etmiştir¹⁵⁴. Zira öğrencilerin yapmış oldukları protesto toplum düzenini ve diğer kişilerin haklarını da yakından

¹⁵⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Açık ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No:31451, Karar Tarihi: 2009; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11210.htm> E.T. (20.01.2018)

¹⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Açık ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No:31451, Karar Tarihi: 2009; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11210.htm> E.T. (20.01.2018)

¹⁵² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Açık ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No:31451, Karar Tarihi: 2009; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11210.htm> E.T. (20.01.2018)

¹⁵³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Açık ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No:31451, Karar Tarihi: 2009; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11210.htm> E.T. (20.01.2018)

¹⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Açık ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No:31451, Karar Tarihi: 2009; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11210.htm> E.T. (20.01.2018)

ilgilendirmektedir. Bu bağlamda yapılan müdahalenin toplum düzenini ve diğer kişilerin hak ve hürriyetlerini korumak amacıyla yapıldığı açıktır.. Mahkeme'ye göre söz konusu olayda asıl incelenmesi gereken durum, yapılan müdahalenin demokratik toplum gereklerine uygun olup olmadığının incelenmesidir.¹⁵⁵.

AİHM'e göre demokratik bir toplumda gereklilik hususu incelenirken, uyuşmazlığa konu olan müdahalenin sorunun çözümü adına zorunlu bir toplumsal ihtiyaca ilişkin olup olmadığına önemle dikkat edilmesi gerekir. Mahkemeye göre, devletlerin söz konusu ihtiyacı belirlemede geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Ancak yine de yasal düzenlemelerin uygulanmasında devletler Avrupa kontrolüne tabidir. Dolayısıyla AİHM, söz konusu kısıtlamanın, AİHS ile güvence altına alınmış olan ifade özgürlüğünün devletler tarafından korunup korunmadığı hususunda karar vermekle yetkili son mercidir.¹⁵⁶.

AİHM, başvuruya konu olan öğrencilerin yapmış olduğu protesto eyleminin üniversitenin açılış programını ve üniversite rektörünün konuşmasını engellediğini tespit etmiştir. Bu nedenle, söz konusu olayda idarenin başvurduğu müdahalenin kanunda yer alan makul ve uygun yolları içerdiğini ve idarenin takdir yetkisi içerisinde yer aldığını belirtmiştir. Buna ek olarak, öğrencilerin yaptığı protesto eyleminin üniversite rektörünün ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini ve törene katılanların bilgi alma hakkını da zedelediğini tespitlerine eklemiştir. Dolayısıyla, başvuruya konu olan müdahalenin toplum düzenini sağlamak ve diğer kişilerin haklarını korumak amacıyla yapıldığını kabul etmiştir.

Bununla birlikte AİHM, söz konusu olayda öğrencilerin protestolarını gerçekleştirirken şiddete ya da hakarete başvurmadığını bu nedenle kamu düzenini ciddi anlamda tehdit etmediklerini ve haklarında cezai bir işlem başlatılmadığını da kararına eklemiştir.

AİHM bahsi geçen tespitleri ışığında aldığı kararında, öğrencilerin protestolarının daha hafif tedbirlerle önlenebileceği kanısına varmış ve yakalama, gözaltına alma gibi işlemlerin sorunun çözümü için zorunlu seçenekler olmadığını

¹⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Açık ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No:31451, Karar Tarihi: 2009; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11210.htm> E.T. (20.01.2018)

¹⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Açık ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No:31451, Karar Tarihi: 2009; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce2/aihm11210.htm> E.T. (20.01.2018)

belirtmiştir. Bu nedenle uygulanan yöntemin olayın toplum olayın esasıyla orantılı bir yöntem olmadığını belirtmiş ve öğrencilerin Sözleşme'nin 10. maddesi'yle korunan ifade özgürlüğü haklarının ihlal edildiği kanısına varmıştır.

AIHM'e göre devletin taraf olduğu sözleşmeler neticesinde yükümlü olduğu ifade özgürlüğünü tanımanın yanı sıra ifade özgürlüğünün etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak konusunda da pozitif bir yükümlülüğü vardır. Bu konuya ilişkin en net örneklerden biri 16 Mart 2000 tarihli "Özgür Gündem/Türkiye"¹⁵⁷ kararıdır. Söz konusu kararda Mahkeme, demokrasinin devamlılığı için ifade özgürlüğünün vazgeçilmez bir hak olduğunu ve devletin bu hakkın kullanımını ve korunmasını sağlamakla yükümlü olduğunu hatırlatmıştır. Dolayısıyla bu hakkın etkin kullanımı sadece Devlet'in müdahale etmemesi şeklinde yorumlanamaz. Devlet, ifade özgürlüğü hakkının kullanılması ve korunması adına bireyler arasındaki ilişkilerde dahi koruma tedbirleri almalıdır. Bu bağlamda devlet sorumluluğunun var olup olmadığına karar verirken toplumun ve bireylerin çıkarları arasında mutlak bir denge gözetmek zorundadır. Bu sorumluluk, toplumlarda var olan farklı durum ve olaylara, modern ve demokratik toplumların idare edilmesinde karşılaşılan zorluk ve önceliklere göre Sözleşmeciler Devletlerde farklılıklar gösterebilir. Ancak bu farklılıkların, idareciler adına imkânsızlıklar veya adil olmayan bir sorumluluk doğurduğu düşünülmemelidir¹⁵⁸.

İfade özgürlüğü bağlamında AIHM'e yapılan bir başka başvuru ise Temel ve Diğerleri olarak bilinen başvurudur¹⁵⁹. Söz konusu başvuru, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde eğitimine devam eden bir grup öğrencinin Kürtçe eğitim alma taleplerinin reddedilmesi ve okuldan uzaklaştırılmaları nedeniyle hak ihlali yaşadıkları iddiasına dayanmaktadır. AIHM, söz konusu başvuruya ilişkin kararında ilk olarak bireylerin yükseköğretim kurumunda eğitim alma hakkının, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi'nde yer alan hakların ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, her hangi bir konuda hak talep eden kimselerin uzaklaştırma cezasını

¹⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Özgür Gündem Davası, Başvuru Tarihi: 1993 Başvuru No:23144, Karar Tarihi: 2000; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce3/aihm11863.htm> E.T. (20.01.2018)

¹⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Özgür Gündem Davası, Başvuru Tarihi: 1993 Başvuru No:23144, Karar Tarihi: 2000; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce3/aihm11863.htm> E.T. (20.01.2018)

¹⁵⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Özgür Gündem Davası, Başvuru Tarihi: 1993 Başvuru No:23144, Karar Tarihi: 2000; Bkz.: <http://www.kararara.com/aihm/turkce3/aihm11863.htm> E.T. (20.01.2018)

gerektiren şartları taşımadığı durumlarda uzaklaştırma cezasıyla karşılaşmalarının eğitim hakkının kullanılmasını ihlal ettiğini belirtmiştir¹⁶⁰.

Mahkeme başvuru özelinde yaptığı incelemede öncelikle, “söz konusu kısıtlamaların hakkın özüne zarar verecek ve etkisinden yoksun bırakacak ölçüde sınırlandırılıp sınırlandırılmadığını incelemiş, bu incelemeyi yaparken getirilen kısıtlamanın ilgili kişiler açısından öngörülebilir olduğu ve meşru bir amaç izlediğinin araştırılması gerektiğini” söylemiştir. AİHM ilgili kararın devamında, eğitim hakkının sınırlandırılması konusunda dikkate alınması gereken meşru amaçlar hakkındaki görüşlerini tekrarlamıştır. Buna göre, AİHS’nin 8 ila 11. maddelerindeki durumdan farklı olarak 1 No.lu Protokol’ün 2. maddesi uyarınca kapsamlı bir “meşru amaçlar” listesi ile bağlı değildir. Ayrıca, söz konusu bir kısıtlama, ancak meşru amaç ile amaca ulaşmak için izlenen yol arasında makul bir orantı bulunması durumunda Ek Protokol’ün ilgili maddesine uygun olacaktır¹⁶¹.

AİHM, söz konusu davada hükümetin “Yüksek Öğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği’nin 9/d maddesi”ni dayanak göstererek kısıtlamalar yaptığını belirtmiş ve ilgili yönetmeliğin başvuru tarafından da erişilebilir olduğunu tespit etmiştir¹⁶². Ancak AİHM, “söz konusu Yönetmeliğin uygulanmasının AİHS açısından herhangi bir meşru amaca hizmet edip etmediği konusunun araştırılması gerektiğini belirtmiştir. Bununla beraber, AİHM, bu konuyu kesinleştirmeyi gerekli görmemiştir. Zira, her halükarda, incelenmesi gereken ana konu orantılılıktır, diğer bir ifadeyle kullanılan yollar ve güdülen amaç arasında adil bir dengenin sağlanıp sağlanmadığıdır”¹⁶³.

Mahkeme, öğrencilerin üniversite eğitimlerinde kendilerini daha iyi ifade edebildiklerini belirterek Kürtçe eğitim alma taleplerini okul yönetimine ilettiklerini, talepleri sırasında şiddete başvurmadıklarını üniversitedeki asayiş ve düzeni tehlikeye

¹⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Temel ve diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 1993, Başvuru No: 36203, Karar Tarihi: 2003; Bkz.: <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=79&t=18443> E.T. (21.01.2018)

¹⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Temel ve diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 1993, Başvuru No: 36203, Karar Tarihi: 2003; Bkz.: <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=79&t=18443> E.T. (21.01.2018)

¹⁶² Yüksek Öğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği, 9.madde; Bkz.: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16532&MevzuatIliski=0> E.T. (21.01.2018)

¹⁶³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Temel ve diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 1993, Başvuru No: 36203, Karar Tarihi: 2003; Bkz.: <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=79&t=18443> E.T. (21.01.2018)

atmadıklarını belirtmiş ancak bu talepleri nedeniyle disiplin yaptırımına maruz bırakıldıklarını tespit etmiştir¹⁶⁴.

AİHM'e göre söz konusu öğrenciler yalnızca üniversite yönetiminden Kürtçe eğitim taleplerinin karşılanmasını istedikleri için uzaklaştırma cezası almışlardır. Söz konusu uygulama neticesinde Mahkeme, “öğrencilerin dilekçelerinde ifade ettikleri görüşlerin Yönetmeliğin 9/d maddesi uyarınca dil, ırk, din ve mezhep açısından kutuplaşmalara yol açıcı faaliyetlerde bulunmak” şeklinde yorumlanabileceğini belirtmiştir. Ancak bu durumun ifade özgürlüğünün bir neticesi olarak görülmesi gerekir. AİHM, ifade özgürlüğü hususunda aldığı diğer kararlara atıfta bulunarak, ifade özgürlüğünün demokratik toplumlarda temel bir ilke olarak bulunması gerektiğini yinelemiştir. İfade özgürlüğü, sözleşmelerdeki evrensel esaslar saklı kalmak kaydıyla, yalnızca zararsız yahut önemsiz görülen fikirler için değil, aynı zamanda rahatsız edici fikirler açısından da geçerli olmalıdır. Söz konusu özgürlük alanı, demokratik toplumların temelinde yer alan hoşgörünün ve çoğulculuğun sağlanabilmesinin temel şartlarından¹⁶⁵.

AİHM, başvuruya konu olan somut olayda öğrencilerin ifade özgürlüğü hakkı sınırları içerisinde hareket ettiklerini vurgulamıştır. İfade özgürlüğü haklarını kullanan öğrencilerin, bu nedenle üniversiteden bir ya da iki dönem uzaklaştırma cezasıyla cezalandırıldıklarını tespit etmiş ve daha önceki kararlarına atıfla söz konusu uygulamanın hak ihlaline neden olduğu sonucuna varmıştır. Mahkemeye göre, üniversite içerisinde düzenin sağlanması için gerekli başkaca şartların mevcut olduğu hallerde uzaklaştırma vb. disiplin cezalarının uygulanması esas olarak eğitim hakkının engellenmesi sonucu doğurmaz. Ancak, söz konusu uygulamanın meşru gerekçelere sahip olması, hakkın özüne zarar vermemesi ve taraf olunan uluslararası sözleşme ve protokollerde bulunan diğer haklarla ters düşmemesi gerekmektedir.

Sonuç olarak; Mahkeme, “Davanın koşulları ışığında ve yukarıda belirtilen nedenler karşısında, AİHM, böylesine bir disiplin yaptırımının uygulanmasının makul veya orantılı olarak değerlendirilemeyeceği görüşündedir”. Söz konusu yaptırımlar

¹⁶⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Temel ve diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 1993, Başvuru No: 36203, Karar Tarihi: 2003; Bkz.: <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=79&t=18443> E.T. (21.01.2018)

¹⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Temel ve diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 1993, Başvuru No: 36203, Karar Tarihi: 2003; Bkz.: <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=79&t=18443> E.T. (21.01.2018)

daha sonra kanuna aykırılık gerekçesiyle iptal edilmiştir. Ancak iptal işlemine rağmen, iptal tarihine kadar geçen süreçte başvuru sahipleri bir ya da iki dönem eğitim hakkından mahrum kalmışlardır. Dolayısıyla, yerel mahkemenin almış olduğu son kararın öğrencilerin mağduriyetlerini gidermediğini kaydetmiştir. AİHM, söz konusu başvuru ile ilgili değerlendirmeleri neticesinde, öğrencilerin eğitim haklarının ihlal edildiği yönünde karar vermiştir¹⁶⁶.

Söz konusu kararda, bireylerin eğitim faaliyetleri sırasında ifade özgürlüğünü tam anlamıyla kullanabilmeleri adına gerekli önlemlerin alınması, devletin ifade özgürlüğü kapsamında yapılan görüşleri tanıması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Eğitim faaliyetleri söz konusu olduğunda ifade özgürlüğünün devlet tarafından korunması gerekliliği ve önemi daha da artmaktadır. Zira eğitimin her ne kadar özel bir alanı mevcutsa da düzenleme yapma ve kural koyma yetkisi devletin tekelindedir. Bu bağlamda, düzenleme yetkisini elinde bulunduran devlet, eğitim alanında düzenlemeler yaparken olabildiğince çoğulcu bir yaklaşım benimsemeli, tek tip insan yetiştirme düşüncesi ile hareket etmemelidir. Öğrencilerin demokratik topluma katılımını teşvik edecek tedbirler almalı, bunlara ek olarak bilimin gelişmesi, sorgulayan, eleştiren, düşündüklerini ifade edebilen bireylerin yetiştirilmesi adına özel çalışmalar yapmalıdır.

İfade özgürlüğü kapsamında yer alan bir diğer konu ise, öğrencilerin kamusal alanlarda ve eğitim kurumlarında bulunurken kısıtlamaları seçebilme özgürlüğüdür. Türkiye’de üniversite yönetimleri aldıkları idari kararlar ile öğrencilerin kılık ve kıyafet özgürlüklerine kısıtlamalar getirmişlerdir. Bu bağlamda, öğrencilerin başörtüsü ile okul kampüslerinde bulunmaları ve derslere girmeleri yasaklanmıştır. Başörtüsü ile okula giren ve derslere katılan öğrencilere çeşitli disiplin cezaları uygulanmıştır. Bu uygulamaların hak ihlallerine neden olduğu gerekçesiyle gerek yerel mahkemelere gerekse AİHM’ine birçok başvuru yapılmıştır.

AİHM taşınan başvurulardan biri Leyla Şahin Davası olarak bilinen başvurudur. Mahkeme söz konusu başvuruya ilişkin aldığı kararda, başörtüsüne ilişkin diğer Avrupa ülkelerindeki uygulamaları incelemiş ve öğrencilerin eğitim faaliyetleri

¹⁶⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Temel ve diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 1993, Başvuru No: 36203, Karar Tarihi: 2003; Bkz.: <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?f=79&t=18443> E.T. (21.01.2018)

sırasında dini semboller kullanmasının hukuki boyutlarına değinmiştir¹⁶⁷. Mahkeme, diğer Avrupa devletleri özelinde yaptığı incelemede Belçika, Hollanda, Almanya gibi ülkelerde inançlarının bir gereği olarak başörtüsü takan öğrencilerin devlet okullarına kabul edildiği tespitinde bulunmuştur. Mahkeme, Avrupa ülkelerindeki bu uygulamanın yaşanan hukuki tartışmalar sonucunda alındığına dikkat çekmiş ancak sonuç olarak bu ülkelerde başörtüsü ile eğitim kurumlarında eğitim almanın bir ifade özgürlüğü olduğu sonucuna varıldığını vurgulamıştır¹⁶⁸. Bu bağlamda kararın devamında Avrupa ülkelerinde başörtüsüne dair tartışmaların içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Avrupa ülkelerinde başörtüsüne dair tartışmalar ilk ve ortaöğretimde başörtüsü kullanımına yöneliktir. Avrupa’da üniversite öğrencilerin başörtüsü kullanımına ilişkin bir sorun mevcut değildir. Avrupa üniversiteleri, belli bir olgunluğa ulaşmış kabul edilen bireylerin dış görünüşlerinden ziyade bireylerin akademik başarılarının temel alındığı eğitim kurumlarıdır. Ancak başörtüsüne yönelik bir yasağın Avrupa ülkelerinde bulunmadığına dikkat çeken Büyük Daire, Türkiye’deki başörtüsü yasağını AİHS’e aykırı bulmamıştır.

AİHM’ne taşınan olayda ilk inceleme Daire tarafından yapılmıştır. Daire’nin ilk inceleme neticesinde verdiği kararda eğitim hakkı 1 No.lu Ek Protokol’ün ilgili maddesi kapsamında incelenmemiştir. Daire vermiş olduğu kararın gerekçesini, söz konusu uyuşmazlığın Ek 1 No.lu Protokolün 2. maddesi yönünden ayrıca değerlendirilmesine gerek duyulmadığı şeklinde açıklamakla yetinmiştir. Oysaki söz konusu başvurunun öncelikli gerekçesi eğitim hakkının ihlal edildiği yönündedir¹⁶⁹.

Daire’nin ihlal olmadığı yönündeki kararının ardından davacı söz konusu iddialarını Büyük Daire’ye taşımıştır. Büyük Daire yaptığı incelemeler neticesinde söz konusu başvuruyu eğitim hakkının ihlal edilip edilmediği yönünden de değerlendirmiştir. AİHM’e göre Anayasa Mahkemesi başvuruya konu olan kısıtlama kararını Anayasa’da yer alan laiklik ilkesinin bir gereği olarak vermiştir. Ulusal

¹⁶⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

¹⁶⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

¹⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

mevzuat gereği Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı kabul edilebilir niteliktedir. AİHM'e göre "Laiklik ilkesi, Anayasa Mahkemesi tarafından da vurgulandığı gibi, üniversitelerde dini kılık kıyafet yasağının temelinde yatan başlıca nedendir. Çoğulculuk, başkalarının haklarına saygı ve özellikle kadın ve erkeğin kanun önünde eşitliği değerlerinin öğretildiği ve uygulamaya konulduğu böyle bir ortamda, ilgili makamların söz konusu kurumun laik yapısını muhafaza etmek istemeleri ve dolayısıyla bu davadaki gibi İslami başörtüsü takılması da dâhil olmak üzere dini kılık kıyafete izin verilmesini söz konusu değerlere aykırı bulması makul karşılanabilir"¹⁷⁰.

AİHM başvuruya ilişkin kararında, söz konusu uygulamanın başvurunun eğitim hakkını kullanmasını kısıtladığını kabul etmiştir. Ancak söz konusu uygulamanın davacı açısından öngörülebilir olduğunu, uygulanan yöntem ve amaç arasında orantılı bir yaklaşım mevcut olduğunu belirterek davaya konu olan uygulamanın başvuranın eğitim hakkını engellemediği sonucuna varmıştır.

Mahkeme'nin vermiş olduğu kararın tartışmaya açık yönleri bulunmaktadır. Tartışılması gereken öncelikli konu Mahkeme'nin değerlendirmelerini Türkiye'nin iç hukukuna uygun olarak yapıp yapmadığı hususudur. Bu bağlamda ulusal mevzuatta başörtüsünü yasaklayan bir hüküm olmadığı açıktır. Bununla birlikte, ulusal mevzuatta üniversitelerde kılık ve kıyafet serbestliğine yönelik birçok hüküm de yer almaktadır. Ancak Mahkeme, söz konusu hükümleri göz ardı ederek, yerel mahkemelerce verilen kararın yerinde olduğu yönünde karar vermiştir. Bu anlamıyla Mahkeme yasağın ulusal mevzuata uygun olup olmadığı yönünde bir denetleme yapmakla yetinmiştir. Ancak başvurunun temelini oluşturan eğitim hakkının ihlal edilmesi iddiası ulusal mevzuatın değil AİHS'nin kapsamındadır. Bununla birlikte Mahkeme ulusal mevzuata uygunluk denetimi yaparken de hatalı bir yol izlemiştir. Zira, yerel mahkeme kararlarının herkes için emsal teşkil edip etmeyeceği hususu Türk Anayasa Hukuku'nda tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Doktrinde hâkim görüşe göre; yerel mahkeme kararlarının gerekçeleri ile yeni bir kural getirilemez. Zira, kural getirme ve kanun yapma yetkisi yalnızca Yasama'nın sorumluluğundadır¹⁷¹.

¹⁷⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

¹⁷¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

Mahkeme'nin Türkiye özelinde aldığı bu karar, daha önce incelenen öğrencilerin ifade özgürlüğü ve eğitim haklarının korunması hakkında aldığı kararlar ile çelişkilidir. Mahkeme, esas olanın temel insan hakları ve özgürlüklerinin korunması olduğunu vurguladığı daha önceki kararlarının aksine bu kararda, öncelikli olarak Anayasa Mahkemesi'nin yorumladığı şekliyle laiklik ilkesini temel almıştır. Dolayısıyla Mahkeme kararlarına esas teşkil etmesi gereken eğitim hakkı ve din ve vicdan özgürlüğü ikinci planda bırakılmıştır. Bu nedenle, Mahkeme'nin meşru amaçlara ve bu amaçlara ulaşmak için kullanılan yöntemler arasında makul bir orantı bulunduğuna dair kararına katılmak mümkün görünmemektedir.

AİHM'nin temel insan haklarını esas alan görüşlerini bir kenara bırakarak, mevcut özgürlükleri kısıtlar yönünde bir karar almış olması eleştiriye açık bir konudur. Zira söz konusu tespit gerek Daire gerekse Büyük Daire tarafından da onaylanmıştır. Bu nedenle AİHM'in Türkiye özelinde gerekli özeni göstererek inceleme yapmadığı yahut mevcut koşulları göz ardı ederek karar verdiği yönünde değerlendirmeler geçerliliğini yitirmiştir. Söz konusu olayda Mahkeme, temel insan haklarından sayılan eğitim hakkı ile laiklik yaklaşımını ile karşı karşıya kaldığında takdir yetkisini laiklik yaklaşımından yana kullanmıştır. Hak ve özgürlüklerin tüm değerlerin üstünde tutulduğu günümüzde mahkemenin bu tavrı tartışmaya açıktır.

B. EĞİTİM HAKKININ SINIRLARI

1. Kanunilik Zorunluluğu

AİHM'e taşınan Campbell ve Cosans Davası'nda, Mahkeme'ye göre; "Davalı Devlet'in eğitim alanında üstlenmiş olduğu görevler, eğitim sisteminin genel olarak denetimini de içerir, bunlar arasında disiplin konuları da bulunmalıdır"¹⁷².

Temel insan haklarından birçoğunun yalnızca kanunla sınırlanabileceği ilkesi gene kabul görmüş bir ilkedir. Ancak eğitim hakkının düzenlendiği yasal düzenlemelerde kanunla sınırlandırılma ilkesinin açık olarak bulunmaması, eğitim hakkının idari düzenlemelerle de sınırlandırılabilmesi sonucu ortaya çıkarmaktadır. Eğitim hakkı kapsamında, sınırlandırmalar idari kararlar, yönetmelikler gibi kanundan

¹⁷² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Campbell ve Cosans Davası, Başvuru Tarihi: 1976, Başvuru No: 7511, Karar Tarihi: 1982; Bkz.: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/101.html#480> E.T. (14.02.2018)

daha alt düzenlemelerle yapılabilmektedir. AİHM kararları da bu yöndedir¹⁷³. AİHM, Türkiye aleyhinde incelediği bir davada, Yüksek Öğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği'nin 9/d maddesi'ni kısıtlama için yasal dayanak olarak kabul etmiştir¹⁷⁴.

Eğitim kavramı, toplumun büyük bir kesimini ilgilendiren ve bu nedenle detaylı düzenlemeler gerektiren bir yapıya sahip olması nedeniyle, idari kararlar, yönetmelikler ve genelgelerle düzenlenebilmektedir. Örneğin, “okulun iç düzenin sağlamak için getirilen disiplin yönetmelikleri” veya “genel sağlığı ilgilendiren bir durumda mülki amirin yayınladığı bir genelgeyle eğitime ara verilmesi” durumlarda eğitim hakkının kanun dışı kurallarla sınırlandırıldığı durumlar ortaya çıkmaktadır.

Kanun dışı yapılan sınırlamalar ancak kanunun vermiş olduğu yetki ile ve belirli kurallar çerçevesinde yapılması gereklidir. Bu bağlamda, yasal dayanaklara sahip olmayan her tür sınırlama AİHS'e aykırılık teşkil edecektir.

2. Demokratik Toplum Gereklerine Uygun Olma Zorunluluğu

AİHM kararlarına göre, eğitim hakkına getirilecek sınırlandırmalar demokratik toplum gerekleri içinde olmalıdır. Mahkeme'ye göre, demokratik toplumlarda temel haklar yönünden bir kısıtlama getirilirken zorunlu bir toplumsal ihtiyacın olup olmadığının tespit edilmesi gereklidir. Sözleşmeciler Devletlerin söz konusu ihtiyacın olup olmadığını tespit ederken takdir yetkileri bulunmaktadır ancak söz konusu takdir yetkisi taraf oldukları uluslararası Sözleşmeler nedeniyle Avrupa kontrolüne tabidir¹⁷⁵.

Demokrasi, insan hakları kavramının temel alındığı ve gelişen toplumsal bilinç neticesinde insan haklarının gerçek manada yaşanabildiği sistemler olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla demokratik toplumlarda temel insan hakları ve özgürlükleri mevcut sistemin geliştirilmesi ve korunmasında büyük öneme sahiptir. Ancak kimi hallerde demokratik toplum düzeninin sağlıklı işleminin sağlanması ve korunması adına bazı haklara kanunen öngörülmüş bir takım sınırlamalar getirilmesi zorunlu hale gelebilir. Söz konusu bu zorunluluk, hakkın özünü zedelemeyecek

¹⁷³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Campbell ve Cosans Davası, Başvuru Tarihi: 1976, Başvuru No: 7511, Karar Tarihi: 1982; Bkz.: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/101.html#480> E.T. (14.02.2018)

¹⁷⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Campbell ve Cosans Davası, Başvuru Tarihi: 1976, Başvuru No: 7511, Karar Tarihi: 1982; Bkz.: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/101.html#480> E.T. (14.02.2018)

¹⁷⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Campbell ve Cosans Davası, Başvuru Tarihi: 1976, Başvuru No: 7511, Karar Tarihi: 1982; Bkz.: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/101.html#480> E.T. (14.02.2018)

şekilde kanuna uygun bir biçimde giderilmelidir. Bunun dışında sınırlandırma ya da müdahale yapılması insan haklarına aykırılık teşkil eder.

AİHM'e göre, eğitim alanında yapılacak düzenlemeler, toplumun ihtiyaçları, eğitim faaliyetlerine ayrılacak kaynakların çeşidi ve sınırları, eğitimin farklı seviyelerine ve hatta dönemlere ve toplumun değişik kesimlerine göre farklılıklar gösterebilir. Bu nedenle devletler eğitim alanında düzenlemeler yaparken mevcut şartlara göre hareket edeceklerdir. Dolayısıyla AİHM, hak ihlali iddiasıyla kendisine gelen somut başvuruları karara bağlarken olayın ortaya çıktığı şartları da göz önünde bulundurmalıdır..

3. Sınırlamada Meşru Bir Amacın Bulunması Zorunluluğu

AİHM'e göre uluslararası Sözleşmeler ile güvence altına alınmış temel insan haklarının kullanımının devlet tarafından sınırlandırılması ya da tamamen yasaklanması, devletin söz konusu hakka müdahalesi anlamına gelmektedir. AİHM'e göre söz konusu müdahale, yalnızca meşru bir amacın olması ve amaç ile izlenen yol arasında orantı bulunması halinde AİHS'e uygun olacaktır.

Buna göre Sözleşme, temel hak ve özgürlüklere yönelik devlet tarafından getirilebilecek sınırlandırmaların nedenlerini 8. 9. 10. ve 11. maddelerinde açıkça belirtmiştir. Örneğin; ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddenin ikinci fıkrasında sınırlama nedenleri şu şekilde sıralamıştır.

“Görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir”¹⁷⁶.

İlgili maddelerde sıralanan sınırlamanın dayanacağı meşru amaçlar arasında farklılıklar bulunmasına rağmen genel olarak şu şekilde sıralanabilir. “Yasayla düzenlenme, demokratik toplumda gereklilik, ulusal güvenliğin korunması kamu

¹⁷⁶ AİHS, 10.madde, Bkz.: <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> E.T. (15.02.2018)

güvenliğinin korunması, suç işlenmesinin ve toplumsal kargaşanın önlenmesi, genel ahlak ve sağlığın korunması, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması”¹⁷⁷.

Söz konusu kısıtlamalar ancak ilgili maddelerde belirtilen sebepler dayanak gösterilerek yapıldığı takdirde meşru bir amaca dayanacak ve mahkeme tarafından kabul görecektir.

Eğitim hakkının sınırlandırılması hususunda, Eğitim hakkının yer aldığı yasal düzenlemeler de hiçbir sınırlama sebebi bulunmamaktadır. Ancak AİHM, eğitim hakkı hususunda vermiş olduğu birçok kararında eğitim hakkının mutlak olmadığı ve sınırlamalara tabi olabileceği yönündeki görüşlerini tekrarlamaktadır. AİHM’in ilgili görüşlerine rağmen, yasal düzenlemeler de eğitim hakkının sınırlandırılması için gerekli koşulların açıkça belirtilmemiş olması eğitim hakkına ilişkin bir sınırlandırılma yapılırken dayanağının ne olacağı sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Büyük Dairesi’nin Leyla Şahin kararı bu bakımdan önemlidir. Büyük Daire’ye göre; kısıtlamanın dayanaklarını belirleyen hükümler meşru amaçların tamamını sıralamak zorunda değildir. Bu bakımdan devlet, ilgili maddelerde sayılan meşru amaçlarının özüne sadık kalarak meşru bir amaç belirleme konusunda serbesttir. Ancak, söz konusu amacın Sözleşme’ye uygun olması için belirlenen amaç ile izlenen yol arasında orantılı bir ilişkinin olması zorunludur.

¹⁷⁷AİHS, 8, 9, 10 ve 11 madde,

Bkz.: <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> E.T. (15.02.2018)

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA EĞİTİMDE HAKLAR

Eğitim sürecinin temelinde insan onuruna saygı ilkesi olmalıdır. Bu temel ilke ile birlikte, eğitimin kapsam açısından tarafsız, adil, hoşgörüyü teşvik edici, olması da eğitimin nitelikli olması hususunda önem teşkil eder. Eğitimin sürecinin insanın kişiliğinin tüm yönlerini ve yeteneklerini geliştirmesine olumlu katkısının olmasının yanında insan haklarını kullanımını kuvvetlendirmelidir.

Eğitim hakkının etkin bir şekilde kullanılması, öncelikle bireylerin ırk, cinsiyet, etnik ve sosyal aidiyetleri, dini, siyasi görüşü, yaşı vb. Özelliklerine bakılmaksızın parasız temel eğitime ulaşımıyla ilgilidir. Başka bir ifadeyle, eğitim hakkının temelinde eğitim alabilme hakkı yer almaktadır. Bu hakkın istenilen standartlarda kullanılabilmesi için, öncelikle fiziki koşulların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu bağlamda devletin yeterli fiziki imkânlarla sahip ihtiyaca cevap verecek sayıda okul yapması gereklidir. Buna bağlı olarak, yeterli sayıda ve nitelikte öğretmen yetiştirilmesinde devletin görevidir. Ayrıca okulların fiziksel olarak rahat ulaşılabilir yerlerde olması ve güvenli bir şekilde ulaşımın da sağlanması gerekmektedir. Fiziki koşullar sağlanıp eğitim hizmetini sunan öğretmenlerin yetiştirilmesi de gibi en temel işlevler sağlandıktan sonra eğitim süreci devam ederken devletin sağlamakla yükümlü olduğu haklar da mevcuttur. Söz konusu hakların ilki devletin özellikle temel eğitimde, bireylere zorunlu parasız eğitim hakkını sağlamasıdır. Zorunlu ve parasız eğitim hakkının sağlanmasına ek olarak devlet eğitim süreci boyunca, her türlü ayrımcılığı engellemeli, çocuk, engelli ve azınlıkların eğitim hakkını etki kullanabilmeleri adına özel düzenlemeler yapmalıdır.

A. ZORUNLU VE PARASIZ EĞİTİM HAKKI

Zorunlu eğitim, okul çağı nüfusunun okullaştırılması ve çocuğun belirtilen bir yaşa girince, eğitime başlamasını zorunlu kılan bir kavramdır¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, Ocak Yay., 1997, s.19

Avrupa’da zorunlu eğitime başlama yaşı ülkeden ülkeye farklılık göstermekte ve bir çocuğun eğitime başlaması için resmi kabul yaşına ulaşmış olma zamanına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Eğitime başlama yaşı haricinde, farklı kriterlerin de bulunması, çocuğun temel eğitime başlamasının kabulüne karar verme aşamasında uygulanabilir. Dolayısıyla kriterleri yeterli ölçüde sağlamayan çocuklar bakımından zorunlu temel eğitime geçiş ertelenebilir¹⁷⁹. Söz konusu kabul kriterleri, birçok ülkede temel eğitime başlangıç kriterleri aynı doğrultudadır. Bu bağlamda temel eğitim yaşına gelmiş ve diğer kabul kriterlerine de sahip olan çocuklar zorunlu olarak bir eğitim kurumuna kaydedilirler. Bazı ülkelerde çocuklar bir okul öncesi kuruma kayıt yaptırmak zorundadır¹⁸⁰.

Yaş kriteri haricinde eğitime başlama için aranan bir diğer kriter ise “hazırbulunuşluk” kriteridir. Hazırbulunuşluk yeni bir öğrenme durumunda bireyde mevcut olan bütün özellikleri ihtiva eder¹⁸¹. Hazırbulunuşluk bir anlamda olgunlaşma ve yaşla ilgili bir durumdur. Kişinin sosyal durumları öğrenmeye ilişkin bakışı motivasyon genel uyarılmışlık durumu zekâ düzeyi gibi kavramlardan meydana gelmektedir. Çocuğun zorunlu eğitime başlamadan önce de belirli bir olgunluğa ulaşmış olması gerekir. Başka bir deyişle bireyin eğitime başlayabilmesi için belli bir hazırbulunuşluk düzeyine gelmesi gerekir. Hazırbulunuşluk düzeyi uygun olmayan çocukların ya okul öncesi eğitime alınarak hazırbulunuşluk düzeyinin yeterli seviyeye gelmesi beklenmelidir yahut bu eksikliği kapatacak çalışmaların mutlaka eğitime başlanmadan önce tamamlanmış olması gerekir.

Ücretsiz eğitim bireyin zorunlu alması gereken eğitimi alırken bireyden hiçbir şekilde para alınmamasıdır. Bu bağlamda bu hak açıkça çocukları ve ebeveynlerini temel eğitimi ücretsiz olarak alabilmelerinin teminatı olarak görülmektedir¹⁸². Hükümet, yerel merciler veya okul tarafından zorla koyulan harçlar ve diğer dolaysız masraflar bu haktan yararlanmada caydırıcı unsur olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla hakkın kullanımının gerçekleştirilmesini tehlikeye atmaktadır. Söz konusu bu duruma zorunlu eğitim hakkı düzenlemeleri içerisinde mutlaka yer verilmelidir.

¹⁷⁹ Yahya Akyüz, “Anaokullarının Türkiye’de Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi”, Milli Eğitim Dergisi, S.41 s.11.

¹⁸⁰ ERGÜN, a.g.e., s.19

¹⁸¹ ERGÜN, a.g.e., s.19

¹⁸² Muharrem Balcı, “Ulusal Ve Ulular Arası Hukukta İnsan Hakları Çerçevesinde Eğitim Ve Öğretim Hakkı”, Yeni Türkiye Dergisi, S. 98/22, s.1097.

Eğitimin ücretsiz olması, sosyal devlet olmanın ve temel eğitimin etkin ve faydalı bir biçimde sağlanabilmesinin bir gereği olarak görülmektedir¹⁸³.

1982 Anayasası, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ve 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile parasız temel eğitime erişim güvence altına alınmıştır. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun Ortak Hükümler başlığında eğitim ve öğretim engellenmesi konusu ayrıca ele alınmış ve 112, 115 ve 119. maddelerinde eğitim ve öğretimin engellenmesi durumunda verilecek cezalar belirlenmiştir¹⁸⁴.

B. AYRIMCILIK YASAGI

Ayrımcılık, bir devletin ya da toplumun bazı üyelerinin, ötekilere sağlanan belli hak ve ayrıcalıklardan yoksun bırakılmasıdır¹⁸⁵. Bazı durumlarda, belli birey ve topluluklar ayrımcılığın konusu olurlar. Zira söz konusu bu gruplar, toplumsal olarak, ırk, din, cinsiyet ya da bir toplumun üyelerini birbirinden ayırmada kullanılan herhangi bir tanımlama nedeniyle belli bir sınıflama içine sokulurlar. Söz konusu bu durum, bireylerin yasal tanımlama, kanı ya da varsayıma dayalı olarak olumsuz niteliklere sahip olabilecekleri gerekçesiyle daha kötü bir davranışa hedef olacakları anlamına gelir. Bazı toplumlar, “eşit muameleye gerek duymamakta ve makul”¹⁸⁶ bir düzeyde kaldığı sürece sınıflandırmayı kabul edilebilir görseler de, bu tür bir ayrımcılık, çoğu durumda, ulusal ve uluslararası çatışmaların kaynağı olmaktadır¹⁸⁷.

Ayrımcılık, toplumsal olarak karşılaşılan bir durum olduğu gibi eğitim konusunda da sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. Eğitimin temel esasları arasında yer alan herkesin, ırk, renk, etnik köken, dil, din ve inanç ayrımı gözetilmeksizin eğitim hakkından eşit bir şekilde yararlanabilmesi ilkesi nedeniyle, eğitimde ayrımcılık sorunu üzerinde önemle durulması gereken bir durumdur.

¹⁸³ Beşir Atalay, “Eğitim ve Öğrenim Görme Hakkı”, Yeni Türkiye Dergisi, S.98/22, s.1093.

¹⁸⁴ ATALAY, **a.g.e.**, s.1093.

¹⁸⁵ Nurcan Kaya, “Türkiye Eğitim Sisteminde Renk, Etnik Köken, Dil, Din ve İnanç Temelli Ayrımcılık”, Bkz.: http://tarihvakfi.org.tr/media/documents/2_10_2015_13_52_08e54a.pdf E.T. (17.02.2018)

¹⁸⁶ Ata Türkkaya, *Çatışmaların Kaynağı Olarak Ayrımcılık*, İnsan Hakları Merkez Yayınları, Ankara, 1996, s. 273.

¹⁸⁷ TÜRKKAYA, **a.g.e.**, s.273.

Bütün eğitim kurumları ve bu kurumlarda uygulanacak programların ayrımcılık yapılmadan tüm bireyler için erişilebilir olması gerekir. Bazı sosyal grupların diğerlerine nazaran eğitime erişimi bu bağlamda daha zor olabilir. Söz konusu bu grupların eğitim hakkından istenilen ölçüde faydalanabilmesi için, devletin bir takım özel tedbirler alması gerekir.

Ayrımcılık, doğrudan ve dolaylı olarak iki gruba ayrılabilir. Doğrudan ayrımcılık, bireyler, ırkları, renkleri, etnik kökenleri, dil, din ve inançları bakımından ayırırken; dolaylı ayrımcılık, herkese aynı şekilde davranılarak yapılan ayrımcılıktır. Örneğin; bir okulda engelli olan ve engelli olmayan bütün öğrencilerin merdivenden çıkarak sınıflara çıkması sağlandığında başka bir ifadeyle herkes eşit davranıldığında engelli öğrencilere karşı dolaylı ayrımcılık yapılmış olur.

Uluslararası sözleşmeler ayrımcılık hususunda bir takım hukuki düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler genel olarak, eğitim hakkından yararlanma konusunda devletlerin her hangi bir farklılığı temel alarak ayrımcılık yapılmasını yasaklar. Söz konusu düzenlemelerden ilki, Birleşmiş Milletler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi (IAÖS)'dir. IAÖS, herhangi bir sebeple yapılan ve toplumsal farklılıklara dayalı ayrımcılığı tümüyle yasaklar. Ayrımcılığı yasaklayan bir başa uluslararası düzenleme ise, Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (KKAÖS)'dir. KKAÖS, eğitim hakkına erişimde, cinsiyet farklılıklarına dayalı ayrımcılığı yasaklar. Söz konusu bu Sözleşmelere ek olarak, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), yalnızca çocuğa yönelik değil, ebeveynlerinin de farklılıklarına dayalı yapılan ayrımcılığı yasaklar.

Genel anlamda ayrımcılığı yasaklayan uluslararası düzenlemeler olduğu gibi, yine uluslararası alanda özel sosyal gruplar için yapılmış özel düzenlemeler de mevcuttur. Birleşmiş Milletler Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi (GİAFHKUS), doğrudan göçmenlere yönelik düzenlemeler içermektedir. Bu bağlamda, göçmen statüsünde yer alan bireylerin, eğitim hakkını kullanırken ayrımcılığa uğramamasını güvence altına alır. Bununla birlikte, insan hakları konusunun temel argümanı kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, her hangi bir farklılığa yahut herhangi başka sebebe dayalı ayrımcılık

yapılamayacağını öngörür. AİHS'e göre, ayrımcılık yapılan temel konular arasında ırk, etnik köken ve cinsiyet ayrımcılığı yer almaktadır.

Avrupa Sosyal Şartı'nda da hükme bağlanan ayrımcılık yasağı, AİHS'e göre daha dar bir çerçevede ele alınmıştır. Buna göre, ASS'de temel olarak ırk ve etnik kökene ve alt dallarına dayalı ayrımcılık yasaklanmıştır. Ancak, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nda söz konusu çerçeve biraz daha genişletilmiştir. GGASS'ye göre ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığın yanı sıra, siyasi görüş, sağlık veya engellilik durumuna dayalı ayrımcılıkta yasaklanmıştır. Bu bağlamda, ayrımcılığın tanımı ve nitelikleri açısından sözleşmeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle, sözleşmeler arasında ayrımcılık yasağının kapsamı bağlamında farklılıklar mevcuttur.

Eğitim hakkına erişim hususunda ayrımcılık yapıldığını ispatlamak için öncelikle olayın nesnel bir olaya dayalı değil ayrımcılık olarak nitelendiren nedenlere dayanması gerekir. Eğitim hakkı hususunda ayrımcılık yapıldığının iddia edilebilmesi için yalnızca söz konusu nedenlerin varlığı yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte, söz konusu olayın neticesinde, ayrımcılık yapıldığının kabul edilebilmesi için, hakkın kullanımının zorlaştırılmış, sınırlandırılmış yahut hakkın kullanımının tamamen engellenmiş gereklidir.

Devlet gerek ulusal gerekse uluslararası düzenlemelerle ayrımcılık yapmama hususunda negatif bir yükümlülük altındadır. Başka bir deyişle devlet, ilke olarak herhangi bir alanda ayrımcılık yapamaz ve yapılan yahut yapılması muhtemel ayrımcılık olaylarını engellemek zorundadır. Bu bağlamda, devletlerin eğitim hakkına erişimi sağlama hususunda temel kişi haklarını ihlal etmeme, bununla birlikte söz konusu hakkın kullanımını engelleyen unsurları gidererek hakka erişimi kolaylaştırma ve hakkın kullanımını sağlama yükümlülüğü mevcuttur. Bu yükümlülük, ayrımcılık yasağını da kapsamaktadır. Bu bağlamda, devletler sorumluluk üstlenerek, ayrımcılık yapmamasının yanı sıra yapılan yahut yapılabilecek ayrımcılığı da engelleyecektir¹⁸⁸.

¹⁸⁸ ESKHK, Genel Yorum, 13. madde; Bkz.: <http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf> E.T. (20.02.2018)

Bir örnek olarak, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin almış olduğu karar incelenebilir. Bu bağlamda ASHK, kız çocuklarının çoğunlukla sağlık ve sosyal yardıma ilişkin eğitim alanlarında eğitim aldıklarını, mesleki ve teknik eğitim bakımından ise, kız çocukların bu alanlarda eğitim alma oranının son derece düşük olduğunu belirtmiş, devletlerin söz konusu durumu iyileştirmek adına tedbir alması gerektiğini ifade etmiştir.

Devletin eğitime erişimdeki sorumluluğu, eğitime erişimi önleme yahut eğitimi zorlaştıracak şekilde ayrımcı davranışlardan kaçınması şeklinde sınırlamaz. Devlet aynı zamanda bireyi üçüncü kişilere karşı ve dahası ailesine karşı da ayrımcılık yapılmaması hususunda korumalıdır. Dolayısıyla, ailenin çocuğun okula devam etmesini engelleme yahut hiçbir şekilde okula göndermemesi durumunda da devletin bireyin eğitim hakkını etkin bir biçimde koruması gerekir. Devletin ayrımcılığa neden olan durumlarla mücadelesi ve bu duruma müdahale etmesi çocuğun eğitime erişiminin sağlanması bu anlamda bir yükümlölük olarak değerlendirilmelidir.

Devletin ayrımcılık hususunda negatif yükümlölükleri olduğu gibi, pozitif yükümlölükleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda, ayrımcılığı giderme adına elverişli düzenlemeler olarak adlandırılabilen düzenlemeler, eğitim ortam ve şartlarının, eğitimde kullanılacak araçların ve yöntemlerin, engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesini ifade eder¹⁸⁹. Bu nedenle söz konusu düzenlemeler devletin ilk elden yapmakla yükümlü olması nedeniyle, pozitif nitelikte yükümlölüklerdir. Devletin, her hangi bir düzenleme yahut faaliyette bulunmaması durumunda da ayrımcılıktan söz edilebilir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nde (ÇHK), devletlerin ayrımcılıkla mücadele temelinde inisiyatif üstlenerek düzenlemeler yapması gerektiğini ifade eder¹⁹⁰.

Komite, Sözleşme'ye taraf olan devletlerin ayrımcılığı önlemeye yönelik yaptıkları çalışmalara ilişkin raporlarında bazı eksikler tespit etmiştir. Komite söz konusu eksikleri ve yapılması gerekenleri, ayrımcılıkla etkin mücadele edilebilmesi adına alınacak önemleri belirlemek, konuyla ilgili yerel ve ulusal bazda araştırmalar

¹⁸⁹ ATALAY, a.g.e., s.1093.

¹⁹⁰ Çocuk Hakları Komisyonu, Nikaragua Sonuç Gözlemleri, Para. 31; El Salvador Sonuç Gözlemleri, Para. 18; Nepal Sonuç Gözlemleri, Para.26.; Bkz; <http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf> E.T. (20.02.2018)

yapmak, söz konusu araştırmaları istatistiksel olarak incelemek, ayrımcılık hususunda bilinç ve duyarlılığı arttırmak adına çalışmalar düzenlemek olarak sınıflandırmıştır¹⁹¹.

Bu çerçevede Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. paragrafında düzenlenen ayrımcılık yasağı hemen uygulanabilir niteliktedir. Bu uygulamanın devletin maddi kaynaklarına bağı olmadığı ve eğitimle ilgili konularda, öğrenme süreçleri öncelikle yaşam ve gelişme hakkını desteklemesi gerektiğı, öğretim programlarının çocuğun dinlenme, boş zamanını değerlendirme ve oyun hakkını ihlal etmemesi gerektiğı vurgulanmıştır.

Bu bağlamda, öğrenme ortamları çocuğun sağlık hakkını sağlanması için önlemler alarak oluşturulmalıdır. Bireylerin bulunduğu eğitim ortamında saygı görmesi, ayrımcılıktan korunması ilgili Sözleşme'ye göre, temel hakkıdır. Öğrenme süreçleri, öğretim programları, öğrenme ortamları çocuğu kimliğinden dolayı dışlayıcı olmamalı ve her türlü ayrımcılık etkin bir biçimde engellenmelidir. Bununla birlikte çocuğun kendisini özgürce ifade etme hakkı, herhangi bir konuda görüşlerini sunabilme hakkı ve görüşlerin dikkate alınmasını talep hakkı vardır. Bu haklar çocuğun eğitim ortam ve süreçlerine katılım hakkının ana unsurlarını oluşturur. Okul ortamında çocuğun şiddet ve istismardan korunma hakkının gerçekleşmesi için gerekli tüm önlemler alınmalıdır. Farklı ırk, dil, din, mezhep, sağlık durumu, mahkûm edilmiş olma, engelli olma nedeniyle bireyin insan onuruna yakışmayan muameleye maruz kalması eğitimde dışlanmanın konusudur. Devletin aciz durumda bulunan vatandaşlar, azınlıklar, mülteciler için önlem alması uluslararası sözleşmelerine uygun iç hukuk düzenlemelerini hazırlayarak bu konularda kamuoyunu bilinçlendirmesi temel görevleri arasında yer almaktadır.

Ayrımcılık, uluslararası mevzuatlar haricinde, Anayasa dâhil olmak üzere ulusal mevzuatta yer alan birçok kanun ve yönetmelik tarafından da yasaklanmıştır. 1982 Anayasası'nın 10. ve 42. maddesi, Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesi, Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesi, Milli Eğitim Temel Kanunu gibi. 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde bireylerin kanun önünde eşitliğini düzenlemiştir. Söz

¹⁹¹ Çocuk Hakları Komisyonu, Nikaragua Sonuç Gözlemleri, Para. 31; El Salvador Sonuç Gözlemleri, Para. 18; Nepal Sonuç Gözlemleri, Para.26.; Bkz; <http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/Egitim-Hakk%C4%B1-ve-E%C4%9Fitimde-Haklar.pdf> E.T. (20.02.2018)

konusu maddeye göre, devletin tüm makamları sorumluluk alanlarına dâhil olan tüm işlem ve eylemlerinde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmekle yükümlüdürler. 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde özel olarak eğitim ve öğretim hakkı hususunda düzenleme yapılmış ve eğitim ve öğretim hakkından kimsenin mahrum bırakılamayacağı hükme bağlanmıştır. İlgili hüküm, eğitim ve öğretim hakkını tanımakla birlikte, hiç kimsenin bu hakkı kullanmaktan mahrum bırakılamayacağı ifadesiyle de ayrımcılığı yasaklamaktadır.

Ayrımcılığı yasaklayan bir başka ulusal mevzuat ise, Devlet Memurları Kanunu'nun 125. maddesidir. Söz konusu maddeye göre; devlet memurları görevlerini icra ettikleri süre boyunca, bireyler arasında dil, din, etnik köken vb. farklılıkları temel alan ayrımcı uygulamalarda bulunamaz ve bununla birlikte kişileri bilinçli olarak zarara uğratmaya yönelik davranış ve tutum içerisine giremez. Aynı şekilde, Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinde ifade edilen kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, özürlülük, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım yapılamaz hükmü de ayrımcılığı yasaklayan ulusal düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir.

1. Irk ve Etnik Köken Ayrımcılığı Yasağı

Irk ve etnik köken kavramları, insanların fiziksel özelliklerine göre belli gruplara ayrılmasını ifade eder. Başka bir ifadeyle, ırk ve etnik köken, insan topluluklarını birbirinden ayırmaya yarayan, ten rengi, boy uzunluğu, saç ve göz rengi, genetik özellikler gibi tamamıyla fiziksel özelliklere dayanan ayrımdır. Bu bağlamda, ırk kavramını, ortak genetik ve fiziksel özelliklere sahip insanlar topluluğu olarak tanımlanabilir¹⁹².

Irkçılık kavramı ise, söz konusu bu farklılıkların, çeşitli insan grupları arasında kültürel veya bireysel meseleleri de tayin etmesi gerektiğine ve doğal yahut doğal olmayan sebepler neticesinde, herhangi bir topluluğun diğerlerinden üstün olduğu düşüncesine dayanır. Söz konusu bu düşünce, üstün olarak adlandırılan grupların diğerlerine hükmetmeye hakkı olduğu sonucunu ortaya çıkarır. Üstün olarak adlandırılan grupların, hükmetme hakkına sahip olduğuna duyulan inanç veya bu

¹⁹² Ertuğrul Yuvalı, "Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukukta Irk ve Kökene Dayalı Ayrımcılık Yasağı", **TUİS Dergisi**, C.24, S.2-3., 2013, s.71.

değerleri kabul edilmesi ırka dayalı ayrımcılığın temelini oluşturur¹⁹³. Etnik köken ise, belirli bir topluluğa aidiyeti belirten, bir kavramdır. Etnik köken kavramı ırk kavramı ile benzerlik taşımasına karşın, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır¹⁹⁴.

Eğitim hakkını düzenleyen ve eğitimde ayrımcılığı yasaklayan tüm uluslararası sözleşmeler, özel olarak ırk ve etnik kökene dayalı ayrımcılığı da yasaklayan hükümler içermektedir. Söz konusu sözleşmelerin birçoğuna Türkiye taraf olmuştur. Komisyon ve mahkemelerin söz konusu sözleşmelerin ilgili hükümlerine ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde, eğitime erişim ve eğitim hakkının kullanımı sırasında karşılaşılabilecek ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın tümüyle reddedildiği görülmektedir.

Eğitim hakkı bakımından ırk ve etnik kökene göre yapılan ayrımcılık esasen bu amaç için yapılan bir durum değil, bazı düzenleme ve uygulamaların sonucu ortaya çıkmaktadır. Çek Cumhuriyeti aleyhinde AİHM'e yapılan başvuru bu durumun en net örneklerinden biridir. Söz konusu başvuruya göre, Çek Cumhuriyeti'nde okullara kabul öncesinde yapılan sınavlarda uygulanan ölçme ve değerlendirme yöntemleri, büyük oranda Roman çocuklarının mental açıdan yetersiz görülmesine neden olmaktadır. Okula kabul edilecek çocukların mental kapasitelerinin belirlenebilmesi için uygulanan testler okul müdürleri tarafından değerlendirilmekte ve test sonuçlarının yetersiz görülmesi sonucu ebeveynlerinin rızasıyla bu çocuklar zihinsel engelli çocukların eğitim aldığı okullara kaydedilmektedir.

AİHM'e hak ihlali iddiasıyla yapılan başvuruda, mental kapasiteyi belirlemek amacıyla uygulanan testlerin güvenilir olmadığı, ailelerin, çocuklarının zihinsel engelli çocukların eğitim aldıkları okullara devam etmesi halinde bu durumun sonuçları hakkında yeterince bilgilendirilmediği, bu nedenle farklı etnik kökene mensup kişiler arasında iki farklı eğitim sisteminin uygulandığı ve bu durumun eğitimde ırk ve etnik köken ayrımı yasağını ihlal ettiği iddia edilmiştir. Söz konusu başvuru hususunda Çek Cumhuriyeti, başvuruda adı geçen çocukların ailelerinin izni ve rızasıyla zihinsel engellilerin eğitim aldıkları okullara kaydedildiklerini belirtmiştir. Ancak AİHM, söz konusu çocuklarının ailelerinin de eğitim durumlarını göz önünde

¹⁹³ YUVALI, a.g.e., s.71.

¹⁹⁴ YUVALI, a.g.e., s.71.

bulundurarak, bu ailelerin yeterince eğitimli olmadığını, bu nedenle verdikleri kararın sonuçlarını tam olarak kavramalarının mümkün olamayacağını belirterek Çek Cumhuriyeti Devleti'nin itirazlarını reddetmiştir. AİHM, uygulanan mevcut sistemin hali hazırda dezavantajlı gruba mensup olan Romanlar aleyhinde orantısız bir sonuç ortaya çıkardığına, söz konusu uygulamanın eğitim hakkına erişim ve yararlanma bakımından ayrımcılığın söz konusunu olduğunu belirtmiş ve AİHS'e ait P1-2 ile aynı Sözleşme'nin 14. maddesinin birlikte ihlal edildiğine karar vermiştir¹⁹⁵.

İrk ve etnik köken ayrımcılığına dair bir başka karar ise, Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin özel olarak kadınların eğitime erişimi hususunda aldığı karardır. Söz konusu kararda Komite, azınlık gruplara mensup kadınların, eğitim hakkına erişimi ve kullanımı konusunda etnik köken ve cinsiyetlerine dayalı çoklu ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmiştir. İlgili kararın devamında ise devletlerin, bu soruna kalıcı bir çözüm üretmek üzere gerekli yasal ve idari düzenlemeleri bir an önce yapması gerektiğini önemle vurgulamıştır¹⁹⁶.

İrk ve etnik kökene dayalı ayrımcılık sorunu kalıcı bir şekilde çözülmediği takdirde, ayrımcılığın ileri boyutlarında şiddet şeklinde de görülebilir. Bu nedenle azınlık gruba mensup bireylerin, karşılaşabilecekleri şiddet olaylarına karşı özel olarak korunmaları gereklidir. İHK, ayrımcılığın bir sonucu olarak ortaya çıkan şiddet olaylarına eğitim hakkı kapsamında yer almamasına rağmen, bu duruma dikkat çekmiştir.¹⁹⁷ İrk ve etnik kökene dayalı şiddet olaylarının eğitim ortamlarında gerçekleşmesi, eğitime erişimi kısıtlayan önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle devletin, yalnızca eğitime erişim hususunda yapılan ırk ve etnik köken ayrımcılığıyla değil, ırk ve etnik kökeni temel alan şiddet olaylarıyla da aktif olarak mücadele etmesi gerekir.

¹⁹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, D. H. ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2000, Başvuru No:57325, Karar Tarihi: 2007; Bkz.: <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?p=18177> E.T. (22.02.2018)

¹⁹⁶ Kadına Karşı Ayrımcılığı Önleme Komisyonu, Yunanistan Sonuç Gözlemleri 2002, Para. 293.; Türkiye Sonuç Gözlemleri 2005, Para. 371.; Bkz.: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_S_ozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf E.T.(23.02.2018)

¹⁹⁷ İnsan Hakları Komisyonu, Ukrayna Sonuç Gözlemleri 2007, Para. 16.; Bkz.: <http://www.ihop.org.tr/2007/03/19/insan-haklar-konseyi/> E.T. (23.02.2018)

Bazı etnik grupların eğitime katılım ve devamlılık oranlarının düşük olmasının, söz konusu etnik grubun kendi tercihi yahut etnik grubun yerleşik kültürel yaklaşımlarının bir sonucu olduğu iddiası zaman zaman karşılaşılan bir durumdur¹⁹⁸.

Bu iddiaya örnek olarak genellikle Romanlar örnek gösterilmektedir. Ancak bu durum, toplumda yaygın ayrımcılığın yahut devletin toplumsal bütünleşmeyi sağlama konusundaki yetersizliğin bir sonucudur. Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi (IAÖK) Romanlar özelinde aldığı kararında, söz konusu hususların dikkate alınarak, farklı etnik grupların eğitime eşit şekilde katılımının sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve etkin önlemler alınması gerektiğini belirtmektedir¹⁹⁹. IAÖK, bu çerçevede daha çok sayıda Roman öğretmenin yetiştirilmesi ve istihdam edilmesinin önemine vurgu yapar²⁰⁰. Bu bağlamda Komite, 2000 yılında Romanlara karşı ayrımcılık konulu bir rapor yayınlamış ve Romanların eğitime erişimi ve devamlılığının sağlanabilmesi hususunda alınması gereken önlemleri sıralamıştır. Alınması gereken önlemler arasında ilk sırada devletlerin eğitime erişim konusunda Roman aileler ve Roman örgütleriyle işbirliği yapması gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, Roman öğrencilerin okullarda ayrımcılığa karşı devlet tarafından korunması, eğitim faaliyetleri sırasında kullanılacak eğitim materyallerinin ayrımcılık olarak nitelendirilebilecek ifadelerden arındırılması gerekliliği vurgulanmıştır²⁰¹.

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi ise, Roman bireylerin anadillerinde eğitim araç gereçlerine ulaşımının, eğitim faaliyetlerinden mahrum bırakılmamaları adına alınabilecek önlemler arasında olduğunu belirtmektedir²⁰². Irkçı yaklaşım, taciz ve saldırıların yöneliminin yalnızca Romanlara karşı olmadığı açıktır. Farklı toplumlarda

¹⁹⁸ Ramazan Yıldız, “Abdalların Eğitime Erişimi”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, C.23., S.1., s.110

¹⁹⁹ Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, Polonya Sonuç Gözlemleri 2003, Para. 377.; Sırbistan Karadağ Sonuç Gözlemleri 2006, Para. 273.; Irk Ayrımcılığını Önleme Komisyonu, Arnavutluk Sonuç Gözlemleri 2002, Para. 315.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/17498766-Birlesmis-milletler-belgelerinde-egitim-hakki.html> E.T. (23.02.2018)

²⁰⁰ Irk Ayrımcılığını Önleme Komisyonu, Hırvatistan Sonuç Gözlemleri 2002, Para. 97.; Estonya Sonuç Gözlemleri 2002, Para.18.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/17498766-Birlesmis-milletler-belgelerinde-egitim-hakki.html> E.T (01.03.2018)

²⁰¹ Irk Ayrımcılığını Önleme Komisyonu, Genel Yorum, 27. madde.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/17498766-Birlesmis-milletler-belgelerinde-egitim-hakki.html> E.T. (01.03.2018)

²⁰² Avrupa Sosyal Haklar Komisyonu, İsveç Ülke Raporu Değerlendirmesi 2005.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/17498766-Birlesmis-milletler-belgelerinde-egitim-hakki.html> E.T (01.03.2018)

farklı azınlık gruplara karşı ırkçı yaklaşımların görüldüğü bir gerçektir. Bu nedenle İAÖK, farklı görünümlere sahip olsalar dahi her türlü ırkçı yaklaşım, taciz ve saldırının izlenmesi, söz konusu durumun bireylerin haklara erişimi ve kullanımı hususunda ne gibi etkiler bıraktığının belirlenmesi ve oluşabilecek her türlü olumsuz sonucun giderilmesi adına etkili tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmektedir²⁰³.

Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne (ESKHK) göre ise, ders kitaplarında azınlık gruplar hakkında yer alan bazı bilgiler azınlık gruplara mensup bireylerin eğitim haklarından istenilen ölçüde yararlanabilmeleri önündeki önemli engellerden biridir. Kimi zaman ders materyallerinde azınlık gruplara yönelik, rencide edici kavramlara yer verildiği görülmektedir. Söz konusu durum, toplumsal bütünleşmeyi zedelediği gibi, azınlıklara yönelik toplumda mevcut önyargıların pekiştirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ESKHK'ye göre, ders kitapları toplumun her kesimine hitap edecek şekilde hazırlanmalı ve her türlü olumsuz ifadeden arındırılmalıdır²⁰⁴.

Çek Cumhuriyeti aleyhinde AİHM'e açılan davanın bir benzeri Hırvatistan aleyhine de açılmıştır. AİHM kararlarında Orsus ve diğerleri olarak nitelendirilen dava, sadece Roman öğrencilerinden oluşan bir okul sınıfına ayrılmasının sonucu olarak yaşadıkları bir takım dezavantajlarla bağlantılı olarak on beş Roman kökenli Hırvat vatandaşı tarafından açılmıştır. Başvuru yapanlar öncelikli olarak, Roman öğrencilerin maruz kaldığı söz konusu ayrımının ırk ayrımcılığına neden olduğunu, eğitim ve özgürlük hakkını engelleyen insanlık dışı ve onur kırıcı bir uygulama olduğunu iddia ederek Hırvatistan Yerel ve Anayasa Mahkemeleri'ne dava açmışlardır. Bununla birlikte, söz konusu uygulamanın Roman çocuklarına duygusal ve psikolojik zarar verdiğini iddia etmişlerdir. Yerel Mahkeme söz konusu başvuru hakkındaki kararında, dava konusu uygulamanın yalnızca Romanlara yönelik olmadığını belirterek, uygulamayı hukuka aykırı bulmamıştır. Bununla birlikte, hükümetin söz konusu dava hususunda yapmış olduğu, Roman öğrencilerin, Hırvat

²⁰³ Irk Ayrımcılığını Önleme Komisyonu, İspanya Sonuç Gözlemleri 2004, Para. 32.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/17498766-Birlesmis-milletler-belgelerinde-egitim-hakki.html> E.T. (01.03.2018)

²⁰⁴ Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu, Hırvatistan Sonuç Gözlemleri 2002, Para. 902. Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/17498766-Birlesmis-milletler-belgelerinde-egitim-hakki.html> E.T. (01.03.2018)

öğrencilerden akııcı olmadıkları için ayrı sınıflar oluşturulduğu yönündeki savunmasını kabul etmiştir.

Hırvatistan Yerel Mahkemesi'nin söz konusu kararı sonucunda, mevcut davaya taraf olanlar, konuyu AİHS'in 14. maddesi ile birlikte, P1-2'yi dayanarak göstererek AİHM'e taşımışlardır. Hırvat yetkililer ise, davacılar tarafından iddia edilen ayrımcılığın, Roman çocuklarına karşı yapılmadığını, okula kaydolan öğrencilerin hepsinin eşit muamele gördüğünü iddia etmişlerdir. Bununla birlikte, adayların fiziksel ve zihinsel açıdan okula hazır olup olmadığını bir komitenin tespit ettiğini bu tespit doğrultusunda tüm öğrencilerin okula kaydolduklarını belirtmişlerdir. Davaya konu okuldaki sınıfların, sınıfın ihtiyaçlarına, öğrencilerin sayısına vb. durumlara bağlı olarak oluşturulduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla, sınıfların, tüm öğrencileri uyurucu bir ortamda eğitim görmelerini sağlayacak şekilde oluşturulduğu belirtilerek Roman kökenli öğrencilerin etnik kökeni yüzünden değil, çoğunlukla Hırvatça dilini yeterli düzeyde bilmedikleri için ayrı bir sınıfa ayırdıklarını ancak Roman öğrencilerin müfredatlarının yasa ile belirlenmiş programdan farklı olmadığını diğer öğrencilerle aynı kalitede eğitim aldığını iddia etmişlerdir²⁰⁵.

Söz konusu davada ele alınması gereken ana sorun, başvuru sahiplerinin Hırvatça dilini öğrenmeleri konusunda uygun koşulların sağlanması konusunda ve Hırvatça dilini öğrenmeleri noktasında hızlı bir ilerleme kaydetmeleri için yeterli yardım alıp almadıkları ve bu gerçekleşikten sonra karışık sınıflara derhal uyumun sağlanıp sağlanmadığı hususudur. Bu bağlamda, başvuranlar tarafından takip edilen müfredat ve karışık sınıflara geçişle ilgili usuller büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, eğitim hakkından yararlanma konusundaki iddia edilen eşitsizlik mevcut davanın temel bir unsuru olduğundan ve bu davayla ilgili konular AİHS'nin 14. maddesinin 2. maddesi ile birlikte değerlendirilmelidir²⁰⁶.

Söz konusu dava on dört başvuranın durumuyla ilgiliyken, AİHM yine de başvuranların Roman azınlığa mensup olduklarını göz ardı etmediği için Mahkeme

²⁰⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Oršuš ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No: 15766, Karar Tarihi :2010; Bkz.: <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?p=18177> E.T. (07.03.2018)

²⁰⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Oršuš ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No: 15766, Karar Tarihi :2010; Bkz.: <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?p=18177> E.T. (07.03.2018)

Romanların belirli bir dezavantajlı ve savunmasız azınlık türü haline geldiğini belirterek Romanlara özel bir koruma gerekli olduğunu, birçok Avrupa ve uluslararası kuruluşun faaliyetleri ve Avrupa Konseyi organlarının tavsiyeleri tarafından onaylandığını, bu nedenle bu korumanın aynı zamanda eğitim alanını da kapsadığını ve dolayısıyla bu dava çocukların eğitim hakkını ilgilendirdiği için önem taşıdığını belirtmiştir²⁰⁷.

Daha önceki davalarda da belirtildiği gibi, Romanların savunmasız konumu, ilgili mevzuat çerçevesinde ve belirli ihtiyaçlarına ve farklı yaşam biçimlerine özel önem verilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Üye devletlerin, azınlıkların özel ihtiyaçlarını ve güvenliklerini, kimliğini ve yaşam biçimini korumakla yükümlü olduğu ve bu durumun yalnızca koruma amacıyla değil, insan haklarına saygılı devlet ilkesiyle devletin temel sorumluluğu olduğu söylenebilir.²⁰⁸ Bu bağlamda AİHM'e göre, Hırvat dili yetersiz durumda olan çocukların ayrı sınıflara yerleştirme önleminin birçok okulda ve sadece Roman çocuklara uygulanmasından dolayı bir ayrımcılık söz konusudur²⁰⁹.

Mahkeme, dezavantajlı ve savunmasız bir azınlık grubu olarak Romanların özel koruma gerektirdiğini ve söz konusu bu davanın, davacı çocukların eğitim hakkı hususunda büyük önem taşıması nedeniyle özel dikkat gerektirdiğini tespitine varmıştır. Nitekim devletler, farklı gruplar için farklı eğitim modelleri ortaya koyabilir ancak söz konusu bu farklılıklar, meşru bir amaç ile gerekçelendirilmeli ve ayrımcılık iddiasına neden olmayacak şekilde orantılı olmalıdır. Bu bağlamda Mahkeme, başvuranların normal ilköğretim okullarına gittiğini ve sadece Roman sınıflarının aynı okul binası içinde diğer sınıflarla birlikte gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Hırvat makamların Roman çocuklarının okula gitmesini sağlama çabalarını takdir ederken, kullanılan araçlar ve izlenen meşru amaç arasında orantılılığı sağlayabilecek yeterli güvencenin bulunmadığını belirtmiştir. AİHM söz konusu dava ile ilgili olarak,

²⁰⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Oršuš ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No: 15766, Karar Tarihi :2010; Bkz.: <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?p=18177> E.T. (07.03.2018)

²⁰⁸ A Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Oršuš ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No: 15766, Karar Tarihi :2010; Bkz.: <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?p=18177> E.T. (07.03.2018)

²⁰⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Oršuš ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2003, Başvuru No: 15766, Karar Tarihi :2010; Bkz.: <http://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?p=18177> E.T. (07.03.2018)

Hırvatistan devletinin AİHS'in 14. maddesi ve P1-2'nin ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır.

2. Dil Ayrımcılığı Yasağı

Anadil, bireyin doğduğu toplumun özelliklerini taşıyan ve genellikle ilk öğrendiği dil olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, anadilin öğrenilmediği; edinildiği yahut kazanıldığı düşünülür²¹⁰. Bireylerin toplum içerisinde varlık gösterebilmesi, kendini ve fikirleri ifade edebilmesi ancak anadilin doğru kullanımıyla mümkün olacaktır. Bu nedenle, devletin anadilini gerek yazılı gerekse sözlü olarak doğru kullanabilen yurttaşlar yetiştirmek asli görevleri arasında sayılabilir. Kişinin etrafındaki insanlarla iletişim kurabilmesi, sosyal bir varlık olarak toplum içerisinde kendini ifade edebilmesi, bireysel gelişimini tamamlayabilmesi ve hayatın her aşamasında başarılı olmasının yolu iyi bir anadili eğitim ve öğretiminden geçmektedir²¹¹. Zira, küreselleşme dünya genelinde tüm yaşantıları etkilemekte ve bunlardan etkilenmektedir. Teknolojik gelişmeler, kitle iletişim araçları, haberleşme, yolculuk, kısalan mesafeler, eğitim, gezi, göç ve küresel ekonomi, insanlar arasındaki iletişimi yaygınlaştırmıştır. Etkileşimin boyutlarının artması sonucunda anadil ve yanı sıra ikinci dil eğitimi önem kazanmaktadır. Söz konusu bu gelişmelerin ışığında iki ya da daha çok uluslararası dil konuşabilenlerin değeri, saygınlığı ve özel olarak iş yaşamındaki ihtiyaçları artmıştır.

Birden fazla dil kullanımı toplumun tüm katmanlarında, tüm yaş gruplarında ve ülkelerin çoğunda görülen yaygın bir durumdur²¹². BAKER'e göre birden fazla dil kullananlar dünyadaki çoğunluğu oluşturmaktadır. Hemen her ülkede birden fazla dil konuşulmakta, dolayısıyla dünya genelinde iki ve çok dilli bireylere sıkça rastlanmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa Komisyonu'nun raporuna göre Avrupa'da nüfusun %54'ü en az bir yabancı dili karşılıklı konuşabilecek kadar bilmektedir²¹³.

²¹⁰ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC kitabevi, İstanbul, 1988, s.234.

²¹¹ İsa Kayaalp, *İletişim ve Dil*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 89.

²¹² Gülşat Bican, "İki Dilliliğin Tanımlanması: Kurumsal Tartışmalar ve Güncel Yaklaşımlar", **Anadil Eğitimi Dergisi**, S.3, 2017, s.255.

²¹³ BİCAN, **a.g.e.**, s.255.

Eğitimde dil sorununun iki tür görünümü vardır. Bunlardan ilki, ülkede yaşayan yabancıların karşılaştığı sorunlar; ikincisi ise, ana dili resmi dilden ayrı olanların yaşadığı sorunlardır. Etnik, dinsel ve dilsel bakımdan farklı olan kişilerin gerek kendi aralarındaki iletişimi gerekse kendi kültürünü ve kendi dinini yaşayabilmesi hakkına sahip olabilmesi için devletlerin bu hakka saygı duyması gerekmektedir. Dile ilişkin düzenlemelerin başında ayrımcılık yasağı gelmektedir. Ancak söz konusu düzenlemeler yalnızca ayrımcılık yasağı ile sınırlı tutulmamıştır. Diğer bir ifadeyle devletlerin dile ilişkin düzenleme yapma sorumluluğu yalnızca ayrımcılığı yasaklama şekline indirgenemez.

Dile dayalı ayrımcılık bütün uluslararası sözleşmelerde yasaklanmıştır. ESKHUS'un eğitim hakkını düzenleyen 13. maddesinin 4. paragrafında, eğitimde dil ayrımcılığı yapılamayacağı hükme bağlanmıştır. Eğitimde dil ayrımcılığını yasaklayan bir başka düzenleme ise, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (MSHUS) 27. maddesidir²¹⁴. Söz konusu hüküm; Azınlık grupların bulunduğu devletlerde, bu gruplara mensup bireyler, gerek etnik, dinsel gerekse dilsel özelliklerini kullanmaktan ve kendi kültürel aidiyetlerine göre yaşamaktan mahrum bırakılamazlar şeklindedir²¹⁵. Aynı şekilde ÇHS'nin 30. maddesinde de dil ayrımcılığı yasaklanmaktadır. Adı geçen hüküm gereği, azınlık grupların ya da yerli halkların var olduğu devletlerde, bu gruplara mensup çocuklar, mensup olduğu toplumun diğer üyeleriyle birlikte kendi kültüründen faydalanma, kendi dilini kullanma ve kendi dinine inanma hakkına sahiptir. Azınlık gruplara mensup çocuk bu hakkından feragat etmeye zorlanamaz; ve bu hakkı kullanmaktan yoksun bırakılamaz²¹⁶. Belirtilen düzenlemeler, azınlık dillerinin korunması amacıyla da taşımaktadır. Bu bağlamda azınlık dillerinin korunması ve yaşatılması devletin sorumluluğu altındadır. Dolayısıyla devletin bu sorumluluğu yerine getirmesinin

²¹⁴ BİCAN, **a.g.e.**, s.256.

²¹⁵ Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 27. Madde.; Bkz.: <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/> E.T. (25.03.2018)

²¹⁶ Çocuk Hakları Sözleşmesi, 30. Madde.; Bkz.: https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html E.T. (25.03.2018)

eğitim alanına da yansımaları olacağı açıktır. Zira, eğitim sistemine aktif olarak dâhil edilmeyen dillerin korunma ve yaşatılma imkânı oldukça sınırlıdır²¹⁷.

AIHS ve diğer uluslararası Sözleşmeler, Anadili resmi dilden farklı olan kişilerin eğitime uyumunun sağlanması için taraf devletlere birtakım pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Bunların başında anadilin öğrenilmesi hakkında açılan kurslara maddi destek sağlanması, eğitim materyallerinin hazırlanması, kitapların hazırlanması, öğretmenlerinin gerekli donanımlara sahip olması müfredattın anadili öğrenmeye uygun bir şekilde hazırlanması gibi konular gelmektedir. AIHM'in, taraf devletlerin söz konusu sözleşmelerle mükellef oldukları bu hususlarla ilgili birçok kararı bulunmaktadır.

Bu kararlardan ilki AIHM kararlarına Belçika Dil Davası olarak geçen kararlarıdır. Söz konusu dava, Belçika'da çoğunluğu Hollandaca konuşanların oluşturduğu bir bölge de oturan ve kendilerini çoğunlukla Fransızca bireyler tarafından AIHM'e taşınmıştır. Davacı kişiler, temel eğitiminde çocuklara verilecek eğitimin Hollandaca değil, kendilerini daha iyi ifade edebildikleri Fransızca dilinde olmasını istemişler; ancak bu talepleri Belçika Hükümeti tarafından reddedilmiştir.

Mahkeme kararında, AIHS'in eğitim hakkını teminat altına aldığını ancak bu teminatın mevcut olan eğitim kurumlarına erişim ile sınırlı olduğu ve dolayısıyla bu kurumlarda alınan eğitimin resmi olarak tanınmasıyla sınırlı olabileceğini belirterek, anne babanın çocuklarının alacağı eğitim noktasında dini ve felsefi kanaatlerini dikkate alınmasını talep etme hakkının olduğunu, bu hakkın dil tercihinin kapsamadığını ifade etmiştir.

Nitekim AIHM'e göre, P1-2 eğitim hakkını garanti altına almamaktadır²¹⁸. Devlet, eğitim ve öğretim alanında üstleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını isteme haklarına saygı göstermelidir. Söz konusu bu madde hükmü ilgili devletlerin eğitim ve öğrenim alanında ebeveynlerin dil tercihinin değil, sadece dini ve felsefi kanaatlerine saygı göstermesi şeklinde yorumlanmıştır. Dini ve felsefi kanaat terimlerinin dil tercihlerini de ihtiva edecek şekilde yorumlanması bu kavramların

²¹⁷ BİCAN, a.g.e., s.256.

²¹⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Belçika Dil Davası, Başvuru Tarihi: 1962, Başvuru No: 1474, Karar Tarihi: 1968; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(08.03.2018)

genel ve olağan anlamlarının çarpıtılmasına ve sözleşmede olmayan bir şeyin varmış gibi okunmasına neden olacaktır²¹⁹.

AIHM kararları incelendiğinde, anadilde eğitimin alma taleplerin, bir hak talebi olarak nitelendirilmediği görülmektedir. Mahkeme, AIHS P1-2’de, eğitimde bireylerin ve ebeveynlerinin düşünce ve inançlarına saygı gösterilmesi gerekliliğinin bir hak olarak tanındığını kabul etmektedir. Ancak ilgili açıklamasının devamında bu durumun, devletin resmi dili dışındaki herhangi bir dilde eğitim alma hakkını içermediğini de belirtmektedir²²⁰.

Ancak söz konusu içtihatlarına rağmen AIHM, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti aleyhinde yapılan bir başvuruda bu görüşünün aksi yönünde karar almıştır. Söz konusu başvuruda, başvuranlar Kuzey Kıbrıs’ta ilköğretimi Yunanca tamamlamışlar ancak ortaöğretim de böyle bir imkân olmaması nedeniyle Türkçe eğitim almaya yönlendirilmişlerdir. Söz konusu durumu kabul etmeyenlerin ise Güney Kıbrıs’ta eğitim almaya zorlandıklarını iddia etmişlerdir. Bu iddialar karşısında AIHM, Kuzey Kıbrıs’ın çözüm önerisinin gerçekçi bir çözüm üretmediğinden bahisle bu durumun eğitim hakkı ihlali olduğu yönünde karar vermiştir²²¹.

AIHM kararları da dikkate alınarak anadilde eğitim hususunda, anadilde eğitim verilmemesinin veya eğitimde bireye anadilini öğrenme imkânının tanınmamasının ayrımcılık olarak değerlendirilemeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda AIHM’e göre, anadili resmi dilden farklı olan bireylere, devlet tarafından tanınan resmi dilde eğitim hakkı verildiği sürece eğitim hakkına erişim sağlanmış olacaktır. Ancak, AIHM kararlarının alt metinlerinde, bireyin anadilini öğrenebilme olanağının bulunması, bireyin kendini geliştirmesi, yaşadığı topluma yararlı bir insan olması, içinde bulunduğu toplumu anlaması ve toplumla bütünleşmesinin sağlanması bakımından önem teşkil ettiği belirtilmektedir. Bu nedenle, devletlerin vatandaşlarına anadil eğitimi sağlaması tavsiye edilmektedir.

²¹⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Belçika Dil Davası, Başvuru Tarihi: 1962, Başvuru No: 1474, Karar Tarihi: 1968; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(08.03.2018)

²²⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Belçika Dil Davası, Başvuru Tarihi: 1962, Başvuru No: 1474, Karar Tarihi: 1968; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(08.03.2018)

²²¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Belçika Dil Davası, Başvuru Tarihi: 1962, Başvuru No: 1474, Karar Tarihi: 1968; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(08.03.2018)

AİHM'in tavsiye kararını hayata geçirmenin en etkin yolu çift dil öğretimini sağlamaktır. Öncelikle devletin resmi diliyle eğitim imkânı verilmiş ise devlet bakımından eğitime erişim imkânı sağlanmıştır; ancak günümüz koşulları dikkate alındığında söz konusu erişim eksik kalmış bir hizmet olacaktır. Bu hizmetin tamamlanması için bireylerin ana dilleriyle eğitimin mutlaka ve mutlaka ikinci dil olarak verilmesidir.

Taraf olunan uluslararası insan hakları sözleşmelerinin tümü temel ilke olarak tüm ayrımcılık türlerini yasaklamaktadır. Bununla birlikte taraf olunan sözleşmelerin birçoğunda özel olarak, dile dayalı ayrımcılık açıkça yasaklanmaktadır. Söz konusu yasaklamaya ek olarak konuya ilişkin farklı düzenlemeler de yapılmış ve dil ayrımcılığının engellenmesi amacıyla bazı özgürlükler de getirilmiştir. Ancak sözleşmelerde dile dayalı ayrımcılık yasaklanmasına rağmen birtakım çekincelerde konulmuştur.

Bahsi geçen çekincelerden ilki Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (MSHUS) 2, 26 ve 27. maddelerinde yer almaktadır²²². Söz konusu her iki madde de, ayrımcılığın tüm türlerinin yanı sıra özel olarak dil farklılıklarını temel alan ayrımcılık türünü de yasaklamıştır. MSHUS'un 2. maddesi, Sözleşme'de açıkça hüküm altına alınan haklarla ilgili, başka bir deyişle sınırlı ölçüde bir ayrımcılık yasağı öngörmektedir²²³. Bu bağlamda ilgili sözleşmelere taraf olan Türkiye, eğitim hakkı kapsamında ayrımcılık yapmayacağını ve yapılabilecek her tür ayrımcılığa karşı bireyleri yasal düzenlemelerle koruyacağını taahhüt etmiştir. Ancak, ayrımcılığa karşı yasal düzenlemeler yapacağını taahhüt eden Türkiye, bireylere İHK'ya başvuru hakkı tanırken, Komite'nin 26. maddeye yönelik değerlendirme yetkisini Sözleşme kapsamındaki haklarla sınırlandırmıştır²²⁴. Bununla birlikte Türkiye, MSHUS'un 27. maddesi'nde yer alan azınlıkların korunması hükmüne çekince koyarak, ilgili maddeyi Anayasa, Lozan Barış Antlaşması ve Ek'lerinde yer

²²² Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi; Bkz.: <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TIntCovCivPolRights.pdf> E.T. (15.04.2018)

²²³ Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi; Bkz.: <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/06turkish/TIntCovCivPolRights.pdf> E.T. (15.04.2018)

²²⁴ Işık Tüzün, *Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar*, Yelken Basım, İstanbul, 2009, s.187.

alan hükümlere göre uygulama hakkını saklı tutmuştur. Bu çekince, kabul edilen azınlık grupların Lozan Barış Antlaşması'nda bahsi geçen gruplarla sınırlı olduğunu çıkarmak mümkündür²²⁵.

Türkiye'nin çekince koyduğu ikinci Sözleşme, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir (ESKHUS). Sözleşme 2. maddesi'nin 2. paragrafı ile ayrımcılığı yasaklamıştır. İlgili madde incelendiğinde bu yasaklamaya eğitim hakkının kullanımı sırasında karşılaşılabilecek ayrımcılık türlerinin de dâhil olduğu görülmektedir. Türkiye, Sözleşme'ye taraf olmakla birlikte, eğitim hakkının düzenlendiği 13. madde'ye dair çekincelerini bildirmiştir. Söz konusu madde bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlükleriyle ilgilidir. Türkiye ilgili maddeyi 1982 Anayasası'nın 3. 14. ve 42. maddelerini ihlal etmeyecek şekilde uygulayacağını taahhüt etmiştir.²²⁶

Bu bağlamda, ilgili maddelere göre, Türkiye Devleti'nin resmi dili Türkçedir. Anayasa'da düzenlenen kişi hak ve hürriyetlerinden hiç biri, devletin bölünmez bütünlüğünü, Laik ve demokratik Cumhuriyet kazanımlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler şeklinde kullanılamaz. Bununla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına eğitim ve öğretim kurumlarında Türkçe'den başka bir dil anadil olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında öğretilecek yabancı diller ise, yabancı dille eğitim yapan eğitim kurumlarının tabi olacağı esaslar kanunla belirlenecektir.

Hüküm, taraf olunan uluslararası Sözleşmeler'in ilgili hükümlerini saklı tutmuştur. Söz konusu çekinceler, eğitim ve dil bakımından Lozan Barış Antlaşması'nda azınlık olarak kabul edilen gruplar dışında herkesin anadilinin Türkçe olduğu anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda, yalnızca azınlık olarak kabul edilen grupların anadillerinde eğitim hakkının bulunduğu, bu gruplar ve diller haricindeki kimseye eğitim kurumları kurma ve bu dilleri öğretme hakkının tanınmadığı sonucu çıkarılabilir²²⁷.

²²⁵TÜZÜN, a.g.e., s.188.

²²⁶TÜZÜN, a.g.e., s.188.

²²⁷ TÜZÜN, a.g.e., s.188.

Türkiye'nin söz konusu uluslararası Sözleşmeler'e getirmiş olduğu çekincelerin temelinin oluşturan Lozan Barış Antlaşması, Anayasa'nın 90. maddesinin 1. fıkrasına göre kanun hükmünde olduğundan, bu hüküm de mevzuat içerisinde değerlendirilmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nın 40 ve 41. maddeleri gayrimüslim azınlıklara mensup bireylerin haklarını güvence altına almaktadır. Ancak ilgili maddeler de söz konusu hakların hangi dine mensup bireylerle sınırlı olduğu yönünde bir açıklama yapılmamaktadır. Başka bir ifade ile tüm gayrimüslimler, söz konusu hükümler de açıkça sayılan haklara sahiptirler²²⁸.

Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelere getirmiş olduğu çekinceler nedeniyle, AİHM'e taşınmış ve eğitim hakkına erişimde dil ayrımcılığı yapıldığını iddia eden birçok başvuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki AİHM kararlarında İrfan Temel ve diğerleri olarak yer bulan başvurudur. Söz konusu başvuru; 27 Aralık 2001 ile 4 Ocak 2002 tarihleri arasındaki çeşitli tarihlerde yapılmıştır. Başvuranlar, Üniversite Rektörlüğü'ne başvurmuş ve isteğe bağlı bir parça olarak Kürtçe dil sınıflarının sunulmasını talep etmiştir. Ancak üniversite yönetimi başvuranların savunmalarını aldıktan sonra başvuranlara okuldan uzaklaştırma cezası vermişlerdir. Başvuranlar üniversiteye beyan ettikleri gerçek dikkate alınmadan uzaklaştırma verilmesinin eğitim hakkının kısıtlanması anlamına geldiğini dolayısıyla P1-2'nin ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. Mevcut davada, Mahkeme, Yüksek Öğretim Kurumları Disiplin Yönetmeliği'nin 9(d) tüzüğü olarak kısıtlamanın yasal bir dayanağının olduğunu ve erişilebilir olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte, AİHM, söz konusu tüzüğün bu davada uygulanmasının sözleşmedeki herhangi bir meşru amaca hizmet edip etmediği konusunda ciddi şüpheler taşımaktadır²²⁹. AİHM, başvuranların yalnızca Kürtçe dil eğitimi ihtiyacına ve zorunluluklarına ilişkin görüşlerini ileten dilekçeleri sundukları gerekçesi disiplin cezası aldıklarını, başvuranların herhangi bir kınanabilir eylemde bulunmadıklarını ve dava dosyasındaki bilgilerin ışığı altında başvuranların herhangi bir şiddet eyleminde bulunmadıklarını belirtmiştir. AİHM, bu nedenle başvuranların dilekçelerinde ifade edilen görüşler nedeniyle yaptırımlara maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Bu bağlamda, AİHM, ifade özgürlüğünün, AİHS'in 1.

²²⁸ TÜZÜN, a.g.e., s.189-190.

²²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Temel ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2002, Başvuru No: 36458, Karar Tarihi: 2009, Para. 42, Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(08.03.2018)

maddesinin 1. paragrafında, demokratik bir toplumun vazgeçilmez temellerinden biri olduğunu ve her bireyin kendi kendini gerçekleştirme için temel şartlarından birini oluşturduğunu belirterek, eğitim hakkının iç hukuk kurallarına uyumu sağlamak için bir eğitim kurumundan uzaklaştırma veya uzaklaştırma da dâhil olmak üzere disiplin önlemlerine başvurusunun eğitim hakkının ihlali olduğu yönünde karar vermiştir. Bununla birlikte, söz konusu düzenlemeler, Sözleşme veya Protokolleri'nde yer alan diğer haklarla çelişmemelidir. Mevcut davada, başvurular, ifade özgürlüğünün kullanılmasının bir sonucu olarak uzaklaştırılmışlardır²³⁰. AİHM, uygulanan disiplin cezasının makul veya orantılı olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir.

3. Cinsiyet Ayrımcılığı Yasağı

Toplumsal cinsiyet, sosyal yönden kadın ve erkeğe verilen roller, sorumluluklar olarak tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyetin getirdiği roller dinamik ve içeriği zamana ve yere göre değişmektedir. Bireyin, toplum içerisinde üstlendiği roller başka bir ifadeyle toplumsal cinsiyeti birçok etken tarafından belirlenmektedir. Toplumun dinamik ve değişken yapısı, toplumsal cinsiyet kavramını zaman içerisinde yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların ve erkeklerin toplumsal yaşamın her alanına eşit katılımları olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, kadın ve erkeklerin eşit hak ve imkânlarla sahip olmaları durumudur. Toplumda kadın ve erkeklerin arasında her konuda eşitliğin sağlanması halinde cinsiyete dayalı herhangi bir ayrımcılık söz konusu olmayacaktır. Birleşmiş Milletler toplumsal cinsiyet eşitliğini, insan hakkı temelinde ele alır. Fırsatları kullanmada, kaynakların ayrılmasında ve kullanımında, hizmetlere erişimde bireyin cinsiyeti nedeniyle ayrımcılık yapılabilmektedir. Söz konusu ayrımcılıklardan erkeğe oranla daha dezavantajlı ve daha düşük toplumsal statüye sahip olan kadınlar daha olumsuz etkilenmektedirler²³¹.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin etkin olarak sağlanamadığı toplumlarda, kız çocuklarının eğitimi noktasında devletin üzerine düşen pozitif yükümlülükler vardır. Devlet kız çocuklarının hem eğitime erişimlerini hem de eğitime devamlılığını

²³⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Temel ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2002, Başvuru No: 36458, Karar Tarihi: 2009, Para. 42, Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(08.03.2018)

²³¹ Nilay Çabuk Kaya, Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Eğitim, Ankara, 2013, s.4. ; Bkz.: <http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr/KEP-I/files/img/NilayKAYA.pdf> E.T. (10.03.2018)

sağlamakla yükümlüdür. Söz konusu bu yükümlülüğün bir getirisi olarak, devletin bu konuda yeterli düzeyde araştırmalar yapmak, elde ettiği sonuçlar neticesinde mevcut sorunları tespit etmek ve bu sorunlara çözüm üretmek gibi ek sorumlulukları da vardır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, derecesi değişmekle beraber, toplumların ortak sorunu olmuştur. Bu nedenle, başta AİHS olmak üzere birçok uluslararası sözleşmede düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerden ilki ESKHK'nın kararlarında yer almaktadır. Komite'ye göre, eğitim hakkından yararlanma ve eğitime erişim hususunda en dezavantajlı grup kız çocuklarıdır. Kız çocuklarının eğitime erişimi hususunda karşılaştıkları en önemli engeller toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıplaşmış yargılardır. Komite'ye göre söz konusu dezavantajlı grubun eğitime erişimi ve eğitim hakkından istenilen ölçüde yararlanmasının sağlanması adına alınacak önemlerin başında toplumda yer etmiş bu düşünce ve tutumla topyekûn mücadele etmek gelmelidir²³². Söz konusu bu karara benzer bir karar ise, KKAÖK'nın kararlarında görülmektedir. Komite'ye göre; toplumda yer etmiş düşünce kalıplarının kız çocuklarının eğitimi hakkından yararlanması hususunda dezavantaj yarattığı, söz konusu bu durumun kimi zaman eğitim materyalleri ile de pekiştirildiği vurgulanmıştır.²³³

Bununla birlikte Komite'nin azınlık gruplara mensup kadınlar özelinde aldığı kararda ise, bu kadınların, eğitim hakkına erişim bakımından etnik ve dini kökenleri başta olmak üzere birden fazla ayrımcılık türüne maruz kaldıkları belirtilmiştir. Komite bu sorunun sorumluluğunun devletin bizzat kendisinde olduğunu belirterek, söz konusu gruba karşı yapılabilecek ayrımcılığın önlenmesi adına devletin özel idari önemler alması gerektiğini ve gerekli durumlarda sosyal yardımlar ile bu grupların eğitime erişiminin sağlanması gerekliliğini vurgulamaktadır²³⁴.

ESKHK, toplumsal cinsiyet eşitsizliği hususunda, kırsal kesimdeki kız çocukların şehirlerde yaşayan kız çocuklarına oranla durumunun daha kötü olduğunu

²³²Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu, Genel Yorum, 11. madde, Benin Sonuç Gözlemleri 2003, Para. 55.; Mısır Sonuç Gözlemleri 2001, Para. 198.; Bkz.: www.ihop.gov.tr/birlesmismilletler

²³³Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komisyonu, Türkiye Sonuç Gözlemleri 2005, Para. 371.; Zambiya Sonuç Gözlemleri 2002, Para. 246.; Jamaika Sonuç Gözlemleri 2002, Para. 42.; Türkmenistan Sonuç Gözlemleri 2003, Para. 15.; Bkz.: www.ihop.gov.tr/birlesmismilletler

²³⁴Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komisyonu, Türkiye Sonuç Gözlemleri 2005, Para. 371.; Zambiya Sonuç Gözlemleri 2002, Para. 246.; Jamaika Sonuç Gözlemleri 2002, Para. 42.; Türkmenistan Sonuç Gözlemleri 2003, Para. 15.; Bkz.: www.ihop.gov.tr/birlesmismilletler

vurgulamıştır²³⁵. Aynı konuda KKAÖK de, kırsal kesimdeki kız çocukların şehirlerde yaşayan hemcinslerine oranla daha dezavantajlı olduğu tespitinde bulunmuştur. KKAÖK'e göre kırsal kesimde yaşayan kız çocuklarının eğitime erişimi hususunda ciddi sorunlar mevcuttur. Bu nedenle devletin söz konusu sorunların çözümü adına özel önlemler alması gerekmekte bu önlemlere ek olarak kırsal kesimde yaşayan kız çocuklarını ve ailelerini eğitim hususunda teşvik etmesi gereklidir.²³⁶ Komite'nin önemle üzerinde durduğu bir başka husus ise, toplumsal gelenekler nedeniyle, kız çocuklarının kadınların yoğun olarak bulunduğu meslek dallarına yönlendirilmeleri hususudur. Komite'ye göre bu durum kadınların hem eğitime erişimini hem de çalışma hayatına katılımını sınırlandırmaktadır. Bu nedenle devletin bu sorun özelinde de önlemler alması gerekmektedir²³⁷.

Söz konusu kararlar neticesinde ortaya konulan sorunların çözümünde açık bir şekilde devletin kadınların eğitimi noktasında hem pozitif hem de negatif yükümlülüğü olduğu görülmektedir. Devletin öncelikli yükümlülüğü bizatihi kendisinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine neden olacak uygulamalardan kaçınması ve başkaları tarafından ayırım yapılmasına müsaade etmemesidir. Bununla birlikte doğrudan ya da dolaylı olarak bu hakkın kullanılmasını engellememelidir.

Kız çocuklarının eğitim hakkına erişimde yaşadığı sorunlar genel olarak iki bölümde incelenebilir. Bunlardan ilki, çocukların yaşadığı sosyal çevreden kaynaklanmaktadır. Çocuklar, içinde bulundukları sosyal çevrenin kültürel eğilimleri nedeniyle kimi durumlarda eğitime hiç erişememekte kimi zamansa eğitimlerini yarıda bırakmak sorunda kalmaktadır. Kız çocuklarının yaşadığı yerden kaynaklı eğitime erişim sorunu hususunda ortaya çıkabilecek engelleri ortadan kaldırmak devletin pozitif yükümlülükleri arasındadır. Kız çocuklarının eğitime erişim hakkını kısıtlayan ve kimi zaman ortadan kaldıran bir başka sorun ise, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi sorunudur. Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi, toplumdan

²³⁵Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komisyonu, Fas Sonuç Gözlemleri 200, Para. 543.; Bkz.: www.ihop.gov.tr/birlesmismilletler

²³⁶Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komisyonu, Çin Sonuç Gözlemleri 1999, Para. 295.; Gabon Sonuç Gözlemleri 2005, Para. 242.; Mauritis Sonuç Gözlemleri 2005, Para. 24.; Türkiye Sonuç Gözlemleri 2005, Para. 371.; Bkz.: www.ihop.gov.tr/birlesmismilletler

²³⁷ Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komisyonu, Jamaika Sonuç Gözlemleri 2005, Para. 32.; Türkiye Sonuç Gözlemleri 2005, Para. 372.; Bkz.: www.ihop.gov.tr/birlesmismilletler

topluma farklılıklar gösterse de sonucu itibariyle kız çocuklarının eğitim hakkını kullanması önünde en önemli engellerden birini oluşturmaktadır.

Devlet bu engelleri ortadan kaldırmak için çalışmalar yapmalı programlar üretmeli ve programların uygulanıp uygulanmadığını da mutlaka takip etmelidir. Söz konusu çalışmalar haricinde ulusal düzeyde yasal düzenlemelerin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamalıdır. Nitekim ulusal mevzuatta ayrımcılığı yasaklayan yasal düzenlemeler, özel olarak cinsiyete dayalı ayrımcılığı da yasaklamaktadır. Bu yasal düzenlemelerden ilki Anayasa'nın 42. maddesidir. Söz konusu maddeye göre, ilköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur. Aynı husus, Milli Eğitim Temel Kanunu'nun (METK) 22. maddesi ve İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 2. maddesi'nde de tekrarlanmaktadır. METK'in 8. maddesi özel olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine ayrılmıştır. İlgili madde, eğitimde kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın her bireyin eşit fırsat ve imkânlarla sahip olduğunu taahhüt eder. İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 1. maddesi, ilköğretimin, kadın-erkek herkesin gelişmeleri ve yetişmelerine aracılık eden temel eğitim ve öğretim olduğunu belirtilmiştir.

4. Din ve İnanç Ayrımcılığı Yasağı

Din kavramı her ne kadar tarifi zor bir kavram olsa da insana ait bir özelliktir. Din-dil-sanat, bu üç kuvvet, en ilkel topluluklarda bile bulunmaktadır. Din eğitimi ise, bireye din kültürünün verilmesi ve din kişiliğinin kazandırılması demektir. Din eğitiminden sorumlu kişiler, ailede anne- baba veya onların yerini tutan yakın aile bireyleri, okullarda din dersi öğretmenleri, camilerde din görevlileridir. Din ve eğitim, kavram olarak ele alındığında, her ikisinin de insanla başladıkları öne sürülebilir. Din eğitiminin bir problem olarak ele alınmaya başlanması, eğitim biliminin ve modern anlamda teolojinin kurulmasından sonrasındaki dönemlere denk gelmektedir. Bu bağlamda, din eğitimi çalışmalarının, her iki bilimin imkânlarından yararlanması etik bir sorumluluktur. Bu sorumluluk, din bilimi ile eğitim bilimini, kendilerine has özelliklerini değiştirmeden birbirine yaklaştırmış ve işbirliği içine sokmuştur²³⁸.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi din eğitimi konusunda açıklayıcı bir hak tanımı yapmıştır. Söz konusu maddeye göre,

²³⁸ Beyza Bilgin, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", **Dğerler Eğitimi Dergisi**, S.1-3., 1975, s. 145.

devlet, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin planlanması ve yürütülmesi sırasında, ebeveynlerin inanç ve düşüncelerine saygı göstermek zorundadır.²³⁹ Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'e göre okullarda farklı din ve kültürlerle ait derslerin olması toplumsal bütünleşme ve hoşgörü adına olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilir. Söz konusu derslerin evrensel ve nesnel nitelikler taşıması kaydıyla okullarda okutulması desteklenmelidir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi konuya AİHS ve Medeni ve Sosyal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'den farklı bir yaklaşım getirmektedir. ÇHS, ailenin din eğitimi hususundaki haklarının yanı sıra çocuğun da bu konudaki haklarına da öncelik tanır²⁴⁰. Buna göre, çocukların da din ve inanç hakkının olduğu Sözleşme'nin 14. maddesinde belirtilir²⁴¹. Aynı maddede, ebeveynlerinin çocuklarına söz konusu hakkı kullanabilmeleri adına yönlendirmede bulunabilecekleri ancak bu yönlendirmenin çocuğun istek ve talepleriyle uyumlu olması gerektiği belirtilmiştir²⁴². Bu bağlamda yönlendirme çocuğu zorlama şeklinde değil; çocuğun istek ve talepleri merkeze alınarak ve çocuğun kendi hakkını kullanma yetisini geliştirecek biçimde yapılması gerekir²⁴³. İnsan Hakları Komitesi ve AİHM'e göre ise, din eğitimi hususunda çocuklara ve ebeveynlerine isteklerine uygun farklı seçenekler sunulmalı, çocuklar ya da ebeveynler dersten muaf olmayı tercih ediyorsa gerekçelerini açıklamak zorunda bırakılmamalıdır.

AİHM'nin kararlarına temel dayanak olan AİHS, tüm insan hakları belgelerinde olduğu gibi, hiçbir ayrıma tabi tutmaksızın tüm insanların din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına alır. Buna ek olarak Sözleşme'nin 1 No.lu Ek Protokolü'nün 2. Maddesi ile, ebeveynlere çocuklarının aldığı eğitimin kendi dini ve felsefi görüşleriyle uyumlu olmasını talep etme hakkı tanır ve devletlerin de bu hakkı tanımasını ister.

²³⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Ek 1 No.lu Protokol, 2. Madde, Bkz.:

<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf>

²⁴⁰ BİLGİN, a.g.e., s.145.

²⁴¹ Çocuk Hakları Sözleşmesi, 14. Madde, Bkz.: https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html

²⁴² Çocuk Hakları Sözleşmesi, 14. Madde, Bkz.: https://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html

²⁴³ TÜZÜN, a.g.e., s.188.

AIHM'nin din ve din eğitimi hususunda almış olduğu ilk karar, 2007 yılında aldığı Folgero Norveç davasıdır. Davada dört aile, çocuklarını Norveç okullarında zorunlu olarak okutulan “Hristiyanlık, Din ve Felsefe” isimli dersten tümüyle muaf tutmak istemektedir. Ancak bu talep, Norveç yetkilileri tarafından kabul edilmemiştir. Talebin reddedilmesinin çocukların eğitim hakkının ihlal edilmesi sonucunu doğurduğu iddiasıyla, aileler süreci AIHM'ne taşımışlardır. Hristiyanlık, Din ve Felsefe dersi, Norveç hükümeti tarafından 1739 yılından bu yana süregelen din dersi yerine reform sürecinde oluşturduğu alternatif bir derstir. Söz konusu ders, dinler hakkında genel bilgiler ve din eğitimi içermektedir. Bu nedenle, İncil'den alıntılar yapılarak Hristiyanlık eğitimi verilen bölümler için ailelerin muafiyet talep etme hakları mevcuttu. Ancak, dersin içeriğinde diğer dinler hakkında genel bilgilerin de yer alması nedeniyle öğrencilere tam muafiyet hakkı tanınmıyordu. Söz konusu davada davacılar, dersin büyük bölümünün Hristiyanlık eğitimi olduğu belirtmişlerdir. Bununla birlikte dersin içeriğinde yer alan diğer dinler hakkında eğitim ve din eğitimi arasındaki sınırın çok muğlak olduğu ve muafiyet mekanizmasının karmaşık olduğu iddia ederek din ve inanç özgürlüklerinin ihlal edildiği gerekçesiyle AIHM başvurmuşlardır. AIHM başvuru hakkında yaptığı inceleme neticesinde, oyçokluğuyla davacıları haklı bulmuş ve dersin yeterince nesnel, çoğulcu ve eleştirel olacak biçimde tasarlanmadığını, bu durumda ailelere tam muafiyet hakkı verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Davanın sonuçlanmasının ardından Norveç'te dersin yeniden reformuyla ilgili çalışmalar başlatılmıştır²⁴⁴.

AIHM'in din ve din eğitimi hususunda vermiş olduğu bir başka karar ise, Haziran 2010'da sonuçlanan Grzelak Polonya davasıdır. Söz konusu dava din ve inanç özgürlüğü bakımından örnek gösterilebilecek davalardan biridir. Bu davada Agnostik inanca sahip bir aile, çocukları için din dersi yerine yasada yer alan etik dersini seçmek istemiştir. Ancak okul formlarında etik dersinin bir seçenek olarak yer almaması ve bu dersin fiili olarak erişilebilir olmaması nedeniyle bu talepleri karşılanamamıştır. Aile bu durumun ayrımcılık ve kötü muameleye neden olduğu gerekçesiyle AIHM'ye başvurmuştur. Mahkeme Polonya'da yasal olarak seçmeli etik

²⁴⁴ TÜZÜN, a.g.e., s.190-191.

dersi olmasına rağmen uygulamada bu derse erişim olmamasının ayrımcılık yarattığına ve AİHS'nin 9 ve 14. maddelerinin ihlal edildiğine karar vermiştir²⁴⁵.

Söz konusu ayrımcılık türüyle ilgili AİHM'e taşınmış bir başka dava ise, Bay Alejandro Jimenez Alonso ve Pilar Jimenez Merino kararları olarak yer alan davadır. Söz konusu davada başvuranlar İspanyol vatandaşlarıdır. İlk başvuran, İspanya'da bir okulda öğretmen ikinci başvuran ise babasının görev yaptığı okulda eğitimine devam eden bir kız öğrencidir. İlk başvuranın görev yaptığı okulda cinsellikle ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar konuları ile ilgili dersler verilmektedir. Başvurucu adı geçen bu derslerin, doğal bilimler kapsamındaki ders içeriklerinin çok ötesine geçtiğini ve cinselliğe ilişkin gerçek ahlak ve dini inançlarına aykırı kurallar içerdiğini düşünerek, kızının bu derse katılmayacağını okul yönetimine bildirmiştir. İkinci başvuran da söz konusu derslere katılmamış ve konuyla ilgili final sınavına katıldığında sorulara cevap vermeyi reddetmiştir. Sonuç olarak, sınavı başarısız olmuş ve ders yılını tekrarlamak zorunda kalmıştır. İlk başvuran, ikinci başvuranın, belirtilen derse girmeyi reddetmeleri nedeniyle doğal bilimler sınavlarında başarısız olduğuna dair karara karşı itirazlarını reddeden idari ve adli kararların AİHS P1-2'yi ihlal ettiğinden bahisle ve AİHS'in hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Eğitim ve öğretimle ilgili olarak üstlendiği işlevlerin herhangi birinin kullanılmasında Devlet, ebeveynlerin kendi eğitim ve öğretimlerini kendi dini ve felsefi inançlarına uygun olarak sağlama hakkına saygı duymak zorundadır hükmünü gerekçe göstererek AİHM'e başvurmuşlardır.

Mahkeme ise bu iddialara karşılık olarak içtihadına göre, 2. maddenin 2. cümlesi, eğitim ve öğretim alanında üstlendikleri her bir işlevi yerine getirmek adına Sözleşmeciler devletler üzerinde bağlayıcıdır. Ayrıca, 2. maddenin 2. cümlesi, herkesin eğitime katılmasını öngören ilk cümle ile beraber değerlendirilmelidir. Ebeveynlerin dini ve felsefi inançlarına saygı gösterilmesi hakkına sahip olan bu temel haktır ve ilk cümle, devletle özel öğretim arasındaki ikinci ayrımı ayırmaz. 2. maddenin 2. cümlesi, eğitimde çoğulculuk ihtimalinin korunması, bu imkân, Sözleşme tarafından tasarlanan demokratik toplumun korunması için şarttır şeklinde karar vermiştir. Mahkeme kararının gerekçesini; devletlerin yetki alanının genişliği göz önüne alındığında,

²⁴⁵ TÜZÜN, a.g.e., s.190-191.

öncelikle devlet öğretimi ile bu amaca ulaşılması gerekir²⁴⁶. Bu nedenle müfredatın hazırlanması ve planlanması içeriğinin belirlenmesi konularındaki takdir marjının devlete ait olduğunu tekrarlamakla beraber, P2-2’de devletlerin doğrudan ya da dolaylı olarak dini veya felsefi bir bilgi ya da bilgi öğretme ya da eğitim vermelerine de engel olamayacağı şeklinde açıklamaktadır. Bununla birlikte, eğitim ve öğretimle ilgili olarak üstlendiği işlevleri yerine getirirken, devlet müfredatta yer alan bilgi veya bilgilerin objektif, eleştirel ve çoğulcu bir tarzda iletildiğine dikkat etmelidir. Devletin, ebeveynlerin dini ve felsefi inançlarına saygısız sayılabilecek bir telkin hedefi izlemesi yasaktır. Mahkemenin kararına göre, temelde, aşılmaması gereken sınır budur²⁴⁷.

İlgili davada Mahkeme, söz konusu cinsel eğitimi öğrencilerin, cinsel yaşam, cinsel hastalıklar hakkında objektif ve bilimsel bilgi sağlamak üzere tasarlandığını; kitapçıların onları istenmeyen gebeliklere ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı korumak için verildiğini tespit eder.

Anayasal hükümler uyarınca, devlet tarafından yürütülen kamu eğitim sistemi ile birlikte var olan geniş bir İspanya özel okul ağı bulunmaktadır. Bu nedenle, ebeveynler, çocuklarını inançlarına veya görüşlerine daha uygun bir eğitim veren özel okullara kayıt yaptırmak için özgürdürler. Bu davada, başvuranlar, ikinci başvuranın böyle bir özel okula gitmesini engelleyen herhangi bir engele atıfta bulunmamıştır. Ebeveynler devlet okulunu seçtiği sürece, P1-2 tarafından güvence altına alınan inanç ve düşüncelerine saygı gösterilmesi hakkı, kızlarının eğitiminde farklı muamele talebinde bulunma hakkı verdiği şeklinde yorumlanamaz. Söz konusu hususları dikkate alarak, AİHM, başvurunun bu kısmının AİHS'nin 3. maddesi uyarınca açıkça dayanaktan yoksun olarak reddedilmesi gerektiği şeklinde karar vermiştir²⁴⁸.

Adı geçen davada AİHM, ihlal olmadığı yönünde karar vererek kararın gerekçesini müfredatın konularının belirlenmesinde takdir marjının devlete ait olduğunu, ailenin felsefi ve dini kanaatlerine saygılı davranıldığını, ebeveynler verilen

²⁴⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Jiménez Alonso ve Jiménez Merino Davası, Başvuru Tarihi 1999, Başvuru No: 51188.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(10.03.2018)

²⁴⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Jiménez Alonso ve Jiménez Merino Davası, Başvuru Tarihi 1999, Başvuru No: 51188.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(10.03.2018)

²⁴⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Jiménez Alonso ve Jiménez Merino Davası, Başvuru Tarihi 1999, Başvuru No: 51188.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(10.03.2018)

dersleri istemediği takdire ailenin çocuğu özel bir okula gönderebilme hakkının bulunduğu şeklinde belirtmiştir. Ancak, devlet ailenin dini ve felsefî inançlarına saygılı davranmakla yükümlüdür hususu, söz konusu kararda çok dar yorumlamıştır. Bu bağlamda, tarafların taleplerine karşı sessiz kalmak, saygılı davranmak değildir. Zira, tarafların taleplerine makul çözümler üretmek yerine, sessiz kalıp çocuğun başka bir özel okula gidebilme hakkının varlığı üzerinde savunma yapmak, bir anlamda eğitim hakkının kullanılmasını engellemektir.

Birleşmiş Milletler Medeni ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nin (MSHUS) 18. maddesi, esas olarak düşünce, din ve vicdan özgürlüğünü korumaktadır. İlgili maddenin 4. paragrafı ise, ebeveynlerin çocuklarını kendi inanç ve düşünceleri doğrultusunda eğitime özgürlüklerini güvence altında alır. Sözleşme'nin 2. ve 26. maddesi, tüm ayrımcılık türlerini yasaklamanın yanı sıra din ayrımcılığını da yasaklayan hükümler içermektedir. Bununla birlikte Sözleşme'nin 27. maddesi dini azınlık gruplara kendi dinlerinde ibadet etme özgürlüğü tanımaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi (İHK), söz konusu Sözleşme'nin 18. maddesi'nde hükme bağlanan din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin Genel Yorum'un 22. maddesi'nde detaylı bir açıklama yapmıştır. Buna göre Komite, devletlerin din ve vicdan özgürlüğüne kısıtlama getiren yahut böyle bir sonuca neden olarak eğitim hakkını kısıtlayan tutum ve politikalarının eğitim hakkının ihlal edilmesi anlamını taşıyacağını önemle vurgulamaktadır.

Din eğitimi özgürlüğünün ihlali nedeniyle AİHM'e taşınan bir başka dava ise, Türkiye'de Abdullah Çiftçi²⁴⁹ davası olarak bilinen başvurudur. Başvuran, ilkokul bırakma sertifikasını almadığı gerekçesiyle, ulusal makamların oğlunu Kur'an çalışma derslerine kaydettirmesine izin vermediğinden bahisle P1-2 uyarınca ve Sözleşme'nin 14. maddesiyle bağlantılı olarak 9. maddesinin ihlal edildiğini iddia ederek şikâyetçi olmuştur.

AİHM, içtihadının doğası gereği eğitim hakkının devlet tarafından düzenlenmesi çağrısı yapması gerekliliğini yinelemektedir. Mevcut davadaki kısıtlama, Kur'an çalışma derslerine kaydolmak için ilköğretimden ayrılan belgeyi

²⁴⁹Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Abdullah Çiftçi Davası, Başvuru Tarihi: 2001 Başvuru No: 71860, Karar Tarihi: 2004 Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(11.03.2018)

edinme şartıdır. Mahkeme, eğitim alanındaki düzenlemenin, toplumun istek, ihtiyaç ve kaynaklarına değişiklik gösterebileceğini yineler. Mahkeme'nin görüşüne göre, söz konusu kısıtlamanın amacı, Kur'an çalışma derslerinde din eğitimi almak isteyen çocukların ilkokulda verilen eğitimle belirli bir olgunluk kazanmalarını sağlamaktır. Anne-babanın çocuklarını aydınlatmaya ve bilgilendirmeye, çocuklarına ebeveynlik eğitimcileri olarak egzersiz yapma veya çocuklarına rehberlik etme hakkını etkilemez. Ebeveynlerin kendi dini veya felsefi inançlarına uygun bir yol öngörmektedir. Buna ek olarak, iç mevzuatta belirtilen şartları yerine getirmeyen çocuklar, devlet ilkokullarındaki dini eğitim derslerine katılacaktır²⁵⁰.

Sonuç olarak, Kur'an çalışma sınıflarına devam edenlerin yasal zorunluluk ilkokul bırakma sertifikasını edinmiş olması, başvuranın oğlunun eğitim hakkını ihlal etmez. Ancak Komite, muafiyet için ileri sürülen gerekçelerin kanıtlanmasının istenmesi gibi durumları da göz önüne alarak, söz konusu uygulamanın hak ihlaline neden olduğunu belirtmiş; çoğunluk dinine mensup olmamaları nedeniyle muafiyet talep eden kişilerin, dinlerini açıklamak zorunda bırakıldığını ve bu durumun MSHUS'un 18. maddesi'nde yer alan, düşünce ve inanç özgürlüğüne aykırılık taşıdığını tespit etmiştir.

Benzer şekilde "The Applicants, Msjohana Appel-Irrgang"²⁵¹ Davası'nda Protestan olan başvuranlar, Federal Anayasa Mahkemesi ile yasaya karşı anayasal bir şikâyet sunarak okuldaki etik derslerden muafiyet istemiştirler. Ancak bu istekleri Federal Mahkeme tarafından reddedildiği için AİHM'e başvurmuşlardır.

Başvuru dilekçesinde etik dersi şu şekilde açıklanmaktadır: "Devlet okullarında 7 ila 10. sınıflarda ahlak, tüm öğrencilere öğretilen standart bir konudur. Etik derslerinin amacı, öğrencilerin kültürel, etnik, dini veya ideolojik kökenleri ne olursa olsun, öğrencilerin bireysel yaşamın, sosyal olarak bir arada bulunmanın ve farklılığın temel kültürel ve etik sorunlarını yapıcı bir şekilde ele alma eğilimini ve yeteneklerini arttırmaktır. Öğrenciler otonom ve sorumlu bir yaşama liderlik etmenin temellerini kazanacaklar ve toplumsal olarak etkileşim kurma ve kültürlerarası diyalog ve etik belirleme için yetenek geliştirme yeteneği

²⁵⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Abdullah Çiftçi Davası, Başvuru Tarihi: 2001 Başvuru No: 71860, Karar Tarihi: 2004 Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(11.03.2018)

²⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Appel-Irrgang ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 45216, Karar Tarihi: 2009.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T. (15.03.2018)

geliştireceklerdir. Bu amaca ulaşmak için, felsefe, dini ve felsefi etik, farklı kültürler ve yaşam biçimleri, ana dünya dinleri ve yaşam tarzı konularında bilgi kazanılacaktır.

Etik konusundaki dersler, Temel Yasada, Berlin Anayasası'nda ve Okul Yasası'nın 1 ve 3. bölümlerinde yer alan eğitim ve öğretim görev bildirisinde bulunan genel etik ilkelere dayanacaktır. "Etik dersleri felsefi ve dini açıdan tarafsız olarak öğretiləcəktir. Okullar, dini ve felsefi görüşleri sınıflara veren topluluklarla işbirliği içinde belirli konuları kapsayacaktır. Her okul, bu işbirliğinin hangi yolla uygulanacağına karar verecektir. Okullar, etik sınıflarının amacını, içeriğini ve biçimini zamanında ve uygun bir şekilde öğrencilerin velilerine ve yasal koruyucularına bildirmelidir. Etik dersleri felsefi ve dini açıdan tarafsız olarak öğretiləcəktir. Okullar, dini ve felsefi görüşleri sınıflara veren topluluklarla işbirliği içinde belirli konuları kapsayacaktır. Her okul, bu işbirliğinin hangi yolla uygulanacağına karar verecektir. Okullar, etik sınıflarının amacını, içeriğini ve biçimini zamanında ve uygun bir şekilde öğrencilerin velilerine ve yasal koruyucularına bildirmelidir"²⁵².

AIHM, zorunlu etik sınıfların, ulusal otoriteler için P1-2'nin öngördüğü takdir oranı içinde olduğunu; "bu hükmün devletin çocuklara kendilerini güvence altına alma yükümlülüğünü getirdiğinden Berlin makamlarının etik derslerinden genel bir muafiyet sağlamakla yükümlü olmadığı sonucuna vararak başka bir ülkenin bu konuda farklı bir karar çıkardığı takdirde bu sonucun değişmeyeceğini Sözleşme'nin 9. maddesine göre de farklı bir durumun ortaya çıkmayacağını belirtmiştir. Bu nedenle, başvuranların şikâyetlerinin açıkça dayanaktan yoksun olduğu ve AIHS'nin 3 ve 4. maddeleri uyarınca reddedilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır"²⁵³. Bu nedenle, AIHM oybirliği ile başvurunun kabul edilmez olduğunu beyan etmiştir²⁵⁴.

AIHM, etik dersleri devletin takdir marjı içerisinde değerlendirerek, devletin çocuklara vermiş olduğu bu eğitim için ebeveynlerin felsefi ve kanaatlerine müdahale etmediğini ebeveynlerin yine istedikleri şekilde çocuklarını eğitebileceklerini bu

²⁵² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Appel-Irrgang ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 45216, Karar Tarihi: 2009.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T. (15.03.2018)

²⁵³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Appel-Irrgang ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 45216, Karar Tarihi: 2009.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T. (15.03.2018)

²⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Appel-Irrgang ve Diğerleri Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 45216, Karar Tarihi: 2009.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T. (15.03.2018)

eğitimin bütün çocuklara verildiğini; ayrıca başka ülkelerin bu eğitim için muafiyet imkânı tanımalarının diğer ülkeler için de bunun olması gerektiği anlamına gelmediğine işaret ederek ihlal kararı vermemiştir.

Ancak, etik derslerin konusu ile ebeveynlerin felsefi ve kanaatleri arasında farklılık oluştuğunda, devlet sınırlarını aşmış olacağı ve ebeveynlerin felsefi ve kanaatlerine müdahale etmiş olacağı için ihlal kararı verilmelidir. Buna göre, ebeveynlerin çocuklarını kendi inanç ve düşünceleri doğrultusunda eğitime hakları vardır. Devlet okullarında okutulan din ve ahlak bilgisi dersleri ancak tarafsız ve nesnel olma koşulunu sağlayabildikleri ölçüde Sözleşme'nin ilgili maddelerine uyumlu olacaklardır. Devlet okullarında özellikle belli bir dine ve ya inanca yönelik eğitim sunulması planlanıyorsa, söz konusu okullarda eğitim alan bireylere muafiyet hakkı tanınmalı yahut farklı alternatifler sunulmalıdır.

Ayrıca din derslerinden muaf olmak isteyen çocuklar içinde çocukların dini inançlarını açıklamak zorunda kalmaları, Sözleşme bakımından ihlal olarak değerlendirilmesi gereken bir konudur. Zira İHK'ya göre dini eğitim alma hakkının kullanımı sırasında ayrımcılık yapılmamalıdır. Toplumda çoğunluk tarafından benimsenen dine mensup olmayan bireylerin de kendi din ve inançları kapsamında eğitime erişim hakkına sahip oldukları unutulmamalıdır. Komite bu bağlamda, yalnızca toplumun çoğunluğunun benimsediği dine yönelik eğitim veren kuruluşların devlet tarafından maddi olarak desteklenmesinin söz konusu bu hakkın ihlali olarak değerlendirmektedir.

Devlet, eğitim ve öğretim hakkı hususunda yükümlülüklerini yerine getirirken, AİHS'nin Ek 1 No.lu Protokolü'nün 2. maddesi'nde yer alan ebeveynlerin çocuklarını kendi dini ve felsefi inançları doğrultusunda yetiştirme hakkına saygı göstermek zorundadır²⁵⁵. Söz konusu hüküm eğitim başlığı altında görülmesine rağmen, bireylerin yoksun bırakılamayacağı haklardan sayılması nedeniyle devletlere genellikle negatif yükümlülükler yükleyen bir maddedir²⁵⁶. Bu hüküm, bireylerin eğitim özgürlüğü şeklinde de adlandırılabilir. Adı geçen madde, esas olarak devletlere

²⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Ek 1 No.lu Protokol, 2. madde; Bkz.:

<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T. (20.04.2018)

²⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Ek 1 No.lu Protokol, 2. madde; Bkz.:

<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasina-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf> E.T. (20.04.2018)

negatif bir yükümlölük yüklemesinin yanı sıra, sınırlı ölçüde pozitif yükümlölükler de getirmektedir. Bu nedenle söz konusu madde incelenirken iki ayrı bölümde ele alınması gerekmektedir. Maddenin ilk cümlesinde, genel itibariyle bireylerin eğitim hakkı tanımlanmıştır. İkinci maddesinde ise, eğitim hakkının kullanımı sırasında devletin üzerine düşen sorumluluklar belirtilmiştir. Buna göre ikinci cümleden çıkarılabilecek en önemli sonuç, devletin eğitim hizmetlerini sunarken bireylerin ve ailelerin tercihlerine saygı duyması gerektiğidir.

Söz konusu düzenleme, AİHM'e Türkiye aleyhinde yapılan bir başvurunun temel dayanağı olmuştur. Söz konusu başvuruda, başvuranlar Türkiye'de okullarda zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin yalnızca Sünni inanç temelinde içerikleri olduğunu, diğer mezhep ve dinlere yeterli ölçüde yer verilmediğini iddia etmişlerdir. Mahkeme söz konusu başvuruya ilişkin yaptığı incelemeler neticesinde, Türkiye'de okullarda zorunlu olarak okutulan bu dersin içerik bakımından nesnel olmadığını bununla birlikte çoğulculuk ölçütlerini de karşılamadığını tespit etmiştir. Mahkeme bu tespitlerine ek olarak, söz konusu dersten muafiyetin yalnızca Hristiyan ve Musevi bireylere dini inançlarını açıklamak şartıyla sağlandığını belirlemiş; farklı mezheplerden kişilere muafiyet hakkı verilmediğini belirtmiştir. Bu tespitler neticesinde Mahkeme, başvuruçuların iddialarını haklı bularak eğitim hakkının ihlal edildiğini yönünde karar vermiştir.

AİHS'de konu ile bağlantılı olarak hükme bağlanan bir diğer hak ise, 9. maddede yer alan düşünce ve inanç özgürlüğüdür. Söz konusu madde, eğitim hakkı açısından özellikle din eğitimi temelinde önem taşımaktadır. Adı geçen maddenin tam metni şu şekildedir: "Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir".

Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerin tümünde, eğitime erişim kapsamında dine dayalı ayrımcılığın da yasaklandığı açıkça ifade edilmektedir. Söz konusu

sözleşmelerde dini sembol ve kıyafetlerin kullanımı özellikle değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Çocuk Hakları Komitesi, dini semboller ve kıyafetlere yönelik sınırlandırma ve yasaklamaların, çocuğun eğitime erişim hakkına yönelik olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabileceğini ifade etmektedir. Buna göre, söz konusu sınırlandırmalar düzenlenirken çocuğun en yüksek yararı ilkesi göz ardı edilmemelidir.

Leyla Şahin başvurusu olarak AİHM'e taşınan dava, bu konuyla ilgilidir. Söz konusu davada başvuran, 1973 doğumludur ve Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde tıp eğitimini sürdürmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. 1999 yılından bu yana Viyana'da yaşamaktadır. Geleneksel bir Müslüman ailesinden gelmesi nedeniyle başörtüsü takmayı kendisi için dini görev olarak görmektedir. Ayrıca başvuran, AİHS'nin 8, 9, 10 ve 14. maddeleri çerçevesindeki hak ve özgürlüklerinin ve 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin yükseköğretime dayalı kurumlarda başörtüsü takma yönetmelikleriyle ihlal edildiğini iddia etmiştir²⁵⁷. 29 Haziran 2004 tarihli kararda Daire, “oybirliğiyle, başörtüsü yasağı nedeniyle AİHS'in 9. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir”²⁵⁸. Bunun üzerine başvuran, 27 Eylül 2004 tarihinde davanın Büyük Daire'ye gönderilmesini talep etmiştir ²⁵⁹.

AİHM'in konuya ilişkin görüşü, davanın öncesinde incelendiği her iki Komite'nin görüşlerinden farklı yöndedir. AİHM, Leyla Şahin'in başvurusu sonucu yaptığı inceleme neticesinde, meşru bir amacın varlığı halinde, kişi hak ve özgürlüklerinin özünü zedelememek kaydıyla din ve vicdan özgürlüğünün de yasal düzenlemelerle sınırlandırılabilirliği yönünde karar vermiştir. AİHM bu kararıyla, söz konusu sınırlamaların her ne kadar eğitim hakkına erişim hususunda negatif sonuçları olsa da Sözleşme'de hükme bağlanan hakları ihlal etmediği yönünde karar vermiştir.

²⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

²⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

²⁵⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Leyla Şahin Davası, Başvuru Tarihi: 1998, Başvuru No: 44774, Karar Tarihi: 2004.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/10821566-Leyla-sahin-turkiye-davasi-1-basvuru-no-44774-98-karar-tarihi-29-haziran-2004.html> E.T. (10.01.2018)

Söz konusu davada, çocuğun ebeveynlerinin düşünce ve inancına uygun bir eğitim alma hakkının olduğu kabul edilmiştir. Ancak devletin sunduğu din eğitiminin nesnel bir nitelik taşıması halinde, söz konusu bu hakkın ayrıca talep edilemeyeceği ve bununla birlikte muafiyet imkânının da olmayacağı belirtilmiştir. Bununla beraber, devletin sunduğu din eğitiminin nesnel bir nitelik taşınamaması halinde muafiyet imkânının sağlanması ve bu hakkın kullanımı sırasında kişinin dini inancını açıklamaya zorlanmaması gerektiği de belirtilmiştir. Mahkeme, Sözleşme'nin 9. maddesi bağlamında müdahalenin varlığı konusunda gösterdiği gerekçeyle kıyaslamada bulunarak, başvurunun üniversiteye girebilmesine ve üniversite giriş sınavında elde ettiği sonuç yoluyla tercih ettiği bölümü okuyabilmesine rağmen, İslami başörtüsü takması nedeniyle derslere ve sınavlara alınmama işleminin dayandırıldığı düzenlemenin, eğitim hakkı üzerinde bir kısıtlama oluşturduğunu kabul edebilmektedir.

Bu bağlamda Mahkeme daha önce, söz konusu kısıtlamanın ilgili kişiler için önceden görülebilir olduğu sonucuna varmış ve başkalarının haklarını ve özgürlüklerini korumaya ve kamu düzenini sağlamaya ilişkin yasal amaçları izlemiştir. Kısıtlamanın temel amacı, eğitim kurumlarının laik karakterini muhafaza etmektir. Mahkeme, orantılılık ilkesi konusunda 118 ve 121. paragraflar arasında kullanılan yöntem ve izlenen amaçlar arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunduğu sonucuna varmıştır. Mahkeme bu şekilde bir sonuca varırken, buradaki durumla açıkça ilişkili olan şu faktörlere dayanmıştır.

İlk olarak söz konusu önlemler, öğrencilerin dini adetlerin alışlagelmiş biçimlerinin yüklediği görevleri yerine getirmelerini engellememiştir. İkinci olarak, iç düzenlemeleri uygulamak için mevcut karar verme süreci, mümkün olduğu kadar risk altındaki çeşitli menfaatleri dengeleme şartını karşılamıştır. Üniversite yetkilileri, İslami başörtüsü takan öğrencileri üniversiteye almaktan kaçınma ve aynı zamanda diğerlerinin haklarını ve eğitim sisteminin çıkarlarını koruma yükümlülüklerini yerine getirebilecekleri makul bir yol aramışlardır. Son olarak bu süreci, öğrencilerin çıkarlarını korumaya elverişli tedbirler ile kanuna ve yargısal denetime uygunluğu gerektiren kurallar tamamlamıştır. Ayrıca, bir tıp öğrencisi olan başvurunun, İstanbul Üniversitesi'nin dini kıyafetlerin giyilebileceği mekânları kısıtlayan iç

düzenlemesinden haberdar olmadığını veya söz konusu kısıtlamaların getirilme nedenleri hususunda yeterince bilgilendirilmediğini kabul etmek gerçekçi değildir.

Sonuç olarak söz konusu kısıtlama, başvurunun eğitim hakkına zarar vermemektedir. Ayrıca Mahkeme, başvurunun dayandığı diğer maddeler bağlamında ulaştığı sonuçlar ışığında kısıtlamanın, Sözleşme ve Protokollerde belirtilen diğer haklar ile çelişkili bir durum oluşturmadığını gözlemlemiştir. Dolayısıyla P1-2'nin ilk hükmü ihlal edilmemiştir.

Eğitim hakkının kullanılması sırasında, çocuklarının hangi türde eğitim alacaklarını tercih etme hakkı, çocuğun istek ve taleplerini de göz önünde bulundurmak kaydıyla ebeveynlerin takdirindedir. Bu bağlamda ebeveynler çocuklarını tercih ettikleri eğitim kurumlarına gönderebilirler. Bununla birlikte, ebeveynlerin çocuklarını kendi düşünce ve inançlarına göre eğitim aldırma hakları da mevcuttur. Eğitim konusunda düzenleme yetkisini elinde bulunduran devletin, ilgili düzenlemeleri yaparken ebeveynlerin bu hakkına saygı duyması gerekir. Ancak ebeveynlerin çocuklarını yercih ettikleri bir eğitim kurumuna gönderme hakkı, çocuğu tercih etmedikleri gerekçesi ile hiçbir eğitim kurumuna göndermeme hakkını içermez. Zira eğitim hakkı bakımından tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğu gerek ulusal gerekse uluslararası mevzuatlarla güvence altına alınmıştır.

Ebeveynlerin çocuklarına kendi düşünce ve inançları kapsamında eğitim aldırma hakkı kapsamında, dini veya felsefi inançları hakkında okul yetkililerini bilgilendirme zorunluluğu olduğunda, özellikle açık bir kural bulunmadığında, okul yetkililerinin her zaman söz konusu talepleri reddetme seçimleri olacağından, bu durum inanç özgürlüğüne saygının sağlanması için uygun bir yöntem değildir.

Din eğitimi hususunda AİHM'e taşınan bir başka durum ise, Hasan – Eylem Zengin Davası'dır. Söz konusu davada başvurana göre, Alevilik, diğer kültürlerden, dinlerden ve felsefelerden etkilenen bir inanç ya da felsefedir. Hanefilikten sonra Türkiye'deki en yaygın inançlardan birini temsil etmektedir ve İslami inanç içinde doğa, hoşgörü, tevazu ve sevgi ile yakın temas kurmayı savunur. Aleviler, şeriatı ve sünneti reddetmekte ve din ve insan hakları, kadın hakları, hümanizm, demokrasi, akılcılık, modernizm, evrenselcilik, hoşgörü ve özgürlük gibi özgürlükleri

savunmaktadırlar. Aleviler Sünni ayiniyle dua etmez özellikle günde beş kez dua etme yükümlülüğüne uymazlar , dini şarkı ve danslarla (semah) bağlılıklarını dile getirirler; camilere gitmezler Cem Evi'nde düzenli olarak toplanırlar²⁶⁰. Başvurana göre, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında, inceleme dinlerle ilgili genel bilgi aktarmayla sınırlı değildir; aynı zamanda Müslüman inancın temel ilkelerinde talimat veren ve diğer dünyaya inanç, Ramazan ayı, hac, melekler ve görünmez canlıların kavramları gibi kültürel ayinleri hakkında genel bir bakış sağlayan metinler de içermektedir.²⁶¹ Buna karşın başvuran zorunlu "din kültürü ve ahlak bilgisi" derslerinde Alevi inancı veya ritüeli konusunda hiçbir öğretim yapılmadığını iddia etmiştir.²⁶² Hükümetin "din kültürü ve ahlak bilgisi" derslerinde Türk toplumunda geçerli olan dinsel çeşitliliği göz önüne almadığını özellikle, öğrencilere Alevi inancın itirafçı veya ritüel özelliklerine ilişkin bir eğitim verilmediğini iddia ederek²⁶³, özellikle din kültürü ve ahlak bilgisi zorunlu derslerinin öğretildiği şekliyle, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin ve 9. maddesinin 2. cümlesiyle güvence altına alınan haklarını ihlal ettiğini ileri sürmüştür.

Kuşkusuz, ebeveynler her zaman çocuklarını aydınlatabilir ve tavsiyelerde bulunabilir, çocuklarına doğal ebeveyn işlevlerini eğitici olarak uygulamalar veya çocuklarını ebeveynlerin kendi dini veya felsefi inançlarına uygun bir yol izlenebilir. Bununla birlikte, Sözleşmeciler Devletlerin okul müfredatındaki konularda din araştırmasını içerdikleri ve muafiyet düzenlemelerine bakılmaksızın, öğrencilerin velileri, konunun objektiflik kriterlerini karşılayacak şekilde öğretilmesini meşrulaştırmak isteyebilirler²⁶⁴.

²⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁶² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁶³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁶⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

Söz konusu hususlar ışığında, Mahkeme, "din kültürü ve ahlak bilgisi" dersi konusunda okulda verilen talimatların objektiflik ve çoğulculuk kriterlerini karşılamak için düşünülmemesi ve daha özel olarak başvuruçuların özel davalarına saygı duyulması gerektiği sonucuna varılmıştır²⁶⁵. "Din kültürü ve ahlakı" dersi müfredatına göre, konu laiklik, düşünce özgürlüğü, din ve vicdan ilkelerine saygı gösterilerek öğretilmelidir ve ayrıca, tüm önemli dinlere ilişkin bilgiyi iletmeyi amaçlamalıdır. Müfredatın amaçlarından biri de Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm ve Budizm'in tarihsel gelişimi, başlıca özellikleri ve öğretilerinin içeriği hakkında bilgi sahibi olan insanlara eğitim vermek ve objektif ölçütleri kullanarak konumunu değerlendirmek olmalıdır²⁶⁶.

AİHM, velilere, din öğretiminde dini ve felsefi inançlarına saygı duymalarını talep etme hakkını veren 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin 2. cümlesindeki Sözleşmeciler Devletlerin olumlu yükümlülüğünü yineler. Sözleşmeciler Devletlerin eğitim müfredatında din dersi içerdiği durumlarda, mümkün olduğunca, öğrencilerin okul tarafından verilen din eğitimi ile velilerinin dini veya felsefi inançları arasında bir çatışma ile karşı karşıya kaldıkları bir durumdan kaçınmaları gerekir. Bu bağlamda AİHM, "Avrupa'daki din dersleri ve çeşitli öğretim yaklaşımlarına rağmen neredeyse tüm üye ülkeler, din eğitimi derslerinden çıkabilecek en az birkaç yol önerdiğini belirtmektedir; bir istisna mekanizması ya da bir dersin yerine geçen bir konunun katılması ya da tamamen dini derslere devam etme seçeneği bunlardan bazılarıdır"²⁶⁷.

Mahkeme başta, ilgili öğrencilerin kategorilerine bakılmaksızın, velilerin okullarına, çocuklarının sınıflarından muaf tutulmaları için Hristiyan ya da Yahudi dine mensup olduklarını bildiren önceden bildirimde bulunmaları gerektiğini düşünmektedir. Bu durum, AİHS'nin 9. maddesi uyarınca bir problem teşkil edebilir. Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nın 24. maddesine göre, "Hiç kimse dini inanç

²⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁶⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁶⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

ve inançları açığa çıkarmaya zorlanamaz. Dahası, dini inançların bireysel vicdan meselesi olduğu sıklıkla yinelenmektedir²⁶⁸.

Ayrıca, Yüksek Öğrenim Kurulu kararı, Türk vatandaşı öğrencilerin sadece iki gruba, diğer bir ifadeyle ebeveynleri Hristiyan veya Yahudi inançlarına ait olanlara muafiyet imkânı tanır. Mahkemeye göre, öğrenciler, okul tarafından verilen dini talimatlar ile ebeveynlerinin dini veya felsefi inançları arasında oluşabilecek çatışmalarla karşı karşıya kalmamalıdır²⁶⁹.

Mahkeme, Hükümete, böyle bir talep gönderildiğinde muafiyet olasılığının diğer mahkûmiyetlere kadar uzatılabileceğini belirtmektedir. Yine de, bu muafiyetin kapsamı ne olursa olsun, velilerin dini veya felsefi inançlarını okul otoritelerine bildirmekle yükümlü olması, bu durumun mahkûm olma özgürlüklerine saygı göstermek için uygunsuz bir araç olmasına neden olur. Buna ek olarak, “açık metin olmaması durumunda, okul yetkilileri daima söz konusu davada olduğu gibi bu tür talepleri reddetme hakkına sahiptir”²⁷⁰.

Sonuç olarak, AİHM, muafiyet prosedürünün uygun bir metot olmadığını ve mezuniyetle öğretilen konunun çocuklarının okulla bağdaşmazlık çatışmasına neden olabileceğini düşünen ebeveynlere yeterli koruma sağlamadığını değerlendirmiştir. Bu durum, özellikle de, Sünni İslam'dan başka dini veya felsefi inançları olan ebeveynlerin çocukları için uygun bir seçim ihtimalinin öngörülmediği yerlerde muafiyet prosedürünün işlemesi adına ağır bir yüke maruz kalacaklardır. Dolayısıyla bu durum, çocuklarının din derslerinden muaf tutulmalarını sağlamak için dini veya felsefi inançlarını açıklama zorunda kalmaları sonucunu doğuracaktır²⁷¹. Tüm bu nedenlerle, AİHM, başvuranın “1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin 2. cümlesindeki

²⁶⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁷⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁷¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

haklarının ihlal edildiği sonucuna varmıştır”²⁷². Ancak AİHM, başvuranın AİHS’in 9. maddesinin de ihlal edildiğine dair iddialarına yönelik aynı yönde karar vermemiştir.

C. ENGELLİLERİN EĞİTİM HAKKI

Engelli çocuğun, engelinden kaynaklanan bireysel ihtiyaçlarının karşılanmaması sonucunu doğuran olumsuzluklar engelli çocuğa karşı yapılmış bir ayrımcılıktır²⁷³. Bu durumlar için, sorunları kalıcı şekilde çözecek makul düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla, eğitime erişim bakımından, engel sahibi olan bir birey için yapılan çalışmalar pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilebileceği gibi, bu pozitif ayrımcılığın yapılması engelli bireyler için bir zorunluluktur²⁷⁴.

Bu çerçevede engellilerin eğitime erişimi konusunda karşılaşılan temel sorun, engelli bireylerin hangi okullarda ve ne tür eğitim görmesi gerektiği sorunudur²⁷⁵. Engelli çocukların hangi okullarda eğitim alması gerektiğine karar verme aşamasında, çocuğun hangi okuldan en yüksek faydayı sağlayacağı hususuna önemle dikkat edilmesi gerekir. Bu nedenle devlet, özel çocukların belirlenmesi noktasında gerekli özeni göstermek zorundadır²⁷⁶. Bu işlem sırasında temel amaç yalnızca özel eğitime gerçekten ihtiyaç duyan çocukları belirlemek olmalıdır. Dolayısıyla, bu çocukların belirlenmesi sırasında yapılacak testlerin, uygulanacak prosedürlerin uluslararası alanda geçerli olması gerekmektedir²⁷⁷. Bunun yanı sıra devlet, bu çalışmaları birtakım azınlıklara ya da birtakım gruplara yönelik doğrudan ya da dolaylı olarak ayrımcılığa neden olmadan yapmalıdır. Özel eğitim gerektiren çocukların tespiti ardından, eğitim süreçleri boyunca gereksinim duyacakları ihtiyaçlar doğru belirlenmelidir. Esasen ilke olarak engelli çocuk, diğer çocuklarla birlikte genel nitelikli okullarda

²⁷² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Hasan-Eylem Zengin Davası, Başvuru Tarihi: 2004, Başvuru No: 1448, Karar Tarihi: 2007.; Bkz.: <https://docplayer.biz.tr/5910428-Hasan-ve-eylem-zengin-turkiye-kararinin-uygulanmasi.html> E.T. (10.01.2018)

²⁷³ Aydın Türkekul, *Engelli Hakları Başucu Kitapçığı*, Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2013, s.1; Bkz.: <http://www.sosyalhizmetler.pol.tr/Documents/sosyal%20hizmetler.pdf>

²⁷⁴ TÜRKEKUL, a.g.e., s.1-2.

²⁷⁵ TERZİOĞLU, a.g.e., s.23.

²⁷⁶ Esra Burcu, *Türkiye’de Özürlü Birey Olma Sosyolojik ve Temel Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007, s.245.

²⁷⁷ BURCU, a.g.e., s.246.

eğitim görmeli, ancak bu durumun çocuğa fayda sağlamadığı hallerde özel nitelikteki okullarda eğitim görmeye yönlendirilmedir²⁷⁸.

Engelli bireylerin eğitimi noktasında ilk olarak çocuk genel nitelikteki okullara devam edebilecek durumdaysa, çocukların bu okullara yönlendirilmeleri gerekmektedir. Devlet bu noktada, gereken bütün tedbirleri almalıdır. Söz konusu tedbirler çocuğun bireysel ihtiyaçları gözetilerek belirlenmelidir. Bu tedbirler en basit bir şekliyle, her şeyden önce okulun fiziki olarak erişime uygun olması olarak açıklanabilir²⁷⁹. Bununla birlikte, bu çocukların eğitimi gerçekleştirecek öğretmenlerin yeterli bilgi ve tecrübeye sahip öğretmenler arasından seçilmiş olması da bu tedbirler arasında sayılabilir. Tüm bu tedbirlere ek olarak, okullarda uygulanacak müfredatın engelli çocukların eğitimine uygun olması gerekir. Eğitim planlanması çerçevesinde konuda gerekli düzenlemelerin yapılması devletin sorumluluğu altındadır. Ancak devlet bu tedbirleri alırken, aynı şekilde diğer çocukların da eğitimleri açısından öğretmen ihtiyaçları, müfredatın diğer öğrenciler için de uygunluğunu da sağlamakla yükümlüdür²⁸⁰.

Engelli öğrencilerin eğitime erişimi ve devamlılığı hususunda yapılan pozitif ayrımcılık mevzuatta açık hükümlerle belirtilmelidir. Engelli öğrencilerin okula devamlılığı mutlaka sağlanmalı ve fiziki ihtiyaçları doğru bir biçimde saptanmalıdır. Bunun yanı sıra devlet, engelli çocukların eğitimi için yeterli ölçüde kaynak temin etmeli ve bu kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamalıdır. Engelli çocukların eğitime erişiminin ve devamlılığının sağlanması bunun yanı sıra alacakları eğitimin nitelikli bir eğitim olması devletin sorumluluğu altındadır. Eğitimin nitelikli olmasını sağlamak adına, engelli çocukların eğitimiyle ilgilenecek yeterli bilgi ve tecrübeye sahip öğretmenlerin yetiştirilmesi devletin öncelikli görevleri arasındadır. Bununla birlikte, engelli çocukların eğitime erişimini engelleyecek her türlü fiziki şartı iyileştirmek, gerekli şart ve ihtiyaçları sağlamak da devletin görevleri arasında sayılabilir²⁸¹. Devlet sorumluluk alanında bulunan bu faaliyetleri düzenlerken,

²⁷⁸ BURCU, a.g.e., s.246.

²⁷⁹ BURCU, a.g.e., s.246.

²⁸⁰ BURCU, a.g.e., s.246.

²⁸¹ GÖKMEN, a.g.e., s.45

sağlanacak bu imkânların sadece bu amaç doğrultusunda da kullanılmasına dikkat etmelidir²⁸².

Engellilik, ile ilgili uluslararası sözleşmelerde birçok düzenleme mevcuttur. Bu düzenlemelerden ilki, AİHS'in 2. maddesi'dir²⁸³. Söz konusu madde, tüm ayrımcılık türlerini yasaklamanın yanı sıra bireylerin engellerine dayalı yapılan veya yapılabilecek olan ayrımcılığı da yasaklamaktadır. Söz konusu maddenin, Sözleşme'nin eğitim hakkı hususunda hükümler içeren diğer maddeleri ile birlikte değerlendirilmesi gereklidir. İlgili Sözleşme'nin 23. maddesi, doğrudan engelli bireylerin eğitim hakkına ilişkin hükümler içermektedir²⁸⁴. Söz konusu maddeye göre, "Verilen eğitim çocuğun toplumla bütünleşmesini ve bireysel gelişimini sağlamalı ve onu istihdama hazırlamalıdır"²⁸⁵. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 2. maddesi ve engellilere ilişkin Genel Yorum'un 5. maddesinde, bireyin engeli dolayısıyla uğrayabileceği her tür ayrımcı yaklaşımın Sözleşme ile hükme bağlanan ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır²⁸⁶.

Temel düzenlemelere ek olarak, Avrupa Sosyal Şartı, yalnızca Sözleşmeler'de açıkça hükme bağlanan ayrımcılık türleri yasaklamaktadır. Diğer bir ifadeyle ayrımcılık türleri bakımından sınırlı bir liste öngörmektedir. Buna rağmen Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, ayrımcılık yasağının kapsamını geniş bir şekilde yorumlamayı tercih etmiştir. Komite'ye göre, ayrımcılık yasağının kapsamı yalnızca açıkça anılan ayrımcılık türleriyle sınırlı olmaz. Bu nedenle ayrımcılık türlerin alt dalları olarak yorumlanabilecek uygulamaların da incelenmesi gerekmektedir²⁸⁷.

Çocuk Hakları Komitesi'ne göre, engelli çocukların eğitime erişimi ve devamlılığı önündeki en büyük engel, okulların ve okula ulaşımın erişilebilir olmamasıdır²⁸⁸. Çocuk Hakları Komitesi'ne göre, engelli çocuklar okul ortamında sıkça taciz, şiddet ve aşağılama ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle ÇHK, devletin bu

²⁸² GÖKMEN, a.g.e., s.45

²⁸³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 2. madde, Bkz.: <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>

²⁸⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 23. madde, Bkz.: <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>

²⁸⁵ TÜZÜN, a.g.e., s.194.

²⁸⁶ TÜZÜN, a.g.e., s.194.

²⁸⁷ TÜZÜN, a.g.e., s.195.

²⁸⁸ TÜZÜN, a.g.e., s.196.

durumları engellemek adına etkin önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir²⁸⁹. ÇHK, engelli çocukların eriştiği eğitimin imkânların nitelik ve nicelik açısından diğer bireylerin sahip olduğu imkânlarla eşit olması gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre engelli çocuğun zihinsel ve fiziksel gelişiminin en üst düzeye taşınması için özel çalışmalar yapılması, çocuğun kişilik gelişimi ve toplum bilincinin arttırılması adına diğer çocukların sahip olduğu imkânlarla sahip olması sağlanmalıdır. Engelli bireylerin eğitim hakkını daha etkin kullanabilmeleri adına, özel durumlarını göz önünde bulunduran tedbirler alınmalı, eğitim uygulamaları farklı engel türleri gözetilerek oluşturulmalı ve engelli bireylerin eğitiminden sorumlu olacak eğitimcilerin özel olarak eğitilmesi gereklidir²⁹⁰.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu²⁹¹, devletlerin eğitim planlaması sırasında mevcut kaynakları ne şekilde değerlendireceği karar verme hususunda, takdir yetkisinin olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu takdir yetkisinin kötüye kullanılmaması ve eğitime erişiminin arttırılmasını amaç edinmesi gerektiğini ifade etmektedir²⁹². Komisyon'un önüne gelen vakada disleksi hastası bir çocuk söz konusudur. Çocuğun ailesi, çocuklarının özel durumunu gerekçe göstererek, çocuğun özel eğitim veren bir okula devam etmesini ve eğitim masraflarının devlet tarafından karşılanmasını talep etmektedirler. Ancak bu talep, çocuğun genel nitelikli bir okulda okuyabileceği gerekçesi ile reddedilmiştir. Talebin reddedilmesi nedeniyle, disleksi hastası çocuğun eğitim masrafları aile tarafından karşılanmıştır. Aile söz konusu uygulama nedeniyle, çocuğun eğitim hakkının engellendiğini iddia etmiş ve Komisyon'a başvurmuştur. Komisyon yaptığı inceleme sonucu, söz konusu uygulamanın çocuğun eğitim hakkını engelleme olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmiş ve çocuğun özel eğitim imkanı da bulunan devlet okullarından birine devam edebileceği yönünde görüş bildirmiştir. Bu durumun, Sözleşme'nin Ek 1 No.lu Protokolü'nün 2. maddesinde özel durumları nedeniyle özel eğitim kurumlarına devam eden bireylerin eğitim masraflarının devlet tarafından karşılanmasını talep etme hakkını içermediğini belirtmiştir.

²⁸⁹ TÜZÜN, a.g.e., s.197.

²⁹⁰ TÜZÜN, a.g.e., s.199.

²⁹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Simpson Davası, Başvuru Tarihi: 1988, Başvuru No: 14688, Karar Tarihi: 1989; Bkz.: Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T.\(19.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T.(19.03.2018))

²⁹² BURCU, a.g.e., s.249.

Engelli çocukların özel eğitim giderlerinin devlet tarafından karşılanması gerektiği iddiasına dayanan başka başvurular da mevcuttur. Bu başvurulardan birinde kas erimesi hastalığı nedeniyle hareket kabiliyeti gün geçtikçe gerileyen bir çocuk söz konusudur²⁹³. Okul yönetimi, çocuğun özel durumunu göz önünde bulundurarak, çocuğun sınıfını giriş katına almıştır. Bunun yanı sıra çocuğun kişisel ihtiyaçlarını giderebilmesi adına kendisine bir bakıcı tahsis etmiştir. Ancak okulun fiziki koşulları nedeniyle kütüphane ve laboratuvar üst katta yer almaktadır.

Ebeveynler, çocuklarının fen laboratuvarı ve kütüphaneyi de kullanabilmesi için okula engellilerin kullanabileceği bir asansör yapılmasını talep etmiştir. Ancak okul yönetimi tarafından, asansör yapımının çok masraflı olacağı ve gerekli bütçenin bulunmaması gerekçesiyle talep reddedilmiştir. Talebin reddedilmesi üzerine aile, çocuklarının engeli nedeniyle eğitim hakkından yararlanması hususunda ayrımcılığa uğradığını iddia ederek söz konusu olayı AİHK'ya taşımıştır. Komisyon incelemesi sonucunda, eğitim faaliyetleri sırasında yetkililerin maddi kaynakları ne şekilde kullanacakları konusunda takdir yetkisine sahip olduklarını belirtmiştir. Ancak bu takdir yetkisinin engelli çocukların menfaatleriyle ters düşmeyeceğini de kararına eklemiştir. Komisyon, okul yönetiminin engelli çocuğun eğitim hakkına erişebilmesi için yapmış olduğu diğer düzenlemeleri de göz önünde bulundurarak verdiği kararında, maddi kaynakların yetersiz olması nedeniyle asansör inşasının reddedilmesinin eğitim hakkının ihlali olarak görmemiştir. Komisyon'a göre, asansör inşası için kullanılacak kaynaklar ile daha fazla çocuğa menfaat sağlanabileceğinden söz konusu talep hakkında verilen karar yerindedir ve herhangi bir hak kaybına yol açmamıştır. Bu nedenle Komisyon, söz konusu başvuru hakkında başvurunun dayanaktan yoksun olduğu yönünde karar vermiştir²⁹⁴.

Engelli çocukların eğitim hakkından etkin bir biçimde yararlanabilmeleri adına ihtiyaç duyacakları destek ve hizmetlere ayrılan maddi kaynakların ne şekilde kullanılacağı yetkililerin takdir alanı içerisinde yer almaktadır. ASHK, uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınan haklardan tam olarak yararlanılabilmesi adına,

²⁹³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi , McIntyre Davası, Başvuru Tarihi: 1988, Başvuru No: 14038, Karar Tarihi: 1990; Bkz.: Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T.\(19.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T.(19.03.2018))

²⁹⁴ TERZİOĞLU, **a.g.e.**, s.23.

devletin mevcut kaynakları grupların çeşitli ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak azami ölçüde fayda sağlama ilkesi ile kullanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, ASHK'nın Otizm Avrupa başvurusuna ilişkin aldığı karar da yer alan bir ifade önem taşımaktadır. Buna göre, demokratik toplumlarda insanlar arası farklılıkların yalnızca toplum tarafından olumlu karşılanması yeterli değildir. Bireyler arasında gerçek anlamda bir eşitliğin sağlanabilmesi için söz konusu farklılıkların gereklerinin hassasiyetle karşılanması gerekir²⁹⁵. Bu çerçevede Komite, kararda belirtilen ilgili maddenin, yalnızca toplumlarda görülen doğrudan ayrımcılık vakalarını değil; ayrımcılığın tüm biçim ve görünümünü yasakladığı görüşündedir. Başka bir ifadeyle, dolaylı yollardan yapılan ayrımcılık da söz konusu yasak kapsamındadır.

Gözden Geçirilmiş Şartı'n 15. maddesinin ilk paragrafı eğitim konusuna ayrılmıştır. Komite, engelli çocukların genel nitelikteki eğitime dâhil olmaları gerekliliğini belirtmiştir. Bu bağlamda, engelli çocukların genel nitelikli eğitime dâhil edilebilmeleri adına yapılacak yasal düzenlemelerin bu konuda karşılaşılabilecek ayrımcılığı engelleme adına önemli bir araç olduğunu vurgulamıştır. Yapılacak yasal düzenlemeler esas olarak, özel eğitimin hangi durumlarda söz konusu olacağına dair hükümler içermesi gereklidir. Bununla beraber, özel eğitim gerektiren durumlar söz konusu olmaksızın eğitimden dışlanan yahut özel eğitim görmeye zorlanan böylelikle eğitim hakları ihlal edilen çocuklar bakımından da söz konusu hak ihlallerine karşı etkili önlemler içermelidir²⁹⁶.

ASHK'ye göre genel nitelikli okullarda eğitim temel ilkedir. Bu nedenle son zamanlardaki değerlendirmelerinde bu temel ilkeyi sıklıkla tekrarlamış ve bu durumu genel nitelikli okullarda eşit eğitim görme hakkı olarak tanımlamıştır.²⁹⁷.

²⁹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi , Avrupa Otizm Derneği Davası, Bkz. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-142241> E.T. (20.03.2018)

²⁹⁶ Avrupa Sosyal Haklar Komisyonu, İtalya Ülke Raporu Değerlendirilmesi 2003,; Slovenya Ülke Raporu Değerlendirilmesi 2003,; Romanya Ülke Raporu Değerlendirilmesi 2003, Kıbrıs Ülke Raporu Değerlendirilmesi 2005,; Bkz.: www.i-hop.gov.tr/birlesmismilletler

²⁹⁷ Avrupa Sosyal Haklar Komisyonu, Bulgaristan Ülke Raporu Değerlendirilmesi 2003,; Estonya Ülke Raporu Değerlendirilmesi; Bkz.: www.i-hop.gov.tr/birlesmismilletler ASHK,

ASHK, Türkiye raporları kapsamında engellilerin eğitime erişimi konusunda kaygılarını dile getirmiştir. Komite'ye göre Türkiye'de, ortaöğretim seviyesinde özel eğitim okullarının sayısı oldukça azdır ve bu durum engelli bireylerin eğitime erişimi önündeki engellerin başında gelmektedir.²⁹⁸ Komite'nin yapmış olduğu bir başka değerlendirme ise engellilerin mesleki eğitime erişimi hususundadır. Buna göre, engellilerin mesleki eğitime erişimleri önünde bir takım engeller bulunmaktadır. Aynı değerlendirmenin devamında, engelli gençlerin yalnızca çok küçük bir bölümünün meslek eğitimi alabildiği belirtilmiş, geriye kalan kesim bakımından yeterli bilginin olmadığı bilgisine yer verilmiştir²⁹⁹.

Öncelikle engelli çocukların kendi bireysel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bunun için devlete düşen pozitif yükümlülükler vardır. Bu nedenle, engelli çocukların genel nitelikli okullar haricinde diğer çocuklardan farklı olarak eğitim almaları her zaman ayrımcılık olarak değerlendirilemez. Bunun çocuğun yüksek menfaatleri açısından değerlendirilmesi en uygun olacaktır. Eğer çocuk için en uygun olan özel eğitimin gerekliliği ise devletin bu konuda gerekli olan eğitim yöntemleri, araç ve gereçler ve diğer imkânları mümkün olduğunca sağlamak devletin pozitif yükümlülüğüdür. Bu imkânlar sağlanmadığı zaman ayrımcılık yapılmış olacaktır. Engelli çocukların bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra erişilebilirliklerine ilişkin sıkıntıların ortadan kalkmasıyla beraber gerekli öğretmen ihtiyacı ve okul yapılması da devletin pozitif sorumluluğundadır.

Topluluk ve bireylerin ihtiyaç ve kaynaklarına göre zamana ve yere göre değişebileceği düzenlemelerle ilgili engelli çocukların yararlanabileceği kaynakların en iyi şekilde nasıl kullanacağı konusunda yetkili makamlara bırakılmış geniş bir takdir yetkisi olmalıdır. Zira, bu takdir yetkisi engelli çocuğun lehine yönelik olduğu sürece idarenin takdir yetkisi genişletilmelidir. Aksi bir düşünce engelli bireylerin toplum içindeki yaşamını çok daha zor bir duruma dönüştürecektir. Bu durumda zaten ayrımcılığa sebebiyetin en büyük ispatı olacaktır.

²⁹⁸ Avrupa Sosyal Haklar Komisyonu, Türkiye Ülke Raporu Değerlendirmesi 2005.; Bkz.: www.ihop.gov.tr/birlesmismilletler

²⁹⁹ Avrupa Sosyal Haklar Komisyonu, Türkiye Ülke Raporu Değerlendirmesi 2005.; Bkz.: www.ihop.gov.tr/birlesmismilletler

D. AZINLIKLARIN EĞİTİM HAKKI

Azınlık, bir toplulukta herhangi bir özellik yönünden ya da bir ülkede yaşayan insanlar için dili, dini, soyu mevcut ülkenin baskın olan grubundan farklı ancak o ülkenin vatandaşı olan kişilerin oluşturduğu sayıca az olan topluluktur³⁰⁰. Azınlık gruplara mensup çocukların anadil eğitimi, yasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Söz konusu gruba mensup bireyler, yasal mevzuatlar dayanak gösterilerek azınlıklar tarafından kurulan eğitim kurumlarında anadil eğitimi alabilirler³⁰¹. Ancak, farklı etnik kökenlere mensup oldukları halde devlet tarafından azınlık olarak tanınmayan gruplara mensup bireyler genel eğitime tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu bireyler, azınlık statüsündeki bireylerin sahip oldukları ayrıcalıklardan faydalanamaktadır³⁰². Bu durumun aksini iddia eden görüşler de mevcuttur. Bu görüşlere göre; herhangi bir topluluğun devlet tarafından azınlık olarak tanınması o gruba avantaj ya da dezavantaj sağlamamaktadır³⁰³. Ancak mevcut uygulamalar incelendiğinde, azınlık statüsüne sahip bireylerin bir takım konularda avantaj sahibi oldukları görülmektedir. Özellikle anadil eğitimi hakkı bağlamında tartışılması ve devletin tabi olduğu uluslararası yükümlülükler kapsamında değerlendirilmesi gerekir³⁰⁴.

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Avrupa Birliği'ne üye devletlerin tümü tarafından imzalanmıştır. Azınlık grupların korunması ve azınlık haklarına dair düzenlemeler içeren ilk uluslararası belge Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'dir. Azınlıklara yönelik düzenlemeler söz konusu sözleşmenin 27. maddesi'nde hüküm altına alınmıştır³⁰⁵. Bahsi geçen maddeye göre; devletlerde etnik, dinsel ya da dilsel farklılıkları nedeniyle azınlık statüsünde bulunan bireylerin, kendi gruplarına mensup kişilerle birlikte kendi kültür ve inanışlarına göre yaşama haklarının bulunduğu yadsınamaz bir

³⁰⁰ Türk Dil Kurumu

Sözlüğü, Bkz., http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=AZINLIK

³⁰¹ TÜZÜN, a.g.e., s.200.

³⁰² TERZİOĞLU, a.g.e., s.22.

³⁰³ TÜZÜN, a.g.e., s.200.

³⁰⁴ TÜZÜN, a.g.e., s.200.

³⁰⁵ Medeni Ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, 27. Madde, Bkz.: <https://tihv.org.tr/bm-siyasi-ve-medeni-haklar-uluslararası-sozlesmesi/>

gerçekliktir”³⁰⁶. Bununla birlikte, söz konusu hakların kullanımının sağlanması ve korunması Sözleşme’ye taraf devletlerin güvencesi altındadır³⁰⁷. Devletler yasal düzenlemeler yaparak söz konusu hakları güvence altına almakla yükümlüdürler; ancak söz konusu düzenlemelerin içeriği Sözleşme’ye aykırı olmamak koşulu ile taraf devletlerce belirlenir³⁰⁸.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin eğitim hakkını düzenleyen 29. maddesinin a bendinde; “Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yetilerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi” ve d bendinde “Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik, ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhu ile özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması gerektiği hükmü yer almaktadır”³⁰⁹.

Sözleşme’nin 30. maddesi; “Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz hükmü ile azınlıkların eğitim hakkını güvence altına almaktadır”³¹⁰.

1962 yılında UNESCO tarafından hazırlanarak imzaya açılan ancak Türkiye’nin taraf olmadığı Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Unesco Sözleşmesi; azınlıkların kültürel hakları konusunda taraf devletlere bir takım ilke ve yükümlülükler getirmiştir³¹¹. Buna göre Sözleşme’ye taraf olan devletler, azınlıklara kendi eğitim faaliyetlerini yürütme hakkını kabul etmişlerdir³¹². Eğitim hakkı, azınlık dillerinin kullanılmasını ve bu dillerin öğretimi hakkını da içerir. Eğitim faaliyetlerini yürütme

³⁰⁶ Medeni Ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, 27. Madde, Bkz.: <https://tihv.org.tr/bm-siyasi-ve-medeni-haklar-uluslararası-sozlesmesi/>

³⁰⁷ Medeni Ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, 27. Madde, Bkz.: <https://tihv.org.tr/bm-siyasi-ve-medeni-haklar-uluslararası-sozlesmesi/>

³⁰⁸ TERZİOĞLU, **a.g.e.**, s.23.

³⁰⁹ TERZİOĞLU, **a.g.e.**, s.23.

³¹⁰ TERZİOĞLU, **a.g.e.**, s.23-24.

³¹¹ Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Unesco Sözleşmesi, Bkz.:

http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/egitimde_ayirimcilik.htm

³¹² TERZİOĞLU, **a.g.e.**, s.23-24.

hakkı, resmi dili öğrenmeye engel olacak biçimde kullanılamaz³¹³. Sözleşme'ye göre, azınlık okullarında verilecek eğitim, yetkili makamların saptadığı standartlardan düşük olmayacaktır³¹⁴. Azınlık okullarında okuma isteğe bağlı olacaktır.

Azınlık hakları bakımından bir başka özel sözleşme ise, Avrupa Konseyi Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Sözleşmesi'dir³¹⁵. Sözleşme uluslararası kural oluşturmaları ve diğer belgelerden farklı olarak azınlık kavramına içerik kazandırmış olması bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, diğer uluslararası belgelerde yer alan azınlıklara ilişkin ayrımlardan farklı olarak bu belgede azınlık toplulukları üç farklı kategoride değerlendirilmiştir³¹⁶. Bu kategorilerden biri olan dil farklılıklarına dayalı azınlık statüsü Sözleşme'nin 8. maddesi'nde ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve hükme bağlanmıştır³¹⁷.

Azınlıkların eğitim hakkına dair AİHM'in birçok kararı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Kıbrıs Türkiye Davası olarak bilinen başvuru sonucu almış olduğu karardır. Kıbrıs Türkiye Davası'nda, başvuru devlet, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Kıbrıslı Rumların çocukları için ortaöğretim kurumlarının bulunmadığını, bunun sonucunda ortaöğretim yaşına gelmiş olan Kıbrıslı Rum ailelerin çocuklarının, ailelerinin dini ve felsefi inançlarına uygun bir şekilde eğitim hakkının reddedildiğini iddia etmişlerdir³¹⁸. Başvuru devlet, söz konusu durumun Sözleşme'nin eğitim hakkıyla maddesine aykırı olduğunu iddia etmiştir. Bu bağlamda, Kuzey Kıbrıs'ta Rumca eğitim veren ilköğretim okulları mevcuttur. Ancak 1997 yılında Kuzey Kıbrıs'ta okulların Rumca eğitim vermesi yasaklanmış ve bu okullara öğretmen ataması durdurulmuştur³¹⁹.

AİHM gerek başvuru sahiplerinin gerekse Kıbrıs hükümetinin iddialarını bir bütün olarak ele almıştır. Ortaöğretime Rumca devam etmek isteyen bireyler için Kuzey

³¹³ Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Unesco Sözleşmesi, Bkz.:

http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/egitimde_ayirimcilik.htm

³¹⁴ Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Unesco Sözleşmesi, Bkz.:

http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/egitimde_ayirimcilik.htm

³¹⁵ Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Sözleşmesi, Bkz.:

<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/106-bolgesel-ya-da-aznlik-dilleri-avrupa-sart/>

³¹⁶ Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Sözleşmesi, Bkz.:

<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/106-bolgesel-ya-da-aznlik-dilleri-avrupa-sart/>

³¹⁷ TERZİOĞLU, **a.g.e.**, s.24.

³¹⁸ TERZİOĞLU, **a.g.e.**, s.25.

³¹⁹ TERZİOĞLU, **a.g.e.**, s.26.

Kıbrıs'ta Rumca eğitim yapan okullar bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Kuzey Kıbrıs'ta ortaöğretime devam etmek isteyen bireyler Türkçe ya da İngilizce eğitim veren eğitim kurumlarına devam etmek durumunda kalmaktadırlar. AİHM'e göre söz konusu durum gerçeklikten uzaktır. Zira, Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan ve ortaöğretime Rumca devam etmek isteyen bireyler, ilköğretimlerini yine Kuzey Kıbrıs'ta ve Rumca olarak tamamlamışlardır. İlköğretim seviyesinde Rumca eğitim verilebildiği gerçeği karşısında ortaöğretim seviyesinde böyle bir imkânın bulunmaması eğitim hakkının ihlali anlamı taşımaktadır. AİHM, Kıbrıslı Rum ailelerin çocuklarını kendi etnik ve kültürel değerleriyle yetiştirme isteğinin bir sonucu olan Rumca eğitim alma talebinin karşılanmamasını hak ihlali olarak değerlendirmiştir³²⁰.

Söz konusu husus dayanak gösterilerek AİHM'e taşınan bir başka başvuru ise, Yunanistan aleyhine açılan, Valsamis Vakası olarak bilinen Davadır. Söz konusu davada başvuranlar Yahova Şahitleridir ve 1980 doğumlulardır³²¹. “Başvuranın anne ve babası, 12 yaşında olan kızları için okulda ortaöğretimin ilk üç yılında okul din eğitimi derslerinden muaf tutulmaları için yazılı bir bildirimde bulunmuşlardır”³²². Başvuran din eğitimi derslerinden muaf tutulmuştur. Yahova Şahidi olan öğrenciler, geçit törenlerinde askerlerin bulunması nedeniyle Yunan Milli Günü kutlamalarına katılma zorunluluğunu reddetmişlerdir³²³. Başvuranlara göre, okul yetkilileri kutlamaya katılmama taleplerini kabul etmeyi reddetmiştir. Ancak başvuranlar, yine de kutlamalara katılmamıştır. Bunun sonucunda başvuranlar, kutlamalara katılmadıkları gerekçesi ile okul idaresi tarafından okuldan uzaklaştırma cezası almıştır³²⁴.

AİHM, 1 No.lu Protokolün (P1-2) 2. Maddesi uyarınca, devletin eğitim programının tamamında ebeveynlerin inançlarına saygı göstermelerini ve dini veya felsefi olarak saygı duymalarını emreder. Bu görev, yalnızca eğitim içeriği ve sağlanış

³²⁰ TERZİOĞLU, a.g.e., s.23.

³²¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(20.03.2018)

³²² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(20.03.2018)

³²³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(20.03.2018)

³²⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(20.03.2018)

biçimi için değil, aynı zamanda devlet tarafından üstlenilen tüm işlevlerin performansı içinde geçerli olduğu ölçüde geniş kapsamlıdır. Saygı fiili, onaylama veya hesaba katma teriminden daha fazlasını ifade eder. Öncelikle olumsuz bir girişimin yanı sıra, devletin bir parçası üzerinde olumlu bir yükümlülüğün bulunması anlamına gelir³²⁵.

Mahkeme'ye göre, bireysel menfaatlerin belirli bir grubun üyelerine tabi olmasına rağmen, demokrasi yalnızca çoğunluğun görüşlerinin daima geçerli olması anlamına gelmemektedir. Azınlıkların adil ve doğru bir şekilde işlemlerini sağlayan bir denge sağlanmalıdır. Mahkeme, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlal edilmediğine³²⁶; ancak AIHS'nin 9. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir³²⁷. Mahkeme, Komisyon gibi, davanın tüm koşullarını dikkate alarak, başvuranın, daha sonra Strazburg'da teslim ettikleri şikâyetlerin artırılması için ulusal bir otoritenin önünde etkili bir başvuru yoluna sahip olmadığını tespit etmiştir. Dolayısıyla, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi ve AIHS'nin 9. maddesi ile birlikte AIHS'nin 13. maddesinin ihlali söz konusudur³²⁸.

E. ÇOCUKLARIN EĞİTİM HAKKI

1. Hastanelerde Bulunan Çocukların Eğitim Hakkı

Hastanelerde bulunan çocukların eğitimi hususu Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 42. maddesi'nde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; sağlık durumları nedeniyle resmi ya da özel sağlık kuruluşlarında tedavi gören yahut devamlı bir hastalığı bulunan bireylerin eğitim hakkından faydalanabilmeleri için Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve üniversiteler arasında imzalanan özel protokollerle hastanelerin bünyesinde hastane okulları açılmaktadır³²⁹.

³²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T.\(20.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T.(20.03.2018))

³²⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T.\(20.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T.(20.03.2018))

³²⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T.\(20.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T.(20.03.2018))

³²⁸ AIHM, Valsamis / Yunanistan Davası, 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T.\(20.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T.(20.03.2018))

³²⁹ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

İlgili hüküm uyarınca, eğitim hizmeti, velinin talebi üzerine bireyin tedavisini üstlenen hekimin görüşü alınarak sağlanır³³⁰. Öğrencilerin kayıtları, daha önce kayıtlı bulundukları okulda kalır. Hâlihazırda bir okula kayıtlı olmayan öğrencilerin kayıtları ise, tedavi gördükleri hastanenin bölgesinde bulunan bir okula yahut ailenin ikamet ettiği yerleşim biriminde bulunan bir okula yapılır³³¹. Hastane sınıflarında eğitim alacak olan bireyler için, geçici kayıt formu oluşturularak hastane okullarına kayıtları sağlanır³³².

Hastane okullarında eğitim alan bireylerin başarı durumları, bireyin kayıtlı bulunduğu okuldaki öğrencilerle eşit şartlarda belirlenir³³³. Ancak, bireyin sağlık durumu nedeniyle söz konusu bu değerlendirme için, yetkili öğretmen tarafından değişiklikler yapılarak ek önlemler alınabilir³³⁴. Hastane sınıflarında eğitim alan bireylerin başarı durumları ve sınav sonuçları, kayıtlı bulundukları okullara gönderilir. Bu bağlamda, derslerden başarılı sayılma ve mezuniyet gibi işlemler, öğrencinin kayıtlı bulunduğu okul tarafından yürütülür³³⁵.

Hastanelerde kurulacak ilköğretim sınıflarının mevcudu en fazla 10 öğrenciden oluşur³³⁶. Eğitime hastane sınıflarında katılamayacak öğrencilere dersler odalarında anlatılır. Hastane sınıflarında görevli öğretmenler arasından, il milli eğitim müdürlüğü tarafından “müdür yetkili öğretmen” seçilir³³⁷. “Müdür yetkili öğretmen” aynı zamanda sınıfın eğitiminden de sorumludur. Hastane sınıflarına kayıtlı bireyler, kayıtlı bulundukları okulun veya kurumun eğitim programından sorumludurlar³³⁸. Hastane sınıfları mevcut şartlar altında birleştirilmiş sınıf uygulamasıyla eğitim verir. Haftalık ders saatleri hasta bireylerin sağlık durumları dikkate alınarak ayrı ayrı belirlenir.

³³⁰ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³³¹ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³³² Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³³³ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³³⁴ İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 5. Madde; Bkz.: <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html>

³³⁵ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³³⁶ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³³⁷ İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 5. Madde; Bkz.: <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html>

³³⁸ İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 5. Madde; Bkz.: <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html>

Ancak her halde haftalık ders saati 10 saatten az olamaz³³⁹. Hastane sınıflarında okutulacak dersler, derslerin içeriğine göre alanında yetkin eğitimciler tarafından anlatılır. Gerekli olması halinde İl milli eğitim müdürlüğü, yetkili öğretmenin de görüşünü alarak hastane sınıflarında okul öncesi ve özel eğitim öğretmenleri görevlendirir³⁴⁰. Derslerin başlangıç ve bitiş saatleri, ders süreleri, öğrencinin sağlık durumu ve hastanenin mevcut şartları göz önünde bulundurularak okul yönetimince belirlenir³⁴¹.

Eğitim alan hasta bireyin tedavi sürecinin tamamlanması durumunda ya da velisinin ya da hekimin eğitime son verilmesi yönünde karar vermesi halinde sağlık kuruluşlarında verilen eğitim hizmetleri durdurulur³⁴².

İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun 5. Maddesi de hastanelerde bulunan çocukların eğitimine ilişkin hükümler içermektedir. Buna göre, zorunlu temel eğitim alma kriterlerini karşılayan ancak sağlık sorunları nedeniyle tam zamanlı eğitime devam edemeyen bireylerden özel eğitim alanlar sınav sonuçları ve yaşları göz önünde bulundurularak ilköğretim okulu sınıflarına yerleştirilirler³⁴³.

2. Özgürlüğünden Yoksun Çocukların Eğitim Hakkı

Uluslararası sözleşmelerde yer alan eğitim hakkının cezaevindeki mahpusları kapsamaması gerekmektedir. Kişinin mahpus olması eğitim hakkını kullanamayacağı anlamına gelmez. Ancak gerek bizim ülkemizde gerekse diğer ülkelerde bu konuda iyileştirmesi gereken çok fazla durum vardır. Bu konuda AİHM'in önüne gelen davalar da mevcuttur. BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin cezaevleri ile ilgili 1990/20 No.lu kararında yine eğitimle ilgili açıklamalara yer almaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hukuku Uygulamaları Asgari Standart Kuralları çocuk tutuk ve ıslah evlerinde eğitimin özel önemini vurgulamaktadır. AİHS Ek 1 No.lu Protokolü'nün 2.

³³⁹ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³⁴⁰ İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 5. Madde; Bkz.: <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html>

³⁴¹ Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³⁴² Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 42. Madde; Bkz.; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>

³⁴³ İlköğretim ve Eğitim Kanunu, 5. Madde; Bkz.: <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html>

maddesinde hiç kimsenin eğitim hakkından yoksun bırakılamayacağını garanti etmiştir.

Bu durumda, söz konusu bu hakkın kullanımı açısından, hakkın tutukevi ve ıslah evlerindeki çocuklar ile kurum himayesi altında bulunan çocukları kapsamı gerekmektedir. Ayrımcılığa uğrama ihtimalleri bulunan çocuklarla ilgili değerlendirmeler Komisyonların rapor ve kararlarında oldukça sınırlı bir yer kapsamaktadır. Söz konusu değerlendirmelerde, dezavantajlı olarak nitelendirilen bu gruptaki çocukların da eğitime erişim bakımından diğer çocuklar ile eşit haklara sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır³⁴⁴. Bu bağlamda, söz konusu çocukların, okula devamlılığının ve eşit eğitim hakkından yararlanmalarının sağlanması devletin yükümlülüğü altındadır³⁴⁵.

Ancak, AİHM, tutukluluk süresi boyunca eğitime erişilememesini, eğitim hakkının engellenmesi olarak değerlendirmemektedir.

Buna karşın, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, herhangi bir nedenle özgürlükten yoksun kalmış tüm çocukların, tutukluluk dönemi ayrı tutulmaksızın, eğitime erişimlerinin sağlanması gerekliliğine atıf yaparak, Sözleşme'ye taraf olan devletlerin bu konuyla ilgili düzenleme yapmasını talep etmektedir³⁴⁶.

Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi de, özgürlüğünden yoksun bireylerin, eğitime erişebilmelerinin gerekliliğine sıkça vurgu yapmakta, bu bağlamda, hükümlü veya tutuklu ayrımı yapılmaksızın tüm çocukların eşit koşullarda eğitime erişiminin sağlanması gerektiğini açıkça ifade etmektedir³⁴⁷.

Eğitim temel bir haktır. Tutuklu ve hükümlülerin gerek sosyal gerekse ruhsal, eğitsel açıdan sosyal ve kültürel faaliyetlerden yararlanmalıdır. Bunlardan yararlanmaları kendileri tarafından talep edilmese dahi yetkililer tarafından teşvik

³⁴⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(20.03.2018)

³⁴⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(20.03.2018)

³⁴⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(20.03.2018)

³⁴⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Valsamis Davası, Karar Tarihi 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI, Madde 6.; Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T.(20.03.2018)

edilmelidir. Zira bu insanlar tutukluluk ya da hükümlülük süreleri bittiği zaman topluma uyum aşamasında zorlanmamaları için toplumsal yaşama ayak uydurabilmeleri için başta mali menfaatleri olmak üzere diğer yararlarının olumsuz etkilanmemesi adına eğitim hakkından mahrum edilmemeleri gerekmektedir.

İnsan sosyal bir varlıktır. Her ne kadar ceza kanunlarına aykırı eylemler içerisinde bulunmuş olsa da bu insanları dört duvar arasında tutup onları eğitmek kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmamak bu insanların cezaevinden sonraki yaşamında tekrar tekrar başarısız olmalarına sebebiyet verecektir. Bu durum da onları yeniden suç işlemeye teşvik edecektir. Yapılan istatistiksel çalışmalara bakıldığında suç işleyen insanların cezasını çektikten sonra topluma uyum sağlayamayıp tekrar suç işlediği görülmektedir. Bu nedenle, bu durumun en büyük nedenlerinden biri eğitim eksikliğidir. Dolayısıyla, bırakın hükümlü ve tutukluların eğitim talebini reddetmeyi yetkililerin bu kişileri tekrar kazanmak için eğitime teşvik etmesi gerekmektedir. Devletin bu konudaki maddi birtakım sorunlara çözüm üretmesi bu konuda teşvikler üretmesi, sosyal sorumluluk çerçevesinde özel eğitimle ilgilenen kurumlara hem destek hem de teşvikle beraber birtakım düzenlemelere gitmesi ve hukuki olarak bu çalışmaların alt yapısını oluşturması gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, hükümlülerin aldıkları cezanın infazı süresince, tutukluların ise yasal tutukluluk süresi boyunca tam zamanlı eğitime devam edememe halinin, onların 1. No.lu Protokol'ün 2. maddesi'nde yer alan eğitim alma hakkını kullanamayacakları şeklinde yorumlanamayacağını ifade etmektedir³⁴⁸. Diğer taraftan Mahkeme, hükümlü veya tutukluların, yasal tutukluluk süresi veya aldıkları cezanın infaz süreci boyunca, fiilen tam zamanlı eğitime devam edememelerini, eğitimden yoksun bırakma olarak yorumlamamış ve bu iddiaya dayanan başvuruları dayanaktan yoksun oldukları gerekçesiyle reddetmiştir³⁴⁹.

Bununla birlikte tutuklu ve hükümlüler, mevcut koşulları içinde uzaktan eğitim programlarından yararlanabilirler³⁵⁰. Ancak AİHM'e göre, tutuklu ve hükümlülerin, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi kapsamında, uzaktan eğitim için kullanılabilecek ancak

³⁴⁸ ÇELİK, a.g.e., s.234

³⁴⁹ ÇELİK, a.g.e., s.234.

³⁵⁰ ÇELİK, a.g.e., s.234.

cezaevi kuralları gereği kullanılması yahut bulundurulması yasak araç gereçleri talep etme hakları bulunmamaktadır.

Nitekim Mahkeme, yapılan bir başvuruyu bu kapsamda değerlendirmiştir. Mahkeme'ye yapılan söz konusu başvuruda, cezaevinde bulunan ve Açıköğretim eğitimi kapsamında Uluslararası İlişkiler bölümü öğrencisi olan başvurucu, alanıyla ilgili derslerin ses kayıtlarını dinleyebilmek adına cezaevi yönetiminden MP4 çalar edinme talebinde bulunmuştur. Ancak söz konusu talep, cezaevi yönetimince reddedilmiş; başvurucu söz konusu olayı eğitim hakkının engellendiği gerekçesi ile AİHM'e taşımıştır. AİHM, bu başvuru ile ilgili kararında, hükümlünün cezasının infaz edildiği süre boyunca eğitime ya da eğitim için gerekli cihaza ulaşamamasının eğitim hakkından yoksun bırakma olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiş ve başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur³⁵¹.

Konuyla ilgili olarak AİHM'e taşınan birçok başvuru olmakla beraber, Bulgaristan aleyhine açılan ve Velyo Veleve Vakası olarak bilinen başvuru, AİHM'in aldığı kararlar bakımından önemlidir. Söz konusu başvuruda, başvurucu tutuklu bulunduğu cezaevi okuluna kayıt yaptırmak istemiştir. Ancak bu isteği, ilk olarak cezaevi yönetimi sonrasında da Yüksek İdari Mahkeme tarafından reddedilmiştir. Cezaevi yönetimi talebin reddedilmesini, mahkûmun suçlu bulunması halinde mahkûmiyetin kesinleşeceği ve bu sebeple başvurusunun tutuklu olmayan mahpuslarla aynı ortamda olmaması gerektiği görüşüne dayandırmaktadır. Yüksek İdare Mahkemesi, gerekçeli mahkûmlara uygulanan eğitim hakkını, farklı nedenlerle reddetmiştir³⁵². AİHM söz konusu başvuru ile ilgili olarak, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi gereğince yasal olarak tutuklu bulunan mahkûmların, Sözleşme kapsamında güvence altına alınan tüm temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaya devam edebileceklerini hatırlatmıştır. Dolayısıyla, başvuru sahibi tutuklu olsa dahi, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi kapsamında eğitim hakkına sahiptir. Eğitim hakkının kullanılması ve cezaevi okulları da dâhil olmak üzere mevcut eğitim kurumlarına etkin erişimin sağlanması Bulgaristan Hükümeti'nin bir sorumluluğundadır. Ancak

³⁵¹ ÇELİK, a.g.e., s.234-235.

³⁵² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Veleve Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T (25.03.2018)

Hükümet, başvuranın hariç tutulmasının öngörülebilir olduğunu, meşru bir amaç izlediğini ve bu amaçla orantılı olduğunu gösterme yüküne sahiptir³⁵³.

Bununla birlikte, Mahkeme, eğitim hakkına erişimin önemini kabul etmesine karşın, bu hakkın mutlak olmadığını ve mevcut şartlara göre bir takım sınırlamalara tabi olabileceğini kabul etmektedir. Hakkın özünde herhangi bir bozulmaya yol açmamak kaydıyla, bu kısıtlamaya ima yoluyla izin verilir. Söz konusu kısıtlamalar, genele yayılmamak şartıyla devlet tarafından düzenlenmelidir. AİHM, bu kısıtlamaların, hakkın özünü bozacak ve kullanımını engelleyecek biçimde düzenlenmesini engellemek adına, öngörülebilir ve meşru olduğunu kanıtlamalıdır.. Bununla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8 ila 11. maddeleri ile ilgili tutumun aksine, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesine dayanan kapsamlı bir meşru amaçlar listesi ile bağlı değildir. Ayrıca, bir sınırlama, yalnızca, kullanılan araçlar ve elde edilmek istenen amaç arasında makul orantılı bir ilişki varsa, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesiyle uyumlu olacaktır. Sözleşme'nin gerekliliklerinin yerine getirilmesine ilişkin nihai karar, AİHM'ye ait olsa da, Sözleşmeciler Devletler bu alanda belirli bir takdir yetkisine sahiptir³⁵⁴.

Eğitim, örgütlenmesi karmaşık ve finansmanı pahalı bir faaliyettir. Bu nedenle, yetkililerin mevcut ekonomik gerçekleri temel alarak bu faaliyete ayırabileceği kaynaklar oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla eğitime erişimin planlanmasında, kısıtlı kaynakların etkin bir biçimde kullanılabilmesi adına bir takım öncelikler ve kısıtlamalar söz konusu olabilmektedir. Ancak, bu planlama sürecinde, ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılayabilecek kapasite arasında bir denge kurulması zorunluluktur. Diğer bir ifadeyle, eğitim kamu hizmetinin özel bir türü olması nedeniyle yalnızca onu doğrudan kullananlara yarar sağlamaz; aynı zamanda daha geniş toplumsal işlevleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla, eğitim faaliyetlerinin planlanması sürecinde bu durumun farkında olmak ve denge sağlamak gereklidir³⁵⁵.

Mahkeme, ilgili başvuruda başvurana uygulanan bu kısıtlamanın, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi uyarınca yeterli öngörülebilir olup olmadığından şüphe

³⁵³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Velez Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T (25.03.2018)

³⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Velez Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T (25.03.2018)

³⁵⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Velez Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: <https://hudoc.echr.coe.int>, E.T (25.03.2018)

duyduğunu gerekçeli kararında belirtmiştir. Zira ilgili hüküm, 16 yaş ve üstü hükümlü ve tutukluların, talep etmeleri neticesinde, eğitim programlarına dâhil edilmesinin ve aksine bir hükmün bulunmaması halinde, hükümlü mahkûmlarla ilgili hükümlerin, tutuklu kalanlara da aynı şekilde uygulanması gerektiğini ifade etmektedir. Tutukluların eğitime getirilen hakları ile ilgili tek açık hüküm hapishane yetkililerinin tutukluların hapishane eğitim programlarına katılımını cesaretlendirmesi gerektiğini belirtmiştir³⁵⁶.

Hükümet tarafından, talebin reddedilmesine dayanak olarak gösterilen ikinci neden cezaevlerinde tutukluluğun belirsiz niteliğidir. Hükümet'e göre, ulusal mevzuat gereği tutukluların cezaevi okullarına kaydolmadan önce cezalarının kesinleşmiş ve infazına başlanmış olması gereklidir. Ancak AIHM öne sürülen bu gerekçe ile ilgili olarak, yargılama öncesi tutukluluk halinin nihai uzunluğunun belirsiz olmasının, eğitim olanaklarına erişiminden mahrum bırakılmanın bir gerekçesi olarak kullanılamayacağını düşünmektedir³⁵⁷.

Bu şartlar altında, AIHM, başvuranın Stara Zagora Cezaevi okuluna kayıt reddinin yeterince öngörülebilir olmadığı ve meşru bir amaca dayanmadığı; bununla birlikte söz konusu kısıtlama ve amaç arasında bir orantı da bulunmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu davada 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlali söz konusudur³⁵⁸.

Komite, 1992 ile 1997 yılları arasında Türkiye'ye düzenli ziyaretler yapmıştır. Bu ziyaretler sırasında eğitime erişimin ne ölçüde sağlandığının tespit edilebilmesi adına, cezaevi yönetimlerinden cezaevlerinde eğitim alan çocukların ve öğretmenlerin sayısı, haftalık ders saatleri ve ders içeriklerine ilişkin istatistiksel bilgileri talep etmiştir³⁵⁹. Bu bilgiler neticesinde gözlem raporlarında, 1992 – 1997 yılları arasında cezaevlerinde eğitime erişimin sorunlu olduğu sonucuna yer vermiştir. Komite'nin

³⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Veleve Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

³⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Veleve Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

³⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Veleve Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

³⁵⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Veleve Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

2001 yılında yaptığı ziyaretler sonucu hazırladığı raporlarda ise, mevcut sorunlarda görece iyileşme görüldüğü ve çocukların farklı şekillerde olsa dahi tamamının eğitime erişiminin sağlandığı belirtilmiştir³⁶⁰.

Bununla birlikte Komite, eğitim hakkına erişimin engellenmesinin, tutuk ve ıslahevlerinde, bir cezalandırma şekli olarak kullanıldığını belirtmiş ve bu durumu raporlarında eleştirmiştir³⁶¹. Komite, özgürlüğünden yoksun kız ve erkek çocuklarının, farklı eğitim türlerine yönlendirildiklerini, erkek çocukların spor ve mesleki eğitim gibi faaliyetlere yönlendirilirken, kız çocuklarının ise, dikiş ve eliş gibi faaliyetlere yönlendirildiğini tespit etmiştir. Bu tespit neticesinde Komite, kız çocuklarının da, erkek çocukların yönlendirildiği eğitim türlerinde başarılı olabileceği görüşünü temel alarak, her çocuğun cinsiyet ayrımı yapılmaksızın eğitim imkânlarından yararlanması gerektiğini ifade etmiştir³⁶². Özgürlüğünden yoksun çocuklar için Çocuk Hakları Komitesi, tutuklu ve hükümlü çocukların eğitiminden sorumlu eğitimcilerin, söz konusu grup özelinde özel eğitim ve tecrübeye sahip olması gerektiğini vurgulamıştır³⁶³.

Eğitim hakkına erişimin engellendiği iddiasıyla AIHM'e yapılan bir başka başvuru ise Epistatu Romanya³⁶⁴ başvurusudur. Başvurucu, lise eğitiminin son yılında kesinleşen hapis cezasının infaz edilmesi için okulu bırakmak zorunda kaldığını ve cezasının infazı sırasında eğitimini tamamlamak için cezaevi yönetimine başvurduğunu bildirmiştir. Ancak cezaevi yönetiminin söz konusu talebini reddettiğini bu nedenle eğitim hakkının engellendiğini ifade etmiştir.

Cezaevi yönetimi, başvuranın cezasının infaz edildiği süre boyunca lise eğitimini tamamlama talebini incelemiştir. İnceleme sonucunda, cezaevinin mevcut imkânlarının başvurusunun talep ettiği eğitimi sağlama hususunda yeterli kaynağa sahip olmadığı başvurusuna bildirilmiştir. Bununla birlikte cezaevinde cezası infaz

³⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Vele Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

³⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Vele Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

³⁶² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Vele Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

³⁶³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Vele Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

³⁶⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Velyo Vele Davası, Başvuru Tarihi: 2007, Başvuru No: 16032, Karar Tarihi: 2014, Bkz.: [https://hudoc.echr.coe.int, E.T \(25.03.2018\)](https://hudoc.echr.coe.int, E.T (25.03.2018))

olunan başvuruçuya cezaevinin imkânları dâhilinde spor, sanat vb. eğitim ve etkinliklere katılma hakkı tanınmıştır. Cezaevi yönetiminin, başvuranın lise eğitimini reddetme gerekçeleri, cezaevlerinde eğitim faaliyetlerini düzenleyen yasal çerçeve dışında kalmamaktadır. Dolayısıyla cezaevi yönetiminin Sözleşme ile bağılı olduğu yükümlülükler uygun davrandığı açıktır.

Mahkeme bu başvuruyla ilgili olarak, yerel bir mahkeme tarafından verilen mahkûmiyet kararının infazı süresi boyunca, eğitim faaliyetlerine tam zamanlı devam edememe durumunun, eğitim hakkının engellenmesi biçiminde yorumlanamayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte bu hüküm, cezaevi yöneticilerine, tutuklu ya da hükümlüler için geçici özel kurslar açma ve çeşitli eğitim faaliyetlerinde bulunma konusunda bir sorumluluk da getirmemektedir. Dolayısıyla başvuruçuyu, karar vermede yetkili mahkemenin hukuki düzenlemeler içerisinde vermiş olduğu ceza kararının infaz süreci boyunca lise eğitime ara vermek zorunda kalmıştır. AİHM, yaptığı incelemeler neticesinde, eğitim hakkının engellediği iddiasına dayanan söz konusu başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemeyeceği yönünde karar vermiştir.

SONUÇ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesinde yer alan eğitim hakkını düzenleyen hükümler, hakkın kullanımı ve Mahkeme önüne gelen dosyaların incelenmesi hususunda esas teşkil etmektedir. Ek 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi'nin 1. cümlesi eğitim hakkının genel çerçevesini belirlemede esas alınmıştır. Bununla birlikte , devletin eğitim ve öğretim alanında sorumluluk sahibi olduğu yine bu hükümle detaylandırılmıştır.

Mahkeme, eğitim hakkını engellememe şeklinde ifade edilebilecek temel kuralı, Protokol'ün ilgili hükmünü referans göstererek açıklamaya çalışmıştır. AİHM, söz konusu kuralın yorumlanmasında, evrensel bir tanımı veya görüşü temel almamış, bu sebeple eğitim hakkına ilişkin görüşlerini ortak düşünsel bir temele oturtamamıştır. Bu nedenle, bahsi geçen kuralı, yalnızca eğitim kurumlarına erişim ve bu eğitim kurumlarından alınan eğitimin resmi makamlarca tanınması şeklinde yorumlamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin söz konusu kurala yönelik bu yaklaşımından, bireylerin, eğitim hususunda devlet tarafından sunulan imkânlardan yararlanmayı talep etme hakkı dışında, bir hak talebinde bulunamayacağı sonucu çıkarılabilmektedir. Dolayısıyla bireylerin tercihleri, devlet tarafından sunulan imkânlar arasından seçim yaparken önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Mahkeme, dezavantajlı gruplar söz konusu olduğunda, ilgili yorumunu pozitif bir yönde genişletmiş ve devlete bu grupların eğitime erişimi hususunda bir takım görev ve sorumluluklar yüklemiştir.

AİHM'in önüne gelen davalara yönelik tavrı, genel itibariyle bireyin tercihleri ile ilgili değildir. Mahkeme'nin, dezavantajlı gruplara ilişkin almış olduğu ihlal kararları, bireylerin isteklerinden ziyade söz konusu grupların yaşamış olduğu zorlukların insan hakları ihlali olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Diğer taraftan AİHM, 1 No.lu Protokol'ün 2. maddesi'nin ikinci cümlesinde yer alan eğitim faaliyetleri sırasında ebeveynlerin inançlarına saygı şeklinde ifade edilebilecek tamamlayıcı kuralı eğitimde çoğulculuk, devletin her bireye eşit mesafede ve tarafsız olması ve ayrımcılık yasağı şeklinde yorumlamıştır. Ancak Mahkeme, önüne gelen somut olaylarda, eğitimde çoğulculuktan çok bireylere eşit mesafede bulunma gerekliliği ve ayrımcılık yasağına özel vurgu yapmıştır. Devletin her bireyine eşit

mesafede bulunması gerekliliği ve ayrımcılık yasağı gibi pasif kavramlara ağırlık verilmesi, ebeveynlerin inançlarına saygı şeklinde madde metninde yer bulan ifade tarzının uyandırdığı olumlu çağrışımı ortadan kaldırmıştır. Mahkeme'ye göre, bireylerin tamamlayıcı kurala dayanarak devletten inançlarına saygının temini için olumlu bir şey yapılmasını talep hakları bulunmamaktadır.

AIHM, devletin, düzenleme yetkisinin bulunduğu hemen her alanda sahip olduğu takdir yetkisini eğitim hakkı yönünden genişletmiştir. Söz konusu bu yaklaşım neticesinde, bireylerin ve ailelerinin hakkın kullanımı sırasında talep edebilecekleri alan daraltılmıştır. Buna göre, ebeveynlerin talep edebileceği tek şey, devletin bireylere karşı eşit mesafede olması ve inançlarına aykırı ayırım yapmamasıdır. Dolayısıyla böyle bir durumda, bireye ancak olumsuz tercihlerde bulunma hakkı tanınabilmekte, olumlu bir tercihte bulunma hakkı tanınmamaktadır.

Söz konusu hükümler dayanak gösterilerek ulaşılan bu sonuçlar, AIHM'in kendi belirlediği genel ilkelere uyması durumunda ortaya çıkacak olanlardır. Ancak bazı durumlarda Mahkeme, devletin hâlihazırda geniş olan takdir aralığını daha da geniş yorumlamış ve kendi belirlediği ilkelerden farklı sonuçlar çıkmasına sebebiyet vermiştir. Devletin takdir aralığının geniş yorumlanması, devletin her bireye eşit mesafede durmasının gerekmemesi ve ayrımcılık yasağının bireylere yüklenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu tür durumlarda, eğitim faaliyetleri sırasında dini inançlara saygı ilkesinin zedelenmesi nedeniyle, bireylerin dini eğitim alma ya da almama özgürlükleri sınırlandırılmıştır.

AIHM'in eğitim hakkı hususunda, ortaya çıkan sorunlara işlevsel çözümler üretebilmesi, somut olaylara dair belirlediği ilkeler ile ürettiği çözümler arasında ortaya çıkan çelişkilerden kurtulabilmesi, evrensel bir bakış açısı ile hareket etmesine bağlıdır. Dolayısıyla, söz konusu evrensel bakış açısını geliştirmeye eğitimin, temelde bireyin zihinsel gelişimiyle ilgili bir konu olduğunun tespitiyle başlanabilir. İkincisi, bireyin, bu gelişim sürecinde söz sahibi olmasının temel ve inkâr edilemez bir gerçek olduğu, dolayısıyla tercihlerinin dikkate alınması gerektiği fikriyle hareket edilmediler.

Üçüncüsü, eğitim yoluyla bireyin gelişimi yönünden ortaya çıkan bireysel tercihlerin tamamının devlet tarafından karşılanmasının imkân dâhilinde olmadığı sonucudur. Bu durum da, eğitim hakkından maksimum fayda sağlanabilmesi açısından, eğitim yoluyla bireyin gelişimi sağlanırken, bireysel tercihler ile devletin imkânları arasında adil bir dengenin kurulmasıyla ortaya çıkabilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akarılan, Mediha, Anahatlarıyla Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları Mevzuatı, Alfa Basım-Yayım, 1. Bs., 1998.

Akçabay, Fehmiye Ceren, Hukuk Eliyle Talim ve Terbiye: Toplumsal Değişme ve Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Zorunlu Eğitim, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Aksanyar, Numan, Demokrat Partinin Din Politikalarının Türk Basınında Yansımaları, Akademik Bakış Dergisi, S.11, İstanbul, 2007.

Algan, Bülent, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

Birkan, Bünyamin, Küçük Adımlar Kursu'nun Gelişim Geriliği Olan Çocuğa Sahip Annelerin Küçük Adımları Uygulama Becerilerini Kazanmalarına Etkisi, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2002.

Dinç, Güney, Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Sorularla Hukuk Dizisi 4, TBB, 2006.

Doğru, Osman, İnsan Hakları Uluslar arası Mevzuatı (International Human Rights Instruments), Beta Basım Yayım, İstanbul, 1998.

Dönmez, Baykoç, İlk ve Orta Öğretim Kurumu Öğretmenlerinin Engellilere ve Kaynaştırmaya İlişkin Bilgi ve Görüşleri, 4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri-4, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 1999.

Fidan, Nurettin, Okulda Öğrenme ve Öğretme, Alkım Yayınevi, Kasım 1996.

Franklin, Bob, Çocuk Hakları, Çeviren:Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

Gözlügöl, Said Vakkas, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi, Yetkin Yayınları, 2.Bs., Ankara, 2002.

- Gözübüyük Şeref, Gölcüklü Feyyaz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi, Turhan Kitapevi, 11. Ek Protokola Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 6. Bs, Ankara, 2004.
- Gülmez, Mesut, Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması Konulu Ulusal Toplantı içinde, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 76, 1. Bs., Ankara, 2004, s.38-82.
- Gülmez, Mesut, Uluslararası ve Bölgesel Belgelere Toplu Bakış, TODAİE Yayınları, Ankara, 2001.
- Gülmez, Mesut, İnsan Haklarının Uluslararası Korunması Birleşmiş Milletler Sistemleri, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, İHDE 4, 1996.
- İnan, Ali Naim, Çocuğun Korunmasında Medeni Kanunumuzun İlkeleri ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede Hak Grupları, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kaboğlu, İbrahim Ö, Anayasa Hukuku Dersleri, 3. Bs, Legal Yayınları, 2006.
- Kaboğlu, İbrahim Ö, Özgürlükler Hukuku, İmge Kitapevi, 6. Bs., 2002.
- Kalabalık, Hali, İdari Yargılama Hukuku, Değişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kırdök, Mihriban, Çocuk Hakları, Çivi Yazıları 27/ İnsan Hakları: 3, 1998.
- Kuz, Tayyar, Kaynaştırma Eğitime Yönelik Tutumların İncelenmesi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2001.
- Metin, Yüksel, Ölçülülük İlkesi Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002.
- Okur, Nejla, Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, 2001.

Özdek, Yasemin, Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Mart 2004.

Pazarcı Hüseyin, Uluslararası Hukuk Dersleri 1. Kitap, Turhan Kitapevi, 10. Bs, Ankara, 2004.

Pazarcı, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, 3. Bs., Turhan Kitapevi, Ankara, 2005.

Polat, Oğuz, Çocuk ve Hakları, Analiz Yayınları, İstanbul 1997.

Reisoğlu, Safa, Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

Sağlam, Fazıl, Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları : 506, S.B.F. İnsan Hakları Merkezi Yayınları: 4, Ankara, 1982.

Sencer, Muzaffer, Belgelerle İnsan Hakları, Beta Yayınları, 1. Bs, Haziran 1988

Tekinalp, Gülören/Tekinalp, Ünal/Atamer/Oder/Oder/Okutan, Avrupa Birliği Hukuku, Beta Yay. 2000, İstanbul.

Terzioğlu, Süleyman S, Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı, Alp Yayınevi, 1.Bs., Mayıs 2007.

Tezcan Durmuş, Erdem Mustafa Ruhan, Sancakdar Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Seçkin Yayıncılık, 2 Bs., Ankara, 2004.

Türk, Ercan, Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler, Türk Eğitim Sistemi, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara, 1999.

Uyar, Lema (Derleyen), Birleşmiş Milletler’de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Bs., Eylül 2006.

MAKALELER

Akıllıoğlu, Tekin, “Avrupa Toplumsal Andlaşması ve Türkiye”, Anayasa Yargısı, C. 15, s.14-37.

Akıllıoğlu, Tekin, “Uluslararası İnsan Hakları Kurallarının İç Hukukta Yeri ve Değeri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Dergisi, C.1, S.2-3, 1991.

Akıncı, Semiha, “Eşitlik Kavramının Felsefi Temelleri” içinde XII. Eğitim Bilimleri Kongresi, C.IV, Mart 2004.

Aldıkaçtı, Orhan, “Sosyal Devlet”, Anayasa Yargısı, C. 14, (1997), s.79-85

Alpkaya, Gökçen, “Avrupa’da İnsan Hakları Kuruluşları”, İnsan Hakları Yıllığı, C.14,1992.

Aras, Hülya/ Birinci, Filiz/ Uluç Özdemir, Fatma, “İkinci Uluslararası Eğitimde Çocuk Hakları Konferansı”, Milli Eğitim Dergisi, S.151, Temmuz-Eylül 2001.

Ardoğan, Recep, “İnsan Haklarının Kavramsal Çerçevesi”, İnsan Hakları Araştırmaları, Y.3, S.5, 2005.

Azrak, Ülkü, “İdari Usulün İdarede Demokratikleşmeye ve Saydamlığa Katkısı” , Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2008/ÖZEL SAYI, Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 87-91.

Bahçeci, Barış, “2001 Anayasa Değişikliklerinin Sosyal Hakların Sınırlandırılma Rejimine Etkisi”, Bülent Tanör Armağanı, Legal Yayınları, İstanbul, Kasım 2004, s.184-197.

Balcı, Muharrem, “Ulusal ve Uluslararası Hukukta İnsan Hakları Çerçevesinde Eğitim ve Öğretim Hakkı”, Yeni Türkiye, 98/22.

Candan, Turgut, “İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının Türk İdari Yargı Sistemindeki Yeri”, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İdari Yargı Sempozyumu, 24-25 Ekim 2003 Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 2006, s. 53-82.

Cılga, İbrahim, “Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları”, Milli Eğitim Dergisi, S. 151, Temmuz-Eylül 2001.

Çağlar, Selda, “Eşitlik ve Özgürlük Dialektiği”, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2006/1-2 .

Çalık, Selma, “Özürlülüğün Ölçülmesinde Metodolojik Yaklaşımlar ve 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması”, Özveri Dergisi , C.2, S.1, Mayıs 2005, s.377- 503.

Çakmak, N. Münci, “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Engelli Tanımı Hakkında Bir İnceleme”, AÜHFD, Yıl:2008, C.57, S.2 , s. 51-62.

Çavuşoğlu, Naz; “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ni “Yaşayan Belge” Yapan Yorum Teknikleri”, İnsan Hakları Yıllığı, C.14, 1992.

Dalyan Özbek, Dolunay/ Figanmeşe Ataman, İnci “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, MHB Y.16, S.1-2, 1996.

Eken, Musa, “Bilgi Edinme Hakkı”, İnsan Hakları Yıllığı, Dr. Muzaffer Sencer’e 413 Armağan, C.17-18, 1995-1996.

Ergün, Mehmet, “Ayrımcılık ve Özürlüler”, Özveri Dergisi, C.2, S.1, Mayıs 2005, s.377-503.

Erkilet, Alev, “İnsan Hakları Söyleminin Siyasal Anlamı”, İnsan Hakları Araştırmaları, Y.4, S.6, 2006.

Gören, Zafer, “Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi”, Anayasa Yargısı, C.14 (1997), s.93-153 .

Gören, Zafer, “Çocuğun Temel Hakları”, Anayasa Yargısı 15 Sempozyum Bildirileri, 27-28 Nisan 1998, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No.40.

Gülmez, Mesut, “İnsan Haklarında Gelişmeler:Çocuk Hakları, İş Güvencesi Ve Sosyal Şart Alanında Gelişmeler”, İnsan Hakları Yıllığı, C.16, 1994.

İnan, Ali Naim, “Çocuğun Korunmasında Medeni Kanunumuzun İlkeleri ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede Hak Grupları”, Cumhuriyetin 75. Yıl Armağanı, İstanbul Üniversitesi, 1999, İstanbul.

Kaboğlu, İbrahim Ö, “İnsan Hakları Kurulu Ceza Mahkemesi Önünde (Türkiye Önünde)” , Ali Ülkü Azrak 75. Yaş Armağanı, Yayına Hazırlayanlar: N. Şebnem Sayhan/Yücel Karlıklı, Kasım 2008, s.151-174.

Kapani, Münci, “Sosyal Bir Devletin Belirgin Özellikleri Ve Ekonomik ve Sosyal Alanlardaki Başlıca Ödevleri(Yorum)”, Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler Uluslararası Semineri 5-6-7 Şubat 1982 İstanbul, İstanbul İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Ekonomi Fakültesi Yayınları, 1982, İstanbul.

Karakaş, Işıl, “Ulusaüstü Anayasada Temel Haklar Problematığı: Teorik ve Pratik Sorunlar”, Anayasa Yargısı Dergisi, C.22, Y. 2005.

Kavak, Yüksel/ Ergen,Hüseyin, “Türkiye’de İlköğretime Katılım ve Okula Gidemeyen Çocuklar”, Milli Eğitim Dergisi, S.173, Kış/2007.

Kazancı, Metin, “TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ve Ülkemizde İnsan Hakları”, İnsan Hakları Yıllığı, C.14, 1992.

Kılıç, Mustafa, “Ülkemizdeki Hastane İlköğretim Okullarına Devam Eden Öğrencilerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.4, S.6, Güz 2003, s.49-74.

Kolat, Serkan, “Avrupa Birliği’nde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele”, Özveri Dergisi, C.4, S.2, İstanbul, Aralık 2007.

Müftü, Gülgün, “Çocukların Hakları”, Milli Eğitim Dergisi, S. 151, TemmuzEylül 2001.

Sencer, Muzaffer, “Hak ve Özgürlük Kavramı”, İnsan Hakları Yıllığı, C.14, 1992.

Turan, Güngör, “Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Gelişimi ve Yorumu”, İnsan Hakları Yıllığı, Dr. Muzaffer Sencer’e Armağan, C.17-18, 1995-1996.

Yaşar,Yenimahalleli Gülbiye, “Temel Eğitim Paralı mı Parasız mı? 2006 Küresel Eğitim Hakkı Raporuna Bakış”, Çalışma Ortamı Dergisi, S.89, Y. Kasım, Aralık 2006.

Yılmaz, Kemal, “Çağdaşlaşma, İnsan Hakları ve Türkiye”, İnsan Hakları Yıllığı, C.16, 1994.

Yokuş, Sevtap, “Hak ve Özgürlüklere İlişkin Anayasal Hükümlerin Danıştay’ca Doğrudan Uygulanması”, İnsan Hakları Yıllığı, C.19-20, 1997-1998, s.197-233.

Yurdakök, Kadriye, “Çocuk Hakları Sözleşmesi”, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, S.3, C.40, 1997.

AİHM KARARLARI

Appel-Irrgang ve Diğerleri/Almanya [k.k.], B. No: 45216/07, 6/10/2009.

Belçika’da eğitimde dillerin kullanılmasına dair hukukun belli yönlerine ilişkin dava, 23/7/1968.

Campbell ve Cosans/Birleşik Krallık, B. No: 7511/76 7743/76, 25/22/1982, 33.

Çiftçi/Türkiye [k.k.], B. No: 71860/01, 17/6/2004.

D.H. ve Diğerleri/Çek Cumhuriyeti, B. No: 57325/00, § 182, 13/11/2007.

Hasan ve Eylem Zengin/Türkiye, B. No: 1448/04, 9/10/2007.

İrfan Temel ve Diğerleri/Türkiye, B. No: 36458/02, 3/3/2009.

Kıbrıs/Türkiye [BD], B. No: 25781/94, 10/5/2001.

Leyla Şahin/Türkiye [BD], B No: 44774/98.

Mürsel Eren/Türkiye, B. No: 60856/00, 7/2/2006.

Ponomaryovi/Bulgaristan, B. No: 5335/05, 21/6/2011.

Simpson/Birleşik Krallık [Komisyon kararı], B. No: 14688/89, 4/12/1989.

Smith/Birleşik Krallık [Komisyon kararı], B. No: 5186/89, 4/12/1989.

Smith/Birleşik Krallık [Komisyon kararı], B. No: 5186/89, 4/12/1989.

Tarantino ve Diğerleri/İtalya, B. No: 25851/09 29284/09 64090/09, 2/4/2013.

Timishev/Rusya, B. No: 55762/00 55974/00, 13/12/2005.

Valsamis/Yunanistan, B No: 21787/93, 18/12/1996.

ÖZGEÇMİŞ

15 Şubat 1978 tarihi Ankara doğumluyum. İlk, Orta ve Liseyi Malatya’da tamamladıktan sonra İnönü Üniversitesi Matematik Öğretmenliği Bölümüne kayıt oldum. Bu bölümden 1999 yılında mezun olduktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı’nda matematik öğretmeni olarak çalışmaya başladım. 2013 yılında Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesine kayıt oldum. 2017 yılında mezun oldum. Aynı sene Beykent Üniversitesi Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım. Halen Milli Eğitim Bakanlığı’nda matematik öğretmenliği alanında çalışmaya devam etmekteyim.

Yabancı dilim İngilizce olup, evli ve iki çocuk annesiyim.

Aynur AYDOĞAN